

Надя Топалова

S. O. S.

за

паметта

детския театър

детската душевност

и още нещо... много лично.

“Придобивай, докато си млад това, което с годините ще те възмезди за онова, което губиш със старостта. И след като разбереш, че мъдростта е храна за старостта, направи в младите си години така, че да не остане старостта ти без храна.”

Леонардо да Винчи

На сина ми Боян
и в памет на съпруга ми Жоро

*“Всичко сега проумявам,
всичко, което горча.
Все по-успешно прощавам,
но по-неуспешно мълча.”
Некрасов “На демона”*

Сънят бяга от очите ми. Времето тече бавно. Утрото е далече. Всички спят. Дали да не стана, да запаля лампата и да взема химикалката? И какво да пиша на белите листа, които от дълго време лежат пред мен? Не, по-добре да се опитам да поспя. Очите се затварят, но сънят все не идва. Мозъкът непрекъснато работи. Мозъкът е отделен свят и може да създаде от себе си рай от ада и ад от рая.

Паметта е като къща. Къща на спомените. С многобройни долапи, гардероби, скринове, шкафове с безброй чекмеджета. И всяко ревниво пази по един скъп спомен от живота на човека, който го отправя назад във времето. А мислите са като тирани, които все се връщат и ни измъчват. Те са като филмова лента, в която е запечатан целият ти живот. С радостите и скърбите...

Сядам в леглото. Взимам химикалката и... филмовата лента на една влюбена в живота и в работата си жена започва да се върти пред мен.

Сякаш беше вчера времето, когато осъмвах и замръквах в театъра. И се чувствах богата, защото за мен богатството беше това, без което не можех – работата. Моят свят беше театърът. Чувствах се жива, защото творях.

Сега, когато съм пенсионирана вече най-много ми липсва онзи миг на оставащите пет минути до вдигането на завесата. Ако има такава?! Даден е третият звънец. Стоя зад кулисите. Усещам краката си като наляти с олово. В главата ми е пълен хаос и не мога да си спомня дори първата реплика. Тялото ми се тресе като при треска. Чувам шума на публиката като жужене на разбунен кошер – особено ако залата е пълна с деца. После светлината в салона бавно угасва. Глъчката стихва. Излизам на осветената сцена. Лъчите на прожекторите погават любовно лицето ми и... Всичко си идва на мястото. Оставам насаме с тези, които очакват от мен да се случи чудото. Започва другият мой живот.

А какво всъщност е животът? Той е като лодка, балансирана от превратностите на съдбата. Днес си на върха на вълната, а утре?

Слезеш ли от сцената – една съдбовна крачка надолу слизаш. И изпитваш страх, че след като си дал всичко от себе си, след като си се раздал на хората вече си никому ненужен. Няма репетиции, няма представления, няма микрофон, няма телефонен звън... През цялото време изпитваш страх, че ще настъпи този миг. Забрава. Сякаш потъваш в небитието.

Човек умира два пъти. Първия път когато умира физически и втория – когато бива забравен. Разбираш, че времето си отива безвъзвратно и те оставя тъжен и самотен. И чакаш края...

- Стига! Ти си пълна с още толкова живот!
- Стресна ме. Коя си ти?
- Аз съм другото твоє “аз”.
- Значи ти прогонваш съня ми. Защо?
- Защото когато през нощта се завъртят в главата ти такива черни мисли искам да ги прогоня. Хайде да си поговорим.

- За какво?
- За живота. Не си ли спомняш: “Най-скъпото на човека е животът му. Той му се дава само веднъж и той трябва да го изживее така, че да не му е мъчително – болно за безцелно преживените години, да не го гори позорът за подлото и дребнаво минало...”

- Да. Това са думи на Павел Корчагин от романа “Как се каляваше стоманата” от Н. Островски. С чиста съвест мога да кажа, че нито безцелно съм живяла досега дните си, нито съжалявам за нещо. Живях пълноценно. Но когато човек се озове “на жизненото поприще в средата”, както казва Данте, все по-често се връща към изминалите години. Не за да живее със спомените. Животът е твърде кратък, за да живеем с миналото. В една индийска притча се казва: “Ние се раждаме случайно, умираме закономерно.” Всички сме смъртни, нали? И колкото приближава края на земния ни път (а той е непредвидим) човек започва да прави равносметка на живота си. И всеки разбира, че е имал своя мисия в този живот. Защото се предполага, че има и друг някъде “там”, за който говори проф. Моуди в книгата “Живот след смъртта”. Но това е тема за друг разговор. Та и аз така – питам се коя съм и какво съм направила в този живот?

- Е, добре. Нека започнем с въпросите. Така ще е по-лесно. Разкажи откъде идваш, какво си правила, как си живяла, за какво си мечтала, за какво си страдала. С една дума всичко за себе си.

- Чакай! Много въпроси наведнъж. Не мога с една дума да отговоря.

- Ами тогава с повече. Аз разполагам с много време.

- Не знам дали ще успея, но ще се помъча да задоволя любопитството ти.

*

*“Жизнь невозможно повернуть назад
и время ни на миг не остановишь...”*

Най-често задаваният въпрос е защо съм се родил? Не защо се раждаш на тази земя, а как минаваш по нея, кое от това което си сътворил ще остане и след теб – ето кое е важното. Ако не друго поне следата от честно изживения живот. А той е толкова кратък... “Животът е най-кратката част на смъртта” – казва Уолт Уитман. И аз съм напълно съгласна с него.

- Започваш да философстваш.

- Права си. Но в главата ми напират да излязат толкова разпиляни, рошави, необуздани мисли, че не знам откъде да започна.

- Ами започни от самото начало – детството. То е най-важното за всеки човек.

- Много си права. От това как е преминало детството на даден човек, кое от заобикалящия го свят е влязло в ума и сърцето му, до голяма степен зависи какъв човек ще израсне в бъдеще от него. Затова ще започна оттам. Моето детство.

*

*“Забрави ли уханията на своето детство,
човек остава да живее като овъглено дърво”*

Габриел Гарсия Маркес

Нормално детство на дете от обикновено семейство. Всичко, което притежавам като човешки добродетели дължа на моите родители – скромни хора с висок човешки морал, с които се гордея. Светла им памет!...

Родена съм на 25.IX.1935 г. през миналия век. Колко внушително звучи “миналия век!” Нали? Име Надежда. За по-кратко Надя. Кръстена съм на баба си Деша по бащина линия. Къде е Деша, къде – Надежда! Но така решили родителите ми. Зодия Везни. Цял живот се двоумя, колебая се. Но взема ли веднъж решение, то винаги е безкомпромисно.

Най-ранните ми детски спомени са свързани с нашата къща в кв. “Лозенец”. Едноетажна къща, облицована с бял врачански камък. Свързвам я винаги със стихотворението “Родна стряха” от сладкодумния писател-вълшебник Генчо Негенцов. Знаеш ли кой е той?

- Нали каза – Генчо Негенцов.
- Да. Но той е известният Ран Боселк. Стихотворението започва така:

“Бяла спретната къщурка –
две липи отпред.
Тука майчина милувка
сетих най-напред”...

Само че вместо липи пред нашата къща растяха два бора. Приличаше на бяла лястовица сред разпръснатите малко на брой къщи в днешния най-престижен Софийски квартал “Лозенец”, в който 1 кв. м площ днес струва хиляди евро; където жилищните блокове са толкова гъсто един до друг, че човек не вижда слънцето и се задушава от липса на въздух. В онези години това беше краен квартал на София. Местността се е наричала някога “Корубъглар”. Там са ставали дуелите, описани от Иван Вазов. Тук и сега все още извисява вековната си снага дъбът на Пенчо Славейков, под който той често си е почивал и е сътворил не едно стихотворение. Говори се, че днес искат да го изкоренят, за да построят бизнесцентър. Нищо чудно и това да направят алчните бизнес акули. Ние унищожихме и продължаваме да унищожаваме толкова много културно-исторически паметници. Та пред един дъб ли ще се спрем!... Духовната разруха е толкова голяма, че ни трябват огромни усилия, за да запазим националното си достойнство и самочувствие... Отклоних се малко. Та да си дойда на думата. Тук, на “Корубъглар” са ходели на екскурзия софиянци през горещите летни дни. От тези поляни баща ми е купил място с няколкото златни лири, спечелени от гурбета в Анадола – Турция – и с помощта на приятели беше построил нашия дом. Татко беше строителен работник със златни ръце. Всичко му идеше отръпки както се казва. Сигурно от него съм наследила някои умения. Например, при днешното безпаричие взимам евтино за поставяне на плочи в дворовете на къщи и вили. Може и на бартерна основа – работа срещу храна. Ха-ха-ха!... Татко се казваше Кънчо и беше роден в едно малко балканско селце в габровския балкан, което вече е заличено от картата на България.

“Ти ме роди, но ти ми даде
и светлото, що в теб блещеше,
ти и човека в мен създаде –
ти два пъти ми майка беше.”

“Майка ми” – Ив. Вазов

Тези думи сякаш са изречени за мама. Тя носеше библейското име Мария. От нея се излъчваше благост и доброта като от Дева Мария. На мравката правеше път. Крива дума никому не е казала през живота си. Беше дошла в София след Първата световна война от Гевгилйско, Вардарска Македония. Тя винаги казваше, че е българка и че Македония е част от България. Това знаеше от родителите си, които починали по време на войната. Така го чувстваше и така го казваше. Мама умееше да прави от нищо нещо и на трапезата ни винаги имаше вкусна гозба. Татко не ѝ разрешаваше да работи. Патриархално разбиране. “Жената да гледа децата и къщата” – казваше той. Но затова пък семейството беше най-здравото нещо в държавата. Живеехме спокойно, весело, нормално. Бяхме три деца. Най-големият ми брат Стефан почина през януари 1942 г. от скоротечна туберкулоза. Тогава нямаше антибиотици и “жълтата гостенка”, както я нарича Смирненски, взимаше бързо жертвите си. Запомнила съм годината, защото зимата беше много студена и се говореше, че германските войници измръзвали на фронта в СССР.

Другият ми брат д-р Васил Топалов е един от най-известните в близкото минало кардиолози. Казват му “златното ухо”. Може по запис на сърдечния ритъм да познае на кой от пациентите му е сърцето.

Аз бях “изгърсака” и, разбира се, татковото момиченце. Много се сърдех и все исках да се налагам, но не ми се отдаваше. Бях слабичко, дребничко дете с много лунички на лицето, които с течение на времето изчезнаха. Играех повече с момчетата – на ашици, на пумпал, на топчета, на “Стражари и апаши”, отколкото с момичетата с парцалените кукли, които сами си правехме. Тогава нямаше кукла “Барби”. Пък и сега на колко деца родителите могат да я купят? Може би затова по-късно изиграх успешно в театъра толкова много момчета...

Татко беше строг, но справедлив. Аз карах ски наравно с момчетата, които той сам изработваше. От детските си години си спомням още, че имаше престрелки в каналите на Перловската река с някакви “нелегални” хора, че имаше немски войници, че радиоапаратът ни беше запечатан и можеше да се слуша само една станция – тази на Радио София. В едната стая под наем живееха двама студенти. Често

вечер се затваряха в кухнята с татко, запечатваха радиото и слушаха някакви предавания. По-късно разбрах, че са слушали забранената станция “Хр. Ботев”.

Когато от 1941 г. англо-американските самолети започнаха да бомбардират София се криехме в мазето на нашата къща, тъй като имаше дебели железобетонни плочи. Сякаш те биха ни запазили живи, ако паднеше бомба! През 1943 г. бомбардировките станаха интензивни. Сирените свиреха зловещо. Паника обхвана населението. Над и под нашата улица паднаха две бомби. По чудо нашата улица остана “суха”. Тогава татко реши, че е време да ни евакуира. Спомням си тълпите от обезумели хора по перона на гарата, виковете, препълнените вагони, безкрайните часове пътуване с пътническия влак и най-последно гара “Царева ливада”. Оттам километри пеша до родната къща на татко при дядо и баба в село Дели Станча, което се състоеше от шест къщи. И другите села бяха разпръснати малки махали, които наричаха “колиби”.

- Ама в колиба ли си живяла?

- Глупости! Каква ти колиба! Къщата беше голяма. Стълба водеше на етаж. Отдолу беше оборът за кравите. И знаете ли колко топъл беше подът на стаите от дама – така се казва оборът. Къщата се състоеше от три стаи, кухня, в която се намираше огнището с пещта, килер и суздумра. Това не знаеш какво е.

- Признавам, не знам.

- То е нещо като хол, в който се намират вратите за другите помещения, като голяма покрита тераса с перила, но без врата на външната стълба, по която се качваш. По друг начин не мога да ти го обясня. Лятно време спяхме на суздумрата на чист въздух. Никога до тогава, а и досега не съм чувала такъв вълшебен хор от щурци. А сутрин ме събуждаше песента на славей. Като в приказките.

Имената на селата в този край са особени: “Кърти пъня” (там едно куче заби зъбите си в четирибуквието ми, когато ходихме да сурвакаме на първи януари 1944 г. Чуднически спомен!), “Косилка”, “Доча”, “Чакалите”... И, разбира се, всяко си има своя история.

- В кой клас беше?

- Във второ отделение. Трябва да уточня нещо. До четвърто отделение беше началното образование. Прогимназиалното I, II и III клас. Средно (гимназиално образование) IV, V, VI, VII и VIII клас. Такава беше образователната система по наше време и знаеш ли, децата не бяха пренатоварени и получаваха много добро образование.

И така, тръгнахме на училище и докато настъпи зимата беше приятно. Всеки ден ходехме като на екскурзия до село Чакалите,

където беше училището. Учихме в една стая в една смяна I, II, III и IV отделение, тъй като бяхме малко ученици.

- Едновременно?
- Да. Учителката беше една. На първите чинове седяхме ние – най-малките, по-назад по-големите.

Настъпи зимата. Тя, както и останалите сезони, е толкова красива. Обичат я посетите семена, заспали под дебелия снежна покривка, мечките, спящи в хралупите. Обичат я и хората, когато се събират на сладки приказки на тлаките.

- Какво?
- Какво “какво”?
- Как го каза?
- А-а, тлака. Означава седянка. Зимата е и времето, в което общуваш и сам със себе си. Както аз сега.
- Ти не си сама. Нали общуваш с мен. Забрави ли?
- Това е друго. Не, не, не! Не ме прекъсвай. Няма да се впускаме в спорове!

Зимата! Никога до тогава аз, градското дете, не бях виждала по-чист и по-дебел сняг. Всичко беше затрупано от бялата снежна пелена. Само димът от комините на къщите нарушаваше тази ослепителна белота. А от оглушаващата тишина ти става малко страшно. Сякаш всичко в света е замряло. И днес, припомняйки си снежната безбрежност, осъзнавам мощта на безграничното. И ми се струва, че нашата малка България е всъщност една микронна част от планетата Земя и представлява пращинка в огромния океан, наречен безкрайна вселена... Пак започнах да философствам.

За да стигнем до училището, трябваше да извървим три километра пеша - да газим в дълбоките преспи и да си проправяме пъртина в снега. На връщане отново ни предстоеше борба с навения от вятъра и закрил следите ни сняг. Бяхме пет деца от нашето село. Аз като най-малка вървах в средата, а те разделени пред и зад мен. И сега ме побиват тръпки като си спомня далечния вълчи вой и ние петте премръзнали деца, борещи се с вятъра в настъпващия мрак, бързащи по-скоро да се приберем на топло край огнището. Но тогава на никого и през ум не му минаваше да не отиде на училище. И в днешно време, когато правейки “реформа” в образователната система се закриват училища, си мисля: не е ли престъпление децата ни отново да изминават километри пеша, за да се образоват? В кой век живеем?! Или целта е народът ни да тъне в невежество? А невежеството води до бедност и чужда зависимост. Сърцето ме боли...

- Колко време останахте на село?
- Една година – от есента на 1943 г. до есента на 1944 г. Тази една година за мен беше безметежно време, изпълнено с опознаване на друг начин на живот, различен от градския. Това беше време за запознаване с други реалности.

Дойде пролетта. Кокичетата подадоха срамежливите си бели главички изпод снега. Раззелениха се дърветата. Цъфна кукурякът. Природата се събуди за живот.

Завърши учебната година. Дойде лятото. Узря житото. Настъпи жътва. През това лято се научих да жъна със сѐрп и паламарка. Знаеш ли какво е това? Откъде ще знаеш? Това е нещо като дървена ръкавица с един остър извит връх, който прилича на прѐст. С него отделяш част от житените стрѐкове. Слага се на лявата ръка. С дясната ръка държиш сѐрпа и отрязваш ръкойката. Най-забавно обаче беше, когато вършеехме на хармана под палещите лѐчи на слѐнцето. Стоях изправена на диканята и полагах усилия да пазя равновесие. Возех се, но и имах отговорната задача да наблюдавам зорко опашките на кравите с лопата в ръка. А се надигнеше опашката, трябваше ловко да поднеса лопатата, за да не паднат изпражненията под диканята и да замѐрсят житото. Голямо изпитание беше. И голямо забавление. Но се справях доста добре.

- Не преувеличаваш ли малко?
- Честна дума. Наистина бях малка, но с много внимание и старание се справях. Е, разбира се, случвах се и гафове, но ми прощавах. Научих се още да нося вода с кобилица и менци от селската чешма. Естествено, моите менчета бяха малки. В носенето на вода също си има майсторлък. Походката ти трябва да е леко поклащаща се в ритѐма на движението на пълните менчета, за да не се разплиска водата.

- Може би от това време е и грациозната ти походка, която толкова старателно репетират манекенките.

- Благодаря за комплимент! Много си мила. Голяма шегаджийка си.

- Моля. Такава съм си. Не съм ли права?
- Възможно е и това да е изиграло роля, но ти не знаеш, че аз учих дълго време балет при основателя на българския балет, големия балетмайстор Анастас Петров. Но за това ще ти разкажа по-късно. Скѐп спомен от времето на евакуацията е когато през лятото бях овчарче и пасях овцете и козите с децата от селото. И исках непременно да приличам на тях. Мразех градските си роклички. За това

бях безкрайно радостна, когато едно от децата ми подари фустанче. Знаеш ли какво е това?

- Поличка.

- Точно така. Браво на теб. Та, подари ми фустанче от домашно тъкано платно, нанизано на канапче, за да се завърже на кръста. Имах дълга коса, която мама сплиташе на две плитки. С бяла забрадка на главата, с шарена торбичка през рамо, в която имаше комат пресен хляб, сиренце, сланинка, домати и чушка, пасяхме по чукарите овцете и козите. Когато слънцето се вдигнеше високо и започваше силно да припича, запладнявахме стадото, сядахме под някое дърво на сянка и обядвахме. За десерт си издояхвахме мляко в канчетата. Подслаждахме го със захар и го пиехме сурово още топло. Захарта взимах тайно от къщи в една хартиена фунийка. После прилягахме на земята да си подремнем. Тези мигове ми напомнят за стихотворението на Иван Вазов "Овчар".

"И никога тъй сладко
не съм ни ял, ни спал".

Блажени детски години! Колко хубаво би било, ако времето можеше да се връща назад, ако го помолим, вместо да препуска напред като пуснат на свобода мустанг!...

Това бяха невероятни преживявания, които никога не се забравят. Сякаш живеехме в друго време, което нямаше нищо общо с действителността – войната. За нас тя не съществуваше. А някъде там по бойните полета умираха стотици хиляди майчини чедра, заради лудостта на нечии болни мозъци.

- А нима и сега не се повтаря същото безумие? Нима за чужди интереси не изпращаме децата си да стават пушечно месо?

- Къде са политиците да защитят интересите на народа? Ако Бог е създал войните, болестите, чумата – не е ли създал след това и политиците, за да ни накаже за сляпото ни доверие в тях? До кога ние, майките от всички краища на света, които даваме живот, ще мълчим? До кога?! Тогава тези мисли не ме вълнуваха. Бях по детски щастлива. Натъжавах се само когато виждах угриженото лице на мама. То се проясняваше, когато татко пристигаше при нас. Той продължаваше да работи в София във вагонната ремонтна работилница на гарата. Всяка събота идваше да ни навести и в неделя отново пътуваше обратно. Носеше ни продуктите, които ни се полагаха от купоните – захар, ориз, олио и пр. (тогава имаше купонна система). Оттук взимах и захарта, с която подслаждахме прясно издоеното мляко. От татко научавахме за хода на войната, за бомбите, които се сипеха над София. На село

нямаше вестници, нямаше радио, защото нямаше електричество. Чак след 1944 г. бяха електрифицирани и малките села. Вечер си светехме с газени лампи и газеничета, които слагахме в пизюлчетата.

- Още една непозната дума.

- Това са малки ниши в стената. Като прозорчета, но без стъкло. Там се поставяше газеничето. Много по-късно разбрах защо тогава сърцето на мама беше толкова тревожно. Татко ѝ разказал, че в празното място до нашата къща паднала бомба, която не експлодирала и той присъствал при обезвреждането ѝ от сапъорите. Ами ако беше избухнала?! Просто той, а най-вече ние сме имали голям късмет. Такъв си беше той – любопитен. Сигурно на него съм се метнала – сама да видя, сама да опитам. Дори ако трябва да си счупя главата.

- Ама и главата си ли си чупила?

- Главата не. Само краката. И едно ребро. Но това стана много по-късно. На сцената на Народния театър за младежта.

Настъпи есента на 1944 г. Месец септември. Дърветата се облякоха в шарена премяна – в жълто, кафяво, червено. Толкова красив сезон е есента!

От нашето село се виждаше как по шосето към Търново се движат танкове и камиони. Това бяха руските войски. За това време едни казват, че Съветският съюз ни е освободил (и то си беше така – в България имаше окупационни германски войски), други казват, че ни е окупирали. Историята ще отсее житото от плевата. А на нея ѝ трябва много време. Бъдещите поколения трябва да знаят истината за това време. То е част от нашата история.

*

“Да се завърнеш в бащината къща...”

Дебелянов

В края на 1944 г. се завърнахме в София. Изгнанието ни беше свършило.

Градът беше в руини. Страшно беше да гледаш оцелелите стърчащи стени на сградите. Част от нашето училище беше разрушено. Затова учихме известно време в читалището, което също носеше името “Пенчо П. Славейков”. Слава Богу, че нашата къща не беше засегната от бомбите. В двора ни лежеше обезвредената бомба. Дълги години стоя там и ние си играехме с нея. После изчезна някъде.

- Не ви ли беше страх?

- Не. Защото нямаше представа, че и обезвредена бомбата не е безопасна. Спомням си, че приличаше на средно голямо тюленче – такива, каквито ги има край нос Емине – такава една сивичка, безобидна на глед. А колко разрушения и смърт донесоха нейните посестрими... Когато днес разказваме на нашите деца и внуци за войната и за бедите от нея често казват: “Стига вече! Днес е друго времето!” Може би по-често трябва да виждат незарастващите рани по земята от онова време във филми. Да се напомня за умъртвените в газовите камери на концентрационните лагери мъже, жени и деца “не арийци”. Когато днешните деца се научат да **виждат** това, което гледат **и със сърцето си**, тогава очите им ще стават други – питащи “защо”? Те вече се докоснаха до войната в Югославия, в Ирак и разбират, че животът е безценно благо, за което трябва непрекъснато да се борим.

- Ти като че ли започваш да политизираш нещата.

- Не. Говоря това, което чувствам. Като всеки буден гражданин в това общество и аз имам своя гледна точка за някои събития, на които съм свидетел.

- Говореше за завръщането ви в София след евакуацията.

- Да-а! Трудностите бяха големи. Все още имаше купонна система. Оскъдицата се чувстваше във всеки дом. Черната борса се ширеше. Но надеждата за по-добър живот не ни напускаше. И целият народ беше впрегнал своите сили да помага в изграждането му.

В нашето училище бяха организирани различни кръжоци: балетен, драматичен, по изобразително и приложно изкуство, училищен хор. Имаше и духов оркестър. Бях и в неговия състав.

- Сериозно?

- Честна дума. Свирех на корна – ес-та, ес-та, ес-та-та-та-та – “Танц със саби” от Хачатурян. Нали знаеш тази прекрасна музикална пиеса? Аз като любопитно дете се записвах навсякъде. Нямаше конкурсни изпити, всичко беше безплатно. А бе, където не ме сееха, там никнех. Баща ми нямаше нищо против, стига да не ми пречеше на учението. “Първо уроците – после кръжоците” – казваше той. И аз полагах неимоверни усилия да бъда отлична ученичка, за да не ми забрани да се занимавам с това, което желях. Запълвах свободното си време с полезни неща. Не като сега – дискотеки, купони по домовете... Свободата, на която непрекъснато се позовават днешните деца, се е превърнала в слободия. И непрекъснато говорят за своите права. Те смятат, че имат само права и никакви задължения. Родителите, изнемогващи под бремето на трудното ежедневие, не могат нито да

възпитават, нито да контролират децата си. Учителите са поставени в унизителното положение да бъдат обвинявани за всяка простъпка на ученика и да не могат да го санкционират. Улицата ги възпитава. Затова има толкова много агресия в днешните млади хора. Как може четиринайсетгодишните момичета от Пловдив да убият своята съученичка и след това да се държат така, сякаш нищо не се е случило?! Все едно че убийството на Маргарита е в реда на нещата! Умът ми не може да го побере!

Мисля, че цялото ни общество е болно. И най-голямата вина за необузданата детска агресия е негова!

Най-страшно е свикването с жестокостта, с насилието, с недоимъка. За съжаление ние вече свикнахме с тях. Времето ни го налага.

Пак се отклоних. Но аз така съм устроена – каквото е на сърцето ми, това е и на устата ми. Особено когато се отнася до децата.

- Разказваше за кръжоците.
- Да. Опитвах на много места и изведнъж усетих тръпката от балета. Тогава се записах в балетната школа към учителската каса, която се ръководеше от Анастас Петров – вече ти споменах за него. В часовете му не можеше да се отпускат. Той сякаш имаше и на тила си очи: “Надя, задръж по-високо коляното, не се отпусчай!” Балетът беше моята мечта. Искях да свържа живота си с него. И сега мисля, че балетното изкуство си остава едно от най-сложните сценични изкуства. Трябва да владееш до съвършенство техниката, за да изглежда всичко, което правиш на сцената леко и приятно. Трябва да познаваш основно драматургичното произведение, за да можеш без думи, само с езика на тялото да изразиш целия вулкан от чувства, които бушуват в гърдите на една героиня като Жулиета или Жизел например. Балетът е съвършенство! Когато боравиш със слово е по-лесно. Гледала съм Валя Вербева, Люба Колчакова, Живко Бисеров, Асен Гаврилов... Гледам и сега по телевизията заснети руски балетни спектакли и винаги се вълнувам както в детските си години. Не станах балерина, но от уроците по балет се научих на много неща. И преди всичко на упорит труд. Полетът на мисълта, въображението, грацията, любовта към танца ми помагаша по-късно в работата ми в театъра. Особено в детските пиеси.

- Кога се отказа от балета?
- Много по-късно. И то в момент, в който Анастас Петров имаше определени планове за моето бъдеще. Но... не ми се говори за това. Друго е по-интересно. Един ден в нашето училище дойдоха Лиляна

Тодорова тогава още студентка в ДВТУ (Държавно Висше Театрално Училище, по-късно ВИТИЗ, а днес НАТФИЗ) и композиторът Борис Янчев. Подбираха музикални деца от драмсъстава. Бях избрана и приета в детската театрална школа към профсъюзния дом на културата “Георги Димитров” на площад “Възраждане”. Ето една малка част от рецензията за представлението „Разплата” от Вера Дамянова.... „Представена за първи път в Детската театрална школа при Представителния работнически самодеен театър, пиесата „Разплата” ве истински празник за децата са софийските работници и служители. Голям дял за този успех има безспорно младата режисьорка Лиляна Тодорова студентка 3-та година в ДВТУ... Но кои са малките актьори и актриси? Това е талантливата Надка Топалова – дъщеря на майстор зидар от София- Това е и съсредоточената, с вкус към художествената мярка Даринка Горанова – ученичка от 3-ти клас, дъщеря на железарски работник. В трупата участва и жизнерадостната третокласничка Лили Златева. Всички те са постъпили в детската школа при ОРПС с конкурс, устроен между малките изпълнители от столичните прогимназии. И тук именно се е оказало, че най-талантливите кандидати и кандидатки са децата на „простите” работници” От тази школа по-късно се посветиха на театъра Людмил Стайков, Лора Захова, Николай Николаев, Даринка Горанова, Лилия Златева, Мария Стефанова и много други. При пълен салон с детска публика играехме пиесите: “Наказаният враг”, “Разплата”, “Димка-невидимка”, “Верни сърца” и по този начин правехме конкуренция на НТМ. Представяш ли си отивам на представление в НТМ и си казвам: “Ама тези деца са ме гледали и мен в “нашия” театър!” И се чувствах много горда. Както виждаш още от тогава съществува този израз “театър от деца за деца”. Нищо ново под слънцето. Новото е добре забравеното старо. Не съм го измислила аз.

По същото време съдбата пожела да ме срещне с един от колосите на българския театър – актьора, режисьора, педагога Георги Стаматов. Той ръководеше самодейния работнически театър към същия дом. Не случайно винаги казвам, че първите ми учители в театралното изкуство са Г. Стаматов и Л. Тодорова.

Г. Стаматов беше едър, с буйна къдрава коса, с гъсти вежди, изпод които гледаха проникателните му очи. Първото впечатление от него беше сякаш срещу теб стои лъв, готов за скок. Всъщност под тази привидна строга външност се криеше един извънредно сърдечен,

състрадателен и добър човек. Той се отнасяше с голяма любов към нас децата. Може би защото нямаше свои.

Във всеки човек дреме някакъв талант. Важно е да се намери някой, който да го пробуди и да му помогне да го развие. Това безпогрешно владееше Стаматов. Той беше педагог, който знаеше и умееше да извади на показ това, което се спотайва във всеки от нас. Изключителна личност, с невероятно магнитно поле около себе си, той привличаше всички, които се докосваха до него. В работническия театър играх в “Ревизор”, в “Под игото”, в “Коварство и любов”, в “Казаларската царица”, в “Таня”...

Репетициите му бяха цяла школа за нас. От него съм запомнила простичката истина, че “зрителят влиза в залата, за да види, да чуе и да разбере. Ако може.” Той държеше всяка дума да бъде разбираема, шепотът да се чуе и на последния ред на балкона, всяка емоция да бъде преживяна. “Да заинтересоваш! Да убедиш! Да увлечеш!” – казваше той. Стаматов беше руски възпитаник. Той беше радетел на реалистичния театър, който отразява истинския живот и въздейства на най-съкровениите струни на човешката душа. В моята работа винаги съм се ръководела от тези христоматийни истини. И винаги са ми помагали. И сега си спомням работата над изпитните материали за ВИТИЗ. Стаматов никога не показваше **КАК** трябва да се изпълни дадено произведение. Той изискваше да вложиш своето усещане, своето отношение, своето разбиране в изпълнението. И към това те насочваше деликатно, с търпение. Но и двата мои опита да ме приемат във ВИТИЗ завършиха с фиаско.

- Защо? Нали Стаматов те подготвяше?
- Ще ти обясня. Първият път минах всички кръгове и с обяснимо външение очаквах резултата. В крайна сметка се видях в резервите. Вероятно не са имали нужда от такава “боя”. “Щом тази година съм резерва, догодина сигурно ще ме приемат” – си казах самонадеяно и продължих заниманията си по балет и в театъра при Стаматов. Вторият път през 1954 г. Стаматов ми предложи много необичайни материали. “Братя Жекови” – Вазов, разказа “Хан Татар” – А. Каралийчев, баснята “Мишки” – Крилов и монолог на Липочка – “Свои хора сме – ще се разберем” – Островски. Каза ми: “Подготвена си много добре, моето момиче. Материалите ти са разнообразни и те показват в различна светлина. Само слепият не би видял какъв потенциал имаш. Но няма да

те приемат заради мен. Всички знаят, че аз те подготвям.” Тук отварям скоба. По онова време Стаматов беше уволнен от Народния театър, бяха му отнети всички звания, беше отстранен от преподавателска дейност в академията, заради конфликт с руския режисьор Борис Бабочкин, който поставяше в Народния театър “Разлом” от Б. Лавренъов и “Дачници” от М. Горки. Така и стана. Не ме приеха. “Сива, бледа, без очарование”, гласяха мотивите. После на Националния прегледа на българската драма и театър през 1959 г. отзивите бяха “очарователна, “ярка индивидуалност”, “емоционална”... Иди и разбери кое е истина?! И след като не ме приеха във ВИТИЗ отново се прояви грижата на педагога, който беше повярвал в мен. “В Кюстендилския театър имат нужда от млада актриса. Директорката Ангелина Георгиева е готова да те назначи като стажант-актриса. Ще имаш роли, а и аз ще правя постановка. Ще можеш да се явиш за звание “артист” по чл. 9-ти. Ти си готова артистка и по нищо не отстъпваш на завършилите ВИТИЗ. Помисли си!”

През същата 1954 г. главната режисьорка на Театъра на народната армия Лена Ченчева, която беше завършила ГИТИС в Москва, по подобие на школите към театрите в СССР набираще кандидати за такава школа към театъра. Явих се на изпит и бях приета. Затова не отидох в Кюстендилския театър. Тази школа завършихме 12 души между които Юлия Славова (прекрасна комедийна актриса, която по непонятни за мен причини не намери място в състава на новосъздадения тогава Сатиричен театър, където би блестяла в редиците на първите му сили), Иван Чаушев, Никола Фердинандов, Румяна Бочева, Калчо Калчев. Гараил Цонков, Марко Мангачев и др. И всеки намери свое място в различните театри в страната. В школата изучавахме всичко, което се изучаваше и във ВИТИЗ. Преподаваха ни същите професори, полагяхме семестриални и годишни изпити. Програмата ни беше дори много по-натоварена, защото участвахме и в представленията на театъра. Това беше още една школа за нас, защото по този начин се приобщавахме към състава на театъра и постепенно получавахме по-голяма сценична свобода. Сега това вече е практика за студентите от НАТФИЗ.

На сцената на Театъра на Народната армия се срещнах с голямата наша актриса с теменуженосините очи Петя Герганова. Бях я гледала в “12-та нощ” на Шекспир в Народния театър в ролята на Себастиан/Виола, както и в други роли, но не можех дори да мечтая да бъда рамо до рамо с нея на сцената. Щастие беше за мен да играя сина на царица Мария в “Ивайло” от Магда Петканова. Герганова беше по

онова време за кратко в състава на ТНА. Беше невероятна – вулкан, който клокочеше и беше готов да изригне всеки момент, но като професионалист контролираше емоциите си и това още по-силно въздействаше на зрителите. Спомням си, че когато репетирахме “Коварство и любов” в Работническия театър Стаматов изискваше от нас пълно себеотдаване и в същото време контрол над емоциите. “Най-трудно е да задържиш своята сълза в края на окото, а публиката да бъде развълнувана до такава степен, че тя да не може да удържи сълзите си” – казваше той. Връщам се към Петя Герганова. Да си на сцената с такава блестяща актриса, да следиш от близо това, което се сътворява пред очите ти, беше истинска школа за един начинаещ актьор. В спектакъла участваха такива артисти като Веселин Василев, Антония Чолчева, Вера Ковачева, Никола Динев, Кирил Янев и др. Цветът на театъра.

В актьорската професия актьорът се учи цял живот, докато е жив.

В този период играх и още една роля – Женя – в пиесата “Момъкът от нашия град” от Константин Симонов, режисьор Кънчо Илиев, в партньорство с Георги Геров, Вера Ковачева, Никола Динев, Мара Пенкова и др.

- Чакай малко – говориш за театрална школа, но нали си завършила ВИТИЗ?

- Това стана по-късно, когато бях вече актриса в НТМ. Не ме прекъсвай! Ще стигна и до това. И така завършихме през 1957 г. тригодишната школа и се разпръснахме из театрите в страната. Никой не остана в ТНА, както мечтаеше Лена Ченчева и за което създаде тази школа. Дори бяхме без всякакво удостоверение, че сме завършили обучение по актьорско майсторство.

Една компактна група отидохме в гр. Станке Димитров (днес Дупница). Там имаше държавен театър. Това е времето, в което за един сезон 1957/58 г. изиграх четири централни роли: Луиза (“Коварство и любов” – Шилер), Мирандолина (“Гостилничарката” – Голдони), Тамара (“Борислав” – Вазов) и Мона (“Безименна звезда” – М. Себастиан). Всяка млада актриса може само да мечтае за такъв ползотворен стартов сезон с толкова разнообразни роли, да получава удовлетворение и да трупа опит.

- За какво се замисли?

- Гледам през прозореца как снежинките се въртят в луд кръговрат, подгонени от студения вятър. Още едно чекмедженце се отваря в паметта ми и оттам изплува една картина от 1957 г.

Театърът от Станке Димитров пътуваше много, за да могат жителите и на най-малките населени места в Югозападна България да се докоснат до театралното изкуство. Спомням си, че в един такъв студен зимен ден като днешния, трябваше от Велинград да прекосим Юндола и да изнесем представление в Разлог. От сутринта валеше силен сняг. В малкото раздрънкано, без отопление рейсче, е студено. Всеки се е облякъл с дебели дрехи и се е увил в одеяло. Пред нас се движи снегорин, зад нас – камионът с декорите. Времето безмилостно препуска, а края на пътя не се вижда. Закъсняваме катастрофално. Край. Хората няма да ни дочакат. Тогава нямаше мобилни телефони, за да съобщим, че сме на път, но природата ни е забавила. Жалко за бития без полза път! Пристигаме с един час закъснение. И каква беше изненадата и в същото време радостта ни, когато видяхме, че пред малкото читалище въпреки закъснението ни очакваха! Вярвали са, че лошото време няма да ни попречи да пристигнем и ще има представление.

В салончето беше запалена голяма печка, тип “кюмбе”. Разнасяше се мирис на дърва и дим. Тя отопляваше и салона, и сцената, и стаичката, която служеше за гримьорна. Мъжете от публиката помагаша на нашите работници да разтоварят и построят декора на сцената. Актьорите, забравили студа и дългото пътуване, бързо се приготвихме.

Представлението започна. “Коварство и любов” – далечна епоха, други нрави, друг морал, други взаимоотношения, необичаен израз на страсти. Само великото чувство е едно – “любов, магическа реалност”, както го нарича поетът.

Идва краят на представлението. Салонът е притихнал. Луиза умира. Легнала съм на пода, облечена с лека тафтяна рокля. Усещам как студът се просмуква от аралъците на пода и вкочанява тялото ми. Започвам да потрепервам.

- Какво е това аралъци?
- Процепите на дюшемето. Нямаше време да се постеле платнището, тъй нареченият “килим” на сцената и дъските на пода бяха голи. Фердинанд (Калчо Калчев) е надвесен над мен и произнася последните думи преди и той да издъхне. Стиска в ръката си моята ръка. Усещам, че не мога да овладее по никакъв начин треперещото си от студа тяло. “Край! Провалих представлението!” – минава ми през ума. – “Сега зрителите ще започнат да се смеят. Тялото на умрялата Луиза се тресе от конвулсии”... Волята не можеше да овладее

тръпките. Нищо подобно не се случи. Никой нищо не забеляза. Хората съпреживяваха нещастната, довела до трагичен край любов на двамата влюбени. Чуваха се въздишки, плач. Завесата се спусна. Мъртва тишина. И после продължителни бурни аплодисменти, благодарности, че въпреки снежните препятствия и студа, ние бяхме стопили сърцата им с нашето представление. А те, тези искрени, развълнувани хора, не подозираха каква сила ни даваха, с каква енергия ни зареждаха чрез любовта си. Но и ние им отвръщяхме със същото и се раздавахме без остатък.

В изкуството е така – колкото дадеш, толкова ще получиш. Че и повече.

При срещите ми тогава с хората от всички краища на България почувствах колко е жаден нашият народ за духовна храна. И се убедих какъв неизчерпаем извор на българщина са били през вековете читалищата. Те са необходими и днес, в днешното бездуховно време. За да я има малката ни китна родина България. И за това много ме боли, когато виждам как безмилостно я брулят наши и чужди ветрове и тя незаслужено страда!...

- Пак се натъжи...

- Болно ми е, че в днешно време такива артисти като вече покойните Славка Славова, Георги Георгиев-Гец, като Таня Масалитинова, която все още играе бяха принудени да поемат по пътя на карагьозчийството от началото на историята на българския театър.

- Но, нали никой не ги задължава!

- Да. Но ако са те освободили от театъра поради “навършена пенсионна възраст”, а ти си в състояние да радваш още публиката, която те обича, да даваш рамо на младите, които могат да се учат от теб на майсторство, как би се почувствала? А не е без значение да се прибави и някой и друг лев към мизерната пенсия, нали?

- Права си. И така, завърши сезонът в Станкедимитровския театър. После?

- После кандидатствах за Плевенския театър и получих отговор: “... Съобщаваме Ви, че сте назначена в Плевенския народен театър от 15 август 1958 г. Също така Ви изпращаме един екземпляр от пиесата “Криворазбраната цивилизация”, в която по разпределение Ви е възложена ролята на “Анка”.

Директор Борис Спиров.”

Дъхът ми спря. Още влязла не влязла в театъра и централна роля! Как ли ще ме посрещнат колегите? Особено актрисите?!...

- И как те посрещнаха?

- В началото много сдържано. И с любопитство. После ме обгърнаха с много внимание, а по-късно и с обич. И така – станах член на голямото семейство на Плевенския Народен театър.

Тук съм длъжна да отбележа, че Плевенският театър пръв възроди след дългогодишна забрава “смешната позорищна игра” на Добри Войников. Чрез постановката на “Криворазбраната цивилизация” българският зрител се сдоби с едно остро сатирично произведение, което никога няма да изгуби своята актуалност. Премиерата се състоя на 24.IX.1958 г. Народният театър за младежта претендираше за първооткривател на забравената пиеса, но премиерата в София се състоя на 13.XI.1958 г. Така че Плевенският театър беше този, който пръв изрови от пепелта на забравата за втори живот “Криворазбраната цивилизация”. Режисьор на пиесата беше асистентът на Г. Стаматов във ВИТИЗ Коста Цонев. Започнах репетициите с притеснение, защото знаех, че плевенската публика е изключително театрална. Как ще ме възприемат зрителите? Слава Богу отзивите бяха много ласкави и аз се почувствах в Плевен като в роден град. Тук се наложи да откажа цигарите.

- Пушила си?!

- Да. Като комин. Цели 6 години. По две кутии “Слънце” на ден. Бях на 17 г., когато пропуших. Е, може ли бъдеща артистка да не пуши?!

- Как ги отказа?!

- Обстоятелствата ми наложиха. Играехме представления и в Плевен, и в окръга. Сутрин репетирахме, след обед пътувахме, вечер играехме в някое селище, връщяхме се късно. И така ден след ден. Умората беше голяма. Гласът ми започна да ми изневерява. Отидох при ларинголог. Прегледа ме и първото нещо което ме попита беше: “Пушите ли?” А аз, много удивена от такъв въпрос, отговарям: “Ами да!” Все едно му казвам “Що за глупав въпрос!” Той се усмихна леко и започна много сериозно да ми обяснява какво представляват гласните връзки, които в момента са възпалени и отпуснати, че има опасност да се образуват възли, да последва операция и какви ли не страхотии. Косата ми настръхна. И завърши: “Почивка, щадене на гласните връзки и избор: кариерата или цигарите. Избирайте сама.”

- И какво направи?

- Излязох от кабинета. И от тогава не запалих цигара. И до сега пазя малката сребърна табакера с няколко цигари от онзи ден в Плевен, през 1959 г.

- Не ти ли се пушеше?

- Е, как не. Но съзнавах, че с тези физически данни, ако продължа да пуша, ще трябва да се простя със сцената.

- Страшна воля си проявила.

- Да. И се гордея с това. Ако знаеш колко бонбони изядох... Сега не мога вече дори да понасям цигарения дим.

Връщам се към пиесата “Криворазбраната цивилизация”. В постановката режисьорът К. Цонев търсеше изразни средства, граничещи с фарса. Представлението се лееше като шампанско и по този начин даваше възможност на зрителите от сърце да се посмеят и сами да преценят колко жалки и смешни са поклонниците и последователите на “криворазбраната цивилизация”. Прекрасни бяха Пенка Кулева (Злата), Милко Кулев (Маргариди), Петър Панков (бай Коста), Саша Филипова (Марийна) и др.

Както често се случва в театъра (това зрителят не знае) наложи ми се да вляза в готовия спектакъл “Железния светилник” – драматизация на романа на Димитър Талев – в ролята на Катерина, защото актрисата Катя Аладжем трябваше да бъде спешно оперирана. Представленията бяха продадени и не можеха да се отложат. Катерина! Роля – мечта за всяка млада актриса. Понякога в живота се случва така, че върху нещастieto на един актьор, друг изпитва щастливи творчески мигове.

С особена любов си спомням за Дора Трифонова – изумителен човек и прекрасна актриса. Тя играеше Султана – властната, любящата, държаща на морала и традициите българка. Тя ме взе под своето крило като майка орлица още от самото начало. С нея репетирахме у тях сцените между Султана и Катерина. После – две репетиции на сцената и... на съда на зрителите. Така се докоснах и до Димитър Талев.

Колко важно е за един млад актьор да почувства отвореното сърце и доброжелателната подкрепа на колегата с опит. Съдбата беше благосклонна към мен младата, правеща първите си стъпки актриса.

Сезонът в Плевенския театър беше наситен с много работа. След Анка последва ролята на Веселка от пиесата на Боян Болгар “Седемнайсетгодишните”, режисьор Борис Спиров. Веселка беше драматична роля на седемнайсетгодишна ученичка.

Пиесата поставя с острота проблема за на пръв поглед всекидневните, а всъщност съдбоносни страни от живота на едно семейство. Тя търси отговор на въпроса кой е основният виновник, ако децата растат като ненужни хора и кой е най-големият граждански и човешки дълг на родителите, който би трябвало да се изпълни, защото от него зависи както съдбата на собствените деца, така и бъдещето на нацията. Проблем, който с пълна сила важи и в днешно време, когато обсебени от ежедневните грижи за насъщния, родителите са оставили децата си без елементарен надзор и те попадат в желязната прегръдка на улицата. Основният тон на представлението беше самообвинението на родителите, прозрели своята вина след опита за самоубийство на това пораснало в мъкмата си дете, но все още запазило силата и експанзивността на детската емоция. Най-силният, най-раздиращият вик на обвинението е тъжният размисъл на Веселка, която заявява, че не се бои от самоубийството, защото само то е накарало родителите ѝ да си подадат ръка и да не разрушат семейството.

На Районния преглед на българската драма и театър, който се състоя в Плевен, се явихме с “Криворазбраната цивилизация” и “Седемнайсетгодишните”. Беше чиста случайност, че и в двете пиеси играех централните роли. Невероятен шанс. По този повод в сп. “Театър” театралната критичка Невена Инджева писа..., но това няма значение.

- Като си започнала, кажи какво е писала Инджева.
- Има един израз: “Умря циганката, която ме хвалеше, та сега аз сама да се похваля”. С мнението на критиците, разбира се.
- Няма нищо лошо в това. Нали си говорим откровено?
- Добре. Ето цитата: “... Когато се пише за спектаклите на Плевенския театър, не може да се отмине едно събитие, което събужда радостни мисли за нашето най-младо театрално поколение. На първия спектакъл “Криворазбраната цивилизация” гостите на прегледа от сърце се посмяха на наперената стърчиопашка Анка – Надя Топалова. Актрисата будеше възторга на публиката чрез умението си бързо и точно да навлезе в ритъма на комедийното действие, непринудено да разкрие смешното в своята наивна героиня. Мнозина тогава решиха – хубава комедийна актриса. Ето защо и изненадата им при второто представление на Плевенския театър беше още по-голяма – Надя Топалова, вчерашната наперена стърчиопашка Анка – днес е замислена, тревожно вгледана в околните, чувствителна седемнайсетгодишна девойка. Не само черната престилка е заменила пищните комедийни костюми, не само прибраните назад коси са

открили чистото детско лице и тъжни очи – актрисата всецяло е седемнайсетгодишна. Седемнайсетгодишна е нейната психология – страданието, меката, гневът, любовта ѝ. Седемнайсетгодишно е нейното поведение, в което експанзивността на детската природа се пресича от вътрешната съсредоточеност на порасналото в меката си дете. Една млада, едва пристъпваща по театралния си път актриса, показва постижения в превъплъщаването и в органическия сценичен живот, в точното, умно, логично и емоционално изграждане на образа – успех, който не би могъл да не радва, да не буди радостни надежди” (Невена Инджева, сп. “Театър”, 1959 г.).

За двете роли получих първа награда на районния преглед. И в този момент птиченцето кацна на рамото ми. Председател на журито беше проф. Кръстьо Мирски, тогава директор на НТМ. Той ми каза да подам заявление за НТМ и тъй като спектакълът “Седемнайсетгодишните” ще бъде представен на Националния преглед в София, той ще задължи членовете на художествения съвет да ме гледат и тогава ще се реши дали да ме назначат в театъра. “Убеден съм, че си ни необходима, но трябва решение на художествения съвет.” В онова време директорът не вземаше решения еднолично както сега.

На 10 юни 1959 г. заключителният етап на Националния преглед бе открит с пиесата “Седемнайсетгодишните”. Салонът на Народния театър беше препълнен – жури, критици, артисти, студенти, роднини, любители на театъра. Беше вече писано в пресата за нашия спектакъл и за наградите – на режисьора Борис Спиров и актьорите Владимир Филипов и Надя Топалова. Любопитство, очакване...

В залата бяха мама, татко, брат ми и снаха ми. Представяш ли си – аз на сцената на Народния театър! Там, където витае духът на Адриана Будевска, на Роза Попова, на Вера Игнатиева, на Кръстьо Сарафов, на Васил Кирков... Където в момента играеха Ружа Делчева, Ирина Тасева, Лили Попиванова, Петя Герганова, Маргарита Дупаринова, Георги Стаматов, Апостол Карамитев, Спас Джонев и десетки още артисти, стъпвам и аз. Сърцето ми щеше да се пръсне от вълнение. В такива отговорни мигове на напрежение винаги ме е спасявал моят трезв разум. “Аз съм тук, за да играя за всички в залата, да предам вибрациите на емоциите и мислите, които имам в себе си, да накарам зрителя да съпреживява заедно с мен е да покажа какво мога”.

Когато завесата се вдигна и излязох на сцената за мен не съществуваше вече нищо. И никой. Черната дупка на залата изчезна. Аз вече не бях аз, а седемнайсетгодишната Веселка.

Представлението имаше голям успех. В гримьорната дойде самата Ружа Делчева да ме поздрави – мене, никому неизвестната начинаеща актриса! Бях я гледала в много пиеси и винаги съм се възхищавала от този емоционален заряд, с който пълнеше сцената По-късно (вече като семейство с Георги Джубрилов) често си гостувахме. А на моя петдесетгодишен юбилей тя каза: “Пожелавам ти, Наде, още дълги години да бъдеш все така млада и чаровна. Да дочакаш внуците ти да те гледат като Червената шапчица и да се похвалят : “Това е баба ни”. Светла ѝ памет!

Обсъждането на спектакъла се състоя в Народния театър и протече много оживено. Присъстваха министърът на просветата и културата (това беше едно министерство тогава) Живко Живков, зам.-министърът Иван Башев, много театрали: режисьори, критици, артисти, писатели, художници. След доклада на Кръстю Мирски възникнаха разгорещени разисквания, в които взеха участие: Ана Каракостова, Гочо Гочев, Гриша Островски, Орлин Василев, нар. артист Георги Стаматов, нар. артист Георги Костов, скулпторът Иван Мандов и много други. Изтъкваше се важният съвременен проблем – отговорността на родителите при възпитанието на децата. И ролята на театралното изкуство. Обсъждаше се постановката и актьорските изпълнения: “Очарователна, естествена, ярка индивидуалност; емоционална млада актриса, която изгражда впечатляващ драматичен образ” - бяха отзивите за мен. Спомни си мотивите за неприемането ми във ВИТИЗ.

- “Сива, бледа, без очарование”. Негативните оценки тогава, сега са превърнати в хвалебствия. Какво разминаване...

- Друго беше по-важно. Споменах ти за татко. На другия ден след представлението мама ми каза, че се просълзил като слушал какво говорили около него зрителите. За мен – неговото отроче.

- Нали баща ти е бил против това да ставаш актриса?

- Да, така беше. Още когато ходех на репетиции в самодейния театър при Стаматов (а те се провеждаха от 22 ч. на сцената след последната кинопрожекция) татко не беше съгласен да се занимавам с театър. Мама идваше да ме чака, за да ме прибере посред нощ. А сега бях вече актриса. При това разведена, което беше кошмар за него. Разведох се малко преди прегледа. И то аз пожелах.

- Заради някой мъж ли?

- Не-е-е. Нямахме такова нещо. Историята е много дълга и банална.

- Разкажи де. Имаме достатъчно време.

- Мисля, че не е интересна. Обикновена житейска история.

- Остави аз да преценя.
- Значи търсиш нещо пикантно?
- Може и така да се каже.

- Не ми е много приятно да си спомням, но... Добре. Голяма флиртакджийка бях. Може би защото се мъчех да забравя единственото, първото силно чувство до този момент – ученическата си любов, с която се разделих по стечение на известни обстоятелства. Докато бях в студията на ТНА дойде и “сляпата неделя”. Влюбих се. Или поне мислех, че съм влюбена. Може би защото отсрещната страна беше много настоятелна. Пък и той беше 8 години по-голям от мен. Солиден мъж. Аз бях на 19 г. Когато ми предложи брак бях поласкана и в същото време стъписана. Нищо не го задължаваше да се ожени за мен. Мисля, че разбираш какво искам да кажа.

- Че не беше спала с него?
- С никого.
- Хайде бе! Беше девствена?!

- Да. По онова време моралът имаше друга стойност. И може би той за това настояваше да се оженим.

- Кой е този той?

- Това беше режисьорът Кънчо Илиев. Знаех, че като студент в Москва е живял с една жена на семейни начала, има син и в началото отказвах. Тогава той ми обясни, че тя не желае да дойде в България. Показа ми и писмо до нея, в което ѝ съобщаваше, че е обикнал друга жена и ще създаде семейство тук. И аз повярвах. По-късно разбрах, че той не е изпратил това писмо. Оженихме се през януари 1955 г. През декември станах майка на едно прелестно момченце – Боян. Най-голямото ми щастие. И още по-голямата ми болка, която ще нося докато съм жива. Живее с чувството за вина, че не му отделях повече време и внимание, което всяко дете заслужава от майка си. Дано ми е простил...

Когато Боян навърши три години и аз бях вече актриса в Плевенския театър, от Москва започнаха да пристигат ежедневно писма. Един ден, идвайки в София, намерих разхвърляни писма по пода на спалнята. Е, как да не проявиш любопитство от кого са и какво пише в тях? От тях разбрах, че Илиев въобще не е изпратил онова писмо – че ще се жени за мен. Споменах ти вече за него. Цитирам неговите думи в едно от нейните писма: “Ти пишеш: “Сега не мога да я оставя с малко дете на ръце.” Това “сега” ме разтърси до дъното на душата и унищожи всичко, което изпитвах към него. Значи през всичките четири години той ме е лъгал? Значи аз съм била временна заместничка на

титулярката, докато тя реши да дойде? Почувствах се унижена, използвана. Мечтите за здраво семейство като това, в което израснах, рухнаха. Вечерта предизвиках спокоен разговор, без скандали и сълзи. Повод бяха писмата. И знаеш ли какво ми каза той?

- Не мога да знам. Ти ми кажи.
- “Не знам какво да правя, Надя. Много съм объркан. Изчакай малко.”

- Какво да чакаш?
- И аз това попитах. Да бъде сигурен, че тя ще дойде? Да порасне Боян и тогава да се разведем? Представяш ли си? Той – 32-годишният не знаел какво да прави! Аз – 24-годишната разбрах какво трябва да направя. Намерих си адвокат, подадох заявление за развод, съобщих на родителите си, изнесох си вещите от апартамента и заминах за Плевен. Разведоха ни по вина на ответника. Това е. Странното беше, че не страдах много. Може би защото болката от обидата беше голяма. А и бях много млада, имах работата си, имах сина си Боян. Все още крилете на мечтите ми не бяха пречупени.

Ако човек не е посадил едно дърво или не е отгледал едно дете, значи животът му не е бил пълен. В това отношение аз съм един щастлив човек!

- Имаш странно изражение на лицето. Какво ти е?
- Като ме провокира да говоря за този епизод от живота си и отворих още едно чекмедженце, си спомних и за нещо свързано с по-нататъшната ми съдба.

Преди второто заседание на делото с мен дойде в София по работа Дора Трифонова – вече ти говорих за тази актриса. Тя ми предложи: “Хайде да отидем при една моя близка. Не съм я виждала много отдавна. Тя гледа на карти. Много неща ми е познала. Само те моля не се изненадвай от вида ѝ.” Не можах да разбера смисъла на последното изречение, но си помислих: “Защо пък не?” И отидохме. Една жена ни отвори вратата. Дора каза да предаде на Пеката (така се казваше познатата ѝ), че е тук с една приятелка и я моли да ме приеме. След малко бях въведена в една стая. На висок стол зад масата седеше жена. Не мога да определя възрастта ѝ. С нормално голяма глава, но с малък труп и с ръце на малко дете. Очите ѝ бяха светлосини, като мъниста и ме гледаха проникателно. Седнах на стола срещу нея. Попита ме само за името ми. В ръцете си държеше някакви малки карти и ги разбъркваше, като продължаваше да ме гледа. Подаде ми да ги разцепя и започна да ги нарежда. Тогава видях, че не са обикновени карти, а с дървета, животни, къщи. И започна да говори сякаш на себе

си. “Надето е омъжена, има и дете момченце, ама се развежда. Той... чакай, чакай, много объркана работа. Тука има и друга жена. И дете. Ама те са много далече. Тя ще дойде. Ама и с нея ще се раздели. Все ще се жени и все без семейство ще бъде. Ще се разведеш тези дни. Тебе те чака голям успех. И смяна на местоработата. Ще пътуваш в чужбина на държавни разноски. Имаш брат – лекар, жена му също е лекарка. Имат син, ама ще имат и още едно момче. Майка ти е болнава, ще има едно сериозно премеждие, ако го преодолее има още живот. Баща ти е здрав, ама той ще си отиде по-напред. Ти не се тревожи. С тебе всичко ще е наред.” Бях толкова шокирана, че не помня дали ѝ благодарих. Пари не вземаше. Дора влезе след мен за малко да се видят и си тръгнахме. Разказах ѝ всичко. Тя само се усмихна и каза: “Ще видим...”

- Е, сбъднаха ли се предсказанията?

- Не зная как да си обясня всичко. Как е устроен човешкият мозък, че може да надникне в бъдещето. Не съм се срещала с леля Ванга. Мама ходи веднъж при нея и ни в клин, ни в ръкав, както има един израз, ѝ казала: “Да кажеш на Нада да не се плаши, да се мъжи втори път, нема да сбърка.” Леля Ванга наистина беше феномен. Но за мен Пеката също беше такъв феномен.

- Какво се сбъдна от предсказанията?

- Първо – на другия ден се състоя второто заседание. Помолих да се гледа и третото дело в същия ден по доказателства, тъй като бях пред премиера и всяко идване от Плевен до София ми отнемаше много време. Съгласиха се. И така получих развод по вина на ответника. Детето остана при мен с право бащата да го вижда. Но той не се заинтересува от Боян до неговото пълнолетие.

- Защо?

- Не знам. Има такива хора – егоисти, които под предлог да не разстройват децата (това беше обяснението по-късно на Илиев) не се срещат с тях. А всъщност постъпват така, за да не нарушават собственото си спокойствие. Сега за предсказанията. Второ: наградиха ме на районния, както и на Националния преглед. Трето: назначиха ме в Народния театър за младежта – смених местоработата си. Четвърто: наградата се състоеше в двадесетдневна екскурзия – командировка в СССР - Москва, Ленинград, Киев, или както каза Пеката “пътуването на държавни разноски”.

Да попаднеш в Москва, в този огромен дванайсет милионен град беше неопишимо изживяване. Старинният Кремъл, мавзолеят, където лежаха един до друг Ленин и Сталин (в мавзолея влязохме без ред, тъй

като бяхме чужденци, а опашката беше километрична), широките булеварди, черквите, музеите, Червеният площад, който се виждаше от хотел “Национал”, в който бяхме настанени. Всичко е запечатано в съзнанието ми и се намира в едно от заключените чекмедженца на паметта ми.

В Москва се сбъдна и една голяма моя мечта – да видя Галина Уланова на живо, след като я бях гледала във филма-балет “Ромео и Жулиета”. В Большой театър гледахме едно от последните представления на великата балерина – “Шопениана”. Такова удоволствие изпитах! Толкова нежна, ефирна, неземна... Чак дъхът ти спира от възторг. А беше вече на възраст.

При поредния гастрол на Н.Т.М. в СССР през 1972 г. в Москва на рождения ми ден, няколко души (нодени естествено от Джубрилов) преодоляхме милиционерските кордони и успяхме да влезем в двореца на спорта на стадион „Ленин” и да се наслаждаваме на приятелския хокеен мач между сборните отбори на Канада и СССР.

На снимката, сред които са легендарните Рагулин, Фетисов, Харламов, Якушев, младият безпогрешен вратар Третяк и др., Александър Малецв написа:

„Поздравявам с рождения ден Надя Топалова. Пожелавам Ви винаги да обичате мъжете и ... хокея.

Целувки Ал. Малцев.”

- И на хокеен мач! Е действително си много луда!
- Такава съм. Слушай по-нататък. След Москва заминахме със “Стрелата” – бърз влак, който се движи с шеметна скорост за Ленинград (днес Санкт Петербург). Градът на река Нева наричат северната Венеция. В Ленинград бяхме по време на белите нощи. Толкова е красиво! И необичайно. Стрелките на часовника показват полунощ, а слънцето сякаш преди минути се е скрило зад хоризонта. Настъпва полуздрач. И така до изгрева на слънцето. Прекрасно е да видиш как в призрачната светлина на белите нощи плава Ленинград, устремил към висините кулата на Адмиралтейството! Толкова забележителности има, които човек трябва да види. Например Петерхоф. Един прекрасен райски кът. Павловския дворец и огромния парков ансамбъл, където в хармонично единство се сливат тържественото величие на човешкото творчество и естествената простота на природата. Петерхоф е забележителен с каналите, които свързват двореца с Балтийско море, с уникалните скулптори, не всички от които бяха спасени от немците по време на окупацията, с

многобройните фонтани и водни каскади... Имах усещането, че след миг ще засвири оркестърът, балът ще започне и Пепеляшка ще се понесе във вихъра на танца в обятията на принца...

- Изразяваш се толкова възторжено. И поетично.

- Не може човек, попаднал сред такава красота, да не стане поет. Но част от помещенията на двореца са били превърнати в конюшни от немците. Липсваха уникалните стени на кехлибарената стая, които немците са взели като трофеи. Все още се чувстваше дъхът на войната.

- Откъде знаеш всичко това?

- Открих си записките, които съм водила по време на пребиваването в Ленинград. Много усилия ми бяха необходими, за да разчета йероглифите си.

В Ленинград на ул. "Мойка" е домът на А. С. Пушкин. Тук все още витае духът на великия поет. Влизаме на пръсти в стаята, където се намира канапето, на което е положен смъртоносно раненият след злощастния дуел с Дантес поет. Всичко напомня за онази епоха...

Ето и хотел "Енглеетер". Тук, според официалната версия, се е самоубил "певецът на руската душа и природа" поетът Сергей Есенин.

Цял ден няма да ти стигне, за да разгледаш Ермитажа! (В превод означава "място за усамотение".) В залите са изложени не само творби на великите руски художници, но и на майстори на световната живопис.

Градът все още носеше белезите на деветстотин дневната немска блокада. По стените са запазени и никога няма да бъдат заличени надписите: "Внимание! Обстрел!", за да напомнят на поколенията за разрушителните артилерийски обстрели! Да напомнят за тези половин милион мирни жители на града на Нева, умрели от студ и глад. 125 грама хляб на ден на човек!... Сякаш и сега звучи в ушите ми Седмата (Ленинградска) симфония от Д. Шостакович. Оркестрантите свирели с отрязани на пръстите ръкавици. Концертът се е предавал по високоговорителите в целия град. Музиката се сливала с грохота на снарядите и воя на сирените в блокадния, вледенен, но все още жив град. Тя давала сили и надежда на гладните, изнемощели, но борещи се за оцеляването си хора, че ще доживеят до деня, в който блокадата ще бъде разкъсана. Това става през Януари 1944 г. Но дотогава единствената връзка с Голямата земя бил "Пътят на живота" по замръзналото Ладожко езеро. По леденото трасе снабдявали града с провизии и евакуирали жителите на Ленинград. Често ледът се пропуквал и ледената вода поглъщала машини и хора...

В центъра на мемориала на Пискаръовското гробище се намира дневничето на Таня Савичева, написан със син молив. Това са листчета от ученическа тетрадка, върху които седемгодишната Таня с премръзналите си пръстчета е написала: “Женя умря на 28 декември в 12 ч. 30 мин 1941 г. Баба умря на 25 януари 1942 г.; Лена умря на 17 март 1942 г.; чичо Льоша – на 20 май в 4 ч. през деня; на 13 май в 7 ч. 30 мин сутринта умря мама. Останах сама...” Потресаващо! Човек онемява. Сякаш това умиращо от глад и студ дете с тези редове изпраща послание към бъдещите поколения: “Хора, не позволявайте да има войни!”

- Виждам, че много се развълнува.
- Човек трябва да е без сърце, за да остане равнодушен, когато види всичко, което са преживели жителите на Ленинград.

По време на тази командировка гледахме много представления. Никога няма да забравя Татьяна Доронина и Кирил Лавров в пиесата “Иркутска история”. Толкова драматизъм и чиста любов пълнеше сцената. Спектакъл, който и до сега помня. Толкова силно впечатление ми направи. След представлението Кирил Лавров и жена му Валя ни поканиха на гости у тях. Там за първи път гледах телевизия. Не знам дали можеш да си представиш руското гостоприемство – богата маса, пиене, черен и червен хайвер, разговори. По-късно, когато гастролираха у нас и ние им отворяхме със същото. Станахме приятели с много актьори: Михаил Улянов, Олег Ефремов, Георгий Тараторкин, Катя Маркова, Лена Миллиоти, Кирил Лавров, Лия Ахеджакова, Юрий Яковлев, Антонина Шуранова, с драматурзите Михаил Шатров, Михаил Рошчин и много други. Знаем че и сега мога да разчитам на всеки от тях за всичко.

През Април 1993 г. Улянов беше в България като председател на Съюза на артистите в Русия. Присъствах на пресконференцията и го запитах как стои въпросът с пенсионирането в техните театри. И знаеш ли какво ми отговори? “Пенсионираме колегите на преклонна възраст, за да се освободят щатни бройки за млади актьори, но ги оставяме на граждански договор със задължението да им осигуряваме по една хубава роля. А при участие във всяка следваща пиеса дори в малка роля им се заплаща хонорар. Така някои от възрастните колеги имат доход по-голям от щатните актьори. А отдихът им през лятото се организира безплатно – със спонсори и средства от театъра. Не можем да оставим в нищета и без грижи тези, които са отдали целия си живот на театъра.”

Вечерта Улянов и съпругата му Алла Парфаняк бяха на гости у нас за пореден път. Хапнахме, пийнахме (той пи само айран).

Разговорите ни бяха приятелски, задушежни, професионални. Няма да забравя какво каза по повод на пенсионирането ми на 55 години: “Това е престъпление! Да пенсионираш, по-точно да изхвърлиш от театъра здрав, можещ актьор на такава възраст, означава да му подпишеш смъртната присъда!” От тогава не сме се виждали, но често си пишем. Споменът за нашите срещи ни топли и до днес.

Връщам се на предсказанията на Пеката. През 1963 г. мама претърпя операция. Мина успешно. През 1969 г. татко получи инсулт и си отиде пръв. Мама десет години след него. На брат ми се роди още един син. Съвпадение ли е всичко това? Едва ли. Но какво е? Нямам отговор. Когато бях вече в НТМ мама няколко пъти ме молеше да отида отново при Пеката. Минавах покрай жилището ѝ, но нито веднъж не посмях да вляза. Един ден видях на вратата некролог. Мир на праха ѝ!

От 15 август 1959 г. бях назначена в Народния театър за младежта. Бях поканена. Никой не може да каже, че съм “парашутистка”, т.е. спусната отгоре като протеже на някого. Сама, с работата си бях извоювала назначението в София. И с шанса, който ми даде Плевенският театър. При това бях вече разведена, а не съпруга на режисьор.

Предсказанията на Пеката се бяха сбъднали. Започна периодът на моя втори живот в моя нов дом – Народният театър за младежта.

*

*“Аз вярвам в безсмъртието на театъра.
Той е едно убежище за всички,
които тайно са останали деца.”*

М. Райнхард

Човек така е устроен, че когато търси корените на традицията, се обръща към миналото. И аз така. Не знам дали ще ти е интересно, но ще започна с малко история. Дължа това на паметта на тези, благодарение на които съществува моят театър, който за съжаление вече отдавна не е това, което ме караше да го чувствам като роден дом.

- Интересно е. Разказвай.

- През есента на 1944 г. като отдел при Народния театър се открива Детски народен театър. Негов ръководител е опитният театрален деец Петър К. Стойчев, а първият режисьор е дъщеря му Нина Стойчева-Данчова. Актьорският състав се състои от девет души,

а заедно с помощния персонал наброява 26 човека. Артистите са: Теодорина Стойчева, Борис Денизов, Добринка Камбурова, Люба Абрашева, Таня Масалитинова, Стоил Попов, Мариус Фридманов, Олга Шивачева и стажант-артистката Янка Влахова.

На 25 януари 1945 г. завесата на сцената в залата на бившето кино “Балкан” се вдига за първата постановка на “Котаракът с чизми” – българска инсценировка на Нина Стойчева. В ролята на Минашу – актрисата Люба Абрашева. Петър Стойчев започва постановката, но поради заболяване я завършва Нина Стойчева. Децата на София имат вече свой театър!

До този момент в театрите в София, Пловдив, Русе, Варна и Бургас са се появявали спорадично представления за най-малките деца и юношите.

През втория сезон щатният състав на новия театър се увеличава с още актьори: Лора Керанова, Лео Конфорти, Мери Стоянова, Цена Иванова и др. Поставят се “Златното ключе” от Ал. Толстой, “Червената шапчица” от Ев. Шварц, “Мара Пепеляшка”, българска народна приказка, инсценирана от Нина Стойчева, операта на Мариан Ковал “Вълкът и седемте козлета”, в която участва оперната певица Илка Попова в ролята на майката коза. По онова време залата на театър “Балкан” се разделя между Народния театър, чиято сграда е пострадала от бомбардировките, Детския театър, Народната опера и Музикалния театър. Репертоарът на Детския театър задоволява нуждите предимно на децата от предучилищната възраст и юношите. Ето защо през 1946 г. театърът е преустроен в самостоятелен държавен “Народен театър за младежта”. С това театърът придобива вече по-определена физиономия. Репертоарът се разширява, за да задоволи културните нужди на различните възрастови групи зрители – най-малките, юношите и студентите. А това, което е за студентите е и за възрастната публика, нали? По това време ръководител на театъра е режисьорът Георги Костов. През 1947 г. е създаден и оркестър към театъра от 16 души с диригент Александър Райчев. А предвид нарастващите нужди на театъра следващите години съставът се увеличава с още актьори, между които Юлия Лазарова, Теофан Хранов, Цонка Митева, Ана Георгиева, Щилиян Кунев, Люба Цонева, Богомил Симеонов, Луна Давидова, Пенка Мандаджиева, Люба Алексиева, Славка Славова, Виолета Минкова, Борис Арабов, Гинка Станчева, Анани Явашев, Васил Мирчовски и др. А през сезона 1959/60 г., след Националния преглед, са назначени Георги Черкелов, Николай Бинев, Надя Топалова, Домна Ганева, Лиляна Филипова, Димитрина Савова, Бека

Арабова. През следващите два сезона за нуждите на детските постановки са назначени още една група актриси: Мирослава Стоянова, Даринка Горанова, Мара Чапанова, Надя Савова, Цветана Енева, Венета Зюмбюлева, Анна Петрова Явор Спасов, Николай Иванов и др.

1952 г. В театъра се обособяват два отдела – детско-юношески и младежки. От този момент всъщност се поставя началото на два театъра под един покрив, но превесът на постановки за деца и юноши се запазва дълго време. Това се отнася особено за времето, когато директор на театъра беше Виктор Георгиев – време, което според мен е “златният период на НТМ”. Но за това ще стане дума по-късно. От 1952 до 1957 г. директор на театъра е Пенка Дамянова. Главен режисьор е Желчо Мандаджиев – завършил ГИТИС – Москва. Режисьорската колегия се обогатява с млади, свежи кадри.: Лиляна Тодорова – завършила ДВТУ, Гертруда Луканова, Цветана Стоянова, Веселина Ганева – завършили ГИТИС – Москва. По-късно в театъра работиха и Николай Люцканов, Вили Цанков, Аврам Георгиев, Младен Киселов и др.

Едни от най-изтъкнатите театрални художници започват творческия си път на сцената на НТМ – Георги Каракашев, Марияна Попова, Михаил Михайлов, Милка Начева. Още от първите сезони на НТМ, едновременно с “Котаракът с чизми”, “Чичо Томовата колиба”, “Зайко всезнайко”, “Нощен поход”, “Смях и сълзи” и много други, се прибавят и пиеси за младежите и възрастните: “Скъперникът” – Молиер, постановка на О. Масалитинов, “Коварство и любов” – Шилер, постановка Н. Икономов, “Нови хора” – драматизация по “Какво да се прави” от Н. Чернишевски, постановка Г. Стаматов. Спектакълът на пиесата “Щастие” от Орлин Василев през 1954 г. с гост-постановчик Боян Дановски и режисьори Г. Луканова и Ж. Мандаджиев, сценограф М. Попова, композитор П. Владигеров е нов етап в развитието на театъра. Играе се 142 пъти – рекорд за онова време. На по-късен етап наравно с “Ян Бибиян”, “Пркилюченията на Чиполино”, “Аленото цвете”, втората постановка на “Котаракът с чизми”, 1957 (в ролята на Минашу Лора Керанова), - всички поставени от Л. Тодорова, - се нареждат такива пиеси като “Вампир” – А. Страшимиров, режисьор Ст. Караламбов, “Русалка” и “Каменният гост” – А. Пушкин, режисьор Б. Дановски и Г. Луканова, “Езоп” – Фигейредо – един от най-хубавите спектакли в София – режисьор Н. Люцканов с участието на Константин Кисимов в ролята на Езоп, “Мария Стюарт” – Шилер, режисьор Кр. Мирски, “Жени с минало” – Д. Димов, режисьор А. Георгиев и др.

И тогава са поставяни пиеси и за възрастни, но акцентът е върху детско-юношеския репертоар, защото този театър е създаден за нуждите именно на подрастващото поколение. С течение на времето обаче репертоарът постепенно се променя. А днес този театър е подчинен (както впрочем и целият ни живот) на пазарната икономика. И НТМ – признаван и от чуждите театри за уникален със своите постановки за децата, заприлича на всеки от останалите театри, с някое и друго представление за малкия зрител. А всъщност не може да се разбере за кого е...

До тук ти разказах накратко пътя на Народния театър за младежта до моето назначение през 1959 г., когато беше отпразнувана петнайсет годишнината му – възраст достатъчно крехка за театър, който все още търси своето място в културния живот на един народ.

- Защо ми разказа това?

- Защото смятам, че когато актьорът иска да стане част от живия организъм на един театър, прекращвайки прага му, е длъжен да знае историята му и хората, които са я градили. Не бива да си въобразява, че театърът започва своето съществуване от него. Кое е често явление напоследък.

- И така, как те посрещнаха колегите ти в НТМ?

- Обикновено е прието да се смята, че винаги новите актьори се приемат с недоверие и известна доза неприязън. Особено актрисите. Не почувствах нито враждебност, нито недоверие. Имаше само голямо любопитство. След като се вдигна голям шум около “Седемнайсетгодишните” и мнозина ме бяха гледали в ролята на Веселка, сега очакваха да видят как ще се “впиша” в репертоара на театъра. Първа ми подаде ръка Лиляна Тодорова – добрата фея от приказките. Тя ме познаваше още от детската театрална школа и ми вярваше. В нейните постановки израснаха много актриси от моето поколение - Даринка Горанова, Мара Чапанова, Надежда Савова и др. Театралната критичка Севелина Гьорова написа книга за приноса на режисьора-творец Л. Тодорова, но и аз не мога да не си спомня с голяма обич и благодарност за нея. Тя е човекът, който ме водеше през целия ми творчески път през лабиринтите на детската душевност в детско-юношеските пиеси. Тя никога не си позволяваше да прояви пренебрежение и неуважение към актьорите и техните способности. Лиляна вярваше на актьора и му даваше възможност да изяви най-пълноценно себе си. Има режисьори, които недолюбват актьорите и ги карат да чувстват своята ненужност, когато работят с тях. Лиляна беше от тези режисьори, които обграждаха актьорите с много любов и

доверие. А любовта си към детската публика изразяваше в постановките си. Затова и децата ѝ отвърщаха със същата голяма любов. Тя беше сплотила около себе си един кръг от артисти както от по-старото поколение, така и от нас, по-младите, които споделяхме нейните възгледи за детския театър. И като нея бяхме влюбени в работата си. С общи усилия деликатно докосвахме дори болезнени струни в детската душа. Сега такъв кръг наричат “единомишленици”. При нас той съществуваше отдавна – ние бяхме просто колеги–приятели. Лиляна Тодорова беше режисьорът, който работеше с много автори като Леда Милева (“Златоперко”, “Когато куклите не спят”, “Пътешествие в джунглите”), Катя Воденичарова (“Коко прави фокуси”, “Сватбата на мама”, “Синьо момче с розово бъдеще”), Васил Мирчовски (“Вестникарчето”, “Бабината питка”, “Даскал Райчин”), Иванка Милева-Даковска (“Неродена мома”, “Облог”) и мн. др. На сцената на НТМ се раждаха пиеси за деца, които после поемаха своя път не само на българските сцени, но и в чужбина. Тя беше един вдъхновен творец, чиито постановки ще останат еталон за истинско детско изкуство в пантеона на българския театър.

Работата ми в детския театър ми помогна да се върна там, откъдето съм тръгнала – детството.

*

*“Что день грядущий
мне готовит!”*

А. С. Пушкин

Бавно гаснат светлините в зрителната зала. Стихва детската глъчка. Завесата (ако има такава?!) се поклаща и леко се плъзга. Сцената се превръща в свят, в който невъзможното придобива реална зримост и убедителност – първи досег с театралното изкуство. Актьорът остава насаме със затаения дъх и прехласнатите очи на децата в зрителната зала. Започва магията на театъра!

Кой от нас не е бил очарован от детските представления? Кой не се е вълнувал от съдбата на героите? Кой не е искал да прилича на някой от тях? Кой не се е запитвал десетки пъти как се правят тези вълшебства, които карат дъхът ти да спира? И сега в моята памет се отварят чекмедженцата на спомените и аз се виждам в средата на миналия век в салона на Народния театър за младежта на представленията на “Котаракът с чизми”, “Златното ключе”,

“Червената шапчица”. Никога не съм мислила, че след години аз ще работя в този театър, че той ще стане мой втори дом и ще играя в същите пиеси, а малките зрители ще се стремят да приличат на моите герои. Никога не съм мечтала да бъда рамо до рамо на сцената с кумирите от детството ми Лора Керанова, Цонка Митева, Янка Влахова, Юлия Лазарова и още, и още. Благодаря на съдбата за това щастие. И не съжалявам, че цялата ми дългогодишна творческа дейност беше свързана предимно с детско-юношеските спектакли. Дете – любов – изкуство – дълг. Винаги това е определяло честното ми и сериозно отношение към работата в театъра.

На всяко свое представление аз се срещах с 900 зрители (толкова места имаше салонът на театъра и винаги беше пълен с малки деца и юноши (не обичам чуждицата тийнейджър). Срещах се с 900 човешки съдби, защото всеки зрител е отделен свят – съвсем особен и неповторим. Но до тези срещи ми предстоеше да извървя не лек път. Трябваше с всяка роля да воювам за доверието и любовта на малките зрители. И ужасно се страхувах.

Детските спектакли. Децата. Моята голяма любов. И голямата ми болка днес.

Какво ми готвеше бъдещето?

*

*„От всичко на земята децата са
най-близо до сърцето ми.”*

Гьоте

Есента на 1959 г. начало на първия ми сезон в Народния театър за младежта. Прекрачих прага на театъра неуверена, уплашена, притеснена. Не познавах никого. Освен Л. Тодорова. Седях свита на стола в салона като подплашено животинче. Сърцето ми биеше до пръсване. Знаех, че трябва да се боря, за да спечеля доверието на колегите. Не можех и да мечтая за любовта им. В театъра тя е рядко явление...

Първата ми роля, т.е. дебютът беше на момченцето Светльо в пиесата “Прощавай, майко!” от Вера Дамянова; режисьор Л. Тодорова. След това изиграх толкова момчета, че по едно време започнаха да се шегуват дали не ми е пораснало “кранче”. Ха-ха-ха! В тази пиеса се срещнах за пръв път на сцената с Лора Керанова, Янка Влахова, Виолета Минкова, Първан Георгиев, Богомил Симеонов, Георги

Костов – тези, които бях гледала с обожание от залата и се вълнувах от съдбата на героите им.

По повод на ролята ми в “Прощавай, майко!” във в. “Литературен фронт” С. Славчева писа: “Сполука за режисьора и главно за актрисата Надя Топалова е образът на малкия Светльо. Изграден живо, с дълбока вяра и искреност, образът достига благодатната си цел, която автор и постановчик са му дали – да бъде любимец на децата и да им служи за пример.” Като начало не беше лошо, нали?

- Даже много обнадеждаващо за дебютантка.

- В тази пиеса се срещнах с Ети (както всички наричахме Виолета Минкова). Тя играеше майка ми. За нея си останах “малкия”. Където и да се срещнехме - на улицата, в радиото, в телевизията – тя винаги се обръщаше към мен с “Как си, малкия!” В този сезон все още се играеше “Мария Стюарт” от Шилер, постановка на Кр. Мирски. Ети играеше Мария, а Луна Давидова – Елисавета. Чудесен тандем! Участваха още Борис Арабов, Първан Георгиев, Щилиян Кунев и др. Декорът и костюмите бяха на художничката Марияна Попова. Френската писателка де Стал – съвременничка и почитателка на Шилер – казва, че това е “най-трогателната и най-съвършена от немските трагедии”. Но да се върна към Виолета Минкова. В НТМ тя изигра запомнящи се роли: Нина (“Жени с минало” Д. Димов, режисьор Аврам Георгиев), Ангела от едноименната пиеса на Севастикоглу, режисьор Г. Луканова, Наташа (“Унижените и оскърбените”, Ф. М. Достоевски, режисьор В. Цанков) и още много други. По-късно отиде в Народния театър, където недооцениха нейния талант. И много рано ни напусна. Мир на праха ѝ!...

След Светльо от “Прощавай, майко!” последва ролята на примерната, добронамерена, жертвоготовна Добринка в “Бабината питка” от В. Мирчовски, на синекосата красавица Малвина от “Златното ключе” от Алексей Толстой; както и в пиесите за възрастни: Мадленка в “Щедра вечер” от В. Блажек, Цветушка в “Да отворим прозореца” от Цв. Ангелов, Павлина в “Изпити” от Др. Асенов...

Роли и в детските пиеси и в тези за възрастните. Какво по-хубаво от това? И знаеш ли? Като се замисля за изминалите години, си давам сметка, че никога не съм си позволявала “да присъствам” на сцената. Аз служех на театъра, защото бях открила своята любов – актьорството – и му се отдавах с цялата си страст.

Представленията са моментите на отдаване на зрителите. Но репетициите са най-интересното нещо в работата. Това е времето, когато търсиш средствата, начините, дълбаеш в текста, когато

провокираш цялата си същност, за да изградиш цялостен, завършен образ. Да се слееш с героя. Това са прекрасните мигове на общуване с партньорите, защото половината ти роля зависи от верния контакт с тях и от реакциите им.

С Лора Керанова се репетираше леко и приятно. Но и с чувство за голяма отговорност. Тя бе утвърдена актриса, с голям опит, популярна сред публиката, с авторитет в театралните среди. Съзнавах, че трябва да се уча непрекъснато от нея. И когато през 1967 г. тя напусна НТМ и стана една от основателките на театър “Сълза и смях”, разбрах колко много съм попивала, грабила съм с пълни шепи от нея, докато работехме рамо до рамо. Някак съвсем естествено се осъществяваше приемствеността тогава. И никой не си въобразяваше, че съществуването на театъра започва от него. Усещах НТМ като жив човешки организъм и полагах неимоверни усилия да се вкореня в него. Осъзнавах, че театърът е не само забавление, както мислят някои, а и училище както за зрителите, така и за актьорите. Актьорът, особено този, който играе пред детската публика, трябва да умее да съхрани детската си психика и наивност и да играе със сърцето и с душата си. “Съвременният театър е длъжен да съедини мъдростта с развлечението, поучението със зрелището.” (Г. Товстоногов). Да, изкуството трябва да бъде и весело, и красиво, и забавно, но и умно. Дюк Елингтън казва: “Където няма мисъл – няма изкуство.”

Но да се върна към работата ми в НТМ.

В началото на срещата с всяка роля имаш чувството, че тръгваш на дълго пътешествие, което не си сигурен къде ще те отведе. Изпитваш страх, непреодолим страх – ще се справиш ли? И колкото и роли да играе актьорът, толкова пъти той се съмнява, колебае се и си задава неизменно въпроса: “Ще се справя ли, ще се получи ли ролята?”

Актрисата, която ме прие с отворени обятия и ми помагаше в работата (дори когато беше в “Сълза и смях”), както вече ти казах, беше Лора Керанова.

Играехме пиесата “Звезди посред бял ден” от С. Мамлин. Спектакълът беше изграден близо до атмосферата на детската игра, при която се опростяваха съзнателно някои неща, за да се подсилят други. Подведен беше към жанр водевил. Ефектът от тази игра се получаваше от необикновения обрат в действието. Създадохме един весел, жизнерадостен спектакъл, който доставяше удоволствие не само на зрителите, но преди всичко на нас – участниците. Режисьор беше Лиляна Тодорова.

Тук искам да отбележа специално участието на актрисата Хрисула Гарили. Лора играеше едновременно две роли – Толя и Вова. Когато Лора излизаше зад кулисите, за да влезе след малко като другия герой, Хрисула, с гръб към публиката, само с поведението си, с извършваните физически действия, които правеше с такава точност и автентичност с героя на Лора, въвеждаше в пълно заблуждение кой кое е. При това без нито една реплика. Чудесна беше!

Както вече ти казах Лора играеше двете роли – на Толя и Володя. Стоях зад кулисите и наблюдавах как за секунди се преобразяваше вътрешно и само с един елемент – перуката – външно, представяше две еднакви момчета с различни характери. Невероятно!

Аз играех малкото футболистче Стьопа, което тя непрекъснато тероризираше. Репетициите вървяха нормално, но аз чувствах, че нещо не ми достигаше, нещо ми се изплъзваше, за да бъда доволна от работата си. Какво ми липсваше? Какво не можех да уловя в поведението на това хлапе?

И ето, че на едно детско неделно представление на друга пиеса разбрахме, че в залата са двамата големи наши футболисти Г. Аспарухов-Гунди и Хр. Илиев-Патрата с децата си. Когато се прибрах вкъщи и започнах “домашната” си работа върху ролята на Стьопа ми хрумна нещо. На следващата репетиция реших да го изпробвам. В момента, в който Лора (като Володя), който непрекъснато тероризираше малчугана извика: “Стьопа-а!” аз се втурнах на сцената с извити навътре ходила – като леко патраво момченце – застанах пред нея и запитах: “Какво?” Настъпи тишина. Лора ме гледаше с любопитни очи и мълчеше. „Какво и става?” си помислих аз и пак подадох по-настойчиво репликата “Какво, бе?” И в този момент тя избухна в смях.

“Как ти хрумна да направиш Стьопа патраво хлапе? И стойката, и цялото ти поведение се промениха. Това е. Запази го. Повече нищо не ти трябва. Получи се.” Режисьорката Л. Тодорова също прие моето хрумване. Театърът – това е съюз, който се ражда от противоречията между две професии: режисьорската и актьорската. Съюз на непрекъснатата градивна, а не разрушителна борба.

Тази беше една от най-сладките роли, която винаги играех с огромно удоволствие. Още повече, че в представлението в ролите на възрастните персонажи играеха с голямо себеотдаване такива великолепни артисти като Анна Георгиева, Михаил Михайлов, Димитър Ицмарев, Стефан Поляков.

- Излиза, че и футболистите могат да помагат на артистите?

- Ами да. И най-малък жест или дума могат да задействат въображението на актьора, за да се “получи” ролята. То е както при готвенето – хубаво ястие, но му липсва само още една малка щипка сол, за да стане превъзходно.

- Сравнението не е лошо. Браво на тебе.

- Лора винаги намираше начин да ми подсказе, да ми насочи вниманието към дребни детайли, към черти от характера на героя, които обуславят поведението му в дадена ситуация, към акцентите в текста, дори към външното оформление, което особено в детските представления има голямо значение. Защото всички компоненти на един спектакъл – режисура, декор, музика, актьорско изпълнение, пластично оформление са като нотите в едно сложно музикално произведение и от правилното им подреждане и подходящо съчетание като краен резултат се получава художествената партитура на представлението.

- С толкова топлота говориш за колегите си от по-възрастното поколение! И за влиянието, което ти е оказала Лора Керанова в твоето израстване като актриса. С толкова топлота и любов!

- Да... Лора. Сигурно много пъти ще я споменавам. Тя беше невероятна актриса. Само истински талантливият човек като нея може да се радва на чуждия успех. И беше безценен човек! С нея се съветвах често и за чисто житейски проблеми. Когато през 1967 г. проф. Филип Филипов основаваше Нов драматичет театър “Сълза и смях” и подбираще актьори за трупата изяви желание да разговаря и с мен и ми определи час, в който да отида в кабинета му в Народния театър. Той беше главен режисьор там. Бях изненадана. Не знаех какво да правя. С кого да се посъветвам? Споделих с Лора и ѝ поисках съвет. Няма да забравя думите ѝ: “В този случай правилното решение зависи единствено от теб. Знаеш, че аз отивам в новия театър. Ти си такъв тип актриса, която може да поеме моите роли на момчетата тук. Доказа, че го можеш. Но ти имаш и още едно качество – да играеш и лирични, и кокетни, и женствени, и своенравни момичета. В такива роли мен рядко ме “виждаха” режисьорите. Освен това имаш своите роли и в репертоара за възрастни. Хубаво премисли. Прецени всичко “за” и “против” и вземи решение. Каквото и да е, то трябва да е само твое. Отговорността за бъдещето ти е само твоя.”

Цяла нощ не спях. На другия ден не отидох при проф. Ф. Филипов. И сега се чувствам виновна пред него. Коя бях аз, че да не уважа поканата му? Ами ако кажеше, че ме кани в театъра как щях да му откажа? Защото бях вече решила, че си оставам в нашия театър. Не

съм от тези, които не обичат да рискуват, но аз обикнах НТМ. Обикнах и тази искрена, спонтанна, прекрасна и жестока публика – децата.

- Защо обиждаш децата? Защо да са жестоки?

- Не ме разбирай погрешно. Жестокостта идва от това, че децата не търпят фалша и неискреността на сцената! А за това сме виновни ние актьорите с нашето подценяване на малкия зрител. А иначе са толкова любвеобилни.

Ако богатството се измерваше с любовта на детската публика, аз щях да съм една от най-богатите актриси!

Спомням си мисълта на Г. Стаматов: “Спектакълът се създава, за да задоволи част от културно-естетическата потребност на зрителя, независимо каква е аудиторията – детска или възрастна.” Това беше и нашето верую – сериозното отношение към изкуството за деца.

- Нали театърът е игра?

- Да. Игра, в която обаче се запечатват животът и времето. Ако е само игра и забавление няма нужда от него. Той дава възможност на зрителя, особено на младия, по нов начин да възприеме своята връзка с окръжаващия го свят и е най-активната естетическа форма на въздействие върху детското съзнание, върху детската душа. Книгата се чете насаме, рисунката се възприема лично, най-масовото изкуство – киното – независимо дали от големия или от малкия екран – не позволява на детето да общува с живия актьор. Театърът е този, който обединява целия салон в единен порив. Децата реагират бурно – викат, плачат, започват да водят диалог с актьора, забравяйки че това е театър, а не истинския живот.

- Как актьорът излиза от такава непредвидена ситуация?

- Трябва да отговори на настоящите въпроси, излизайки от ситуацията на сценичното действие и да намери много бързо момента, в който отново да навлезе в действието на пиесата, за да продължи да води децата напред, без да прекъсва жизнения поток на впечатленията им. Трябва да изгражда художествено и органично не само образа, но и целия спектакъл. Когато детето разговаря с теб, когато запее – това е върховно удоволствие, защото разбираш, че ти вярва.

На децата, повече отколкото на всеки друг, трябва да се поднасят правдиви, с поетично звучене спектакли, с достоверност на физическите действия. И с много любов! Пак от Лора научих никога да не подценявам зрителя бил той възрастен или дете. И каквото и да съм преживяла през деня, прекращвайки прага на театъра да го оставя навън. Защото най-безмилостен от всичко е самият живот. Той поднася и радости и скърби. Животът е избор, а изборът е твой. И щом си

избрал да служиш в храма на Мелпомена, трябва да го подчиниш на каноните на този храм. В него или свещенодействай, или напусни!

Лора умееше да се радва на чуждия успех, което не се случва много често в нашите среди. Почти няма пиеса, в която да не сме участвали двете: “Прощавай, майко!”, “Том Сойер”, “Както ви се харесва”, “Бабината питка”, “Вестникарчето”, “Да отворим прозореца”, “Златоперко” и много други. Тя ме научи да играя всяко представление така, като че ли е за първи път. “На теб може да ти е омръзнало, но публиката гледа представлението за първи път” – казваше тя.

- Била е права. Защото много често актьорите гледат халтураджийски на задълженията си в театъра и с пренебрежение към публиката, изживявайки се като “звезди”. Особено днес звездоманията е обхванала тотално младите хора. Изиграе една роля и вече е “звезда” И оттук нататък ако имаш приятели в медиите, или ако можеш да си позволиш да плащаш, непрекъснато се налага името и лицето ти на общественото внимание. Дори да кихне (да не кажа нещо друго!...) и веднага се явява коментар: Звездата кихна!!!

- Много си крайна.

- Сигурно си права, но винаги казвам това, което мисля. Като теб.

- А знаеш ли какво казва Труман Капоти в “Закуска в “Тифани”?”

- Не си спомням. Какво?

- “За да бъдеш звезда, трябва да си напопан като автомобилна гума с чувство за собствената си значимост.”

- Но гумите не рядко се пукат, нали?

- Точно така... „У всеки човек има точно толкова суетност, колкото ум не му достига!” – А.Поуп... Та докъде бях стигнала? Толкова често мислите ми хвърчат в различни посоки, че е трудно да ги овладея.

- Говореше за някои от актьорите в театъра.

- Да-а-а. Приятно е да си спомни човек за актьорите-личности, за прекрасните години и спектакли. Това не е носталгия. Впрочем “носталгия” не е мръсна дума. Тя е като наниз от скъпоценни камъчета, които ни зареждат и ни доставят радост в тъжното ежедневие. Не мога да не си спомня за такива актриси като Цонка Митева – Анка (“Криворазбраната цивилизация”), Нила Снижко (“Барабанчица”), Лисицата (“Зайко всезнайко”), Фениса (“Изобретателната влюбена”), като Луна Давидова – толкова разностранна актриса! Величествена като Елисавета (“Мария Стюарт”), Клея (“Езоп”) – сякаш слязла

скулптура от някой фронтон на древен гръцки храм, Донна Ана (“Каменният гост”) и в същото време Майка мишка (“Приключение на тавана”), като Пенка Мандаджиева с огромните сини очи, които казваха всичко: Катерина (“Бура”), Олга (“На лъжата краката са... дълги”), Невяна (“Щастие”). А каква прелестна млада баба игра тя в детската пиеса “Хвърчилото”. Когато погледнех в очите ѝ, виждах толкова любов, толкова загриженост за моята малка опърничава героиня. Всъщност Надето беше едно буйно, умно, будно, своенравно дете с много желание и умение сама да се справя с нещата в живота. Спомням си Люба Алексиева като Жоро (“Жоро бандита”), Хералда (“Изобретателната влюбена”), Майката-коза (“Вълкът и седемте козлета”), Юлия Лазарова – Луиза (“Коварство и любов”), Валери (“Червената връзка”); Стоил Попов – един от основателите на НТМ. Актьор, който освен в пиесите за възрастни, участваше с отговорност и любов и в детските представления. Последната пиеса, в която се срещнах с него беше “Червената шапчица”.

Това беше една весела, непретенциозна съвременна версия на прастарата приказка на Шарл Перо. В пиесата се подчертаваше смисълът на другарството, значението на общите усилия в преодоляване на трудностите и опасностите. В режисурата на Лиляна Тодорова се открояваше шегобийно-пародийната основа на творбата на Панчо Панчев. Музиката на Д. Вълчев беше в унисон с развиващото се през зимата действие. Тото (както всички наричахме Стоил Попов) играеше вълкът. Беше известен като “републиканският вълк”. Неговият вълк беше простодушен, смешен, забавен пакостник. Аз играех червената шапчица, а Лора Керанова – бабата. Тя изгради един великолепен живописен портрет, който е образец на актьорско майсторство. За последен път доказва високата си класа на голям творец.

След 16 години в театър “Сълза и смях”, през 1983 г. тя се завърна в нашия театър. Сякаш някаква невидима сила я върна в родния ѝ дом, за да я изпратим ние във вечния ѝ път. Борис Арабов, Първан Георгиев, Вера Караламбова, Анна Георгиева, Михаил Парменов, Стефан Пейчев, Люба Цонева, Иванка Милева-Даковска, Богомил Симеонов и още толкова много прекрасни актьори играеха в НТМ, които правеха този театър любим на поколения зрители.

- Не можеш да разкажеш за всички.
- А така ми се иска...
- Както и един актьор не може да изиграе всички роли за които мечтае.

- Не винаги му се дава възможност да се покаже в желаната светлина. А това е толкова важно. Едва ли има актьор, който да не изпитва необходимост да е на сцената. Само че едни чакат режисьорите “да ги видят”, а други се борят с всякакви средства за всяка роля.

- Известна е мисълта на Макиавели: “Целта оправдава средствата.”

- Само че това не важеше за мен.

- Защо?

- Защото винаги съм смятала, че в театъра всичко трябва да става съвсем естествено. Каква наивност, граничеща с глупост! Поради това толкова роли са минали покрай мен и са оставили чувство за нещо неосъществено. И до болка желано.

- А е трябвало да се бориш.

- Може би. Но аз никога не съм се самопредлагала за роля, дори когато душата ми е плачела и съм чувствала, че мога да се справя. Имаше един такъв случай... Сигурно много ще се смееш и ще ме сметнеш за малко лудичка. Не знам дали да ти го разкажа.

- Защо? Толкова ли е шокиращ?

- Шокиращ? Едва ли. По-скоро налудничав. Защото такива екземпляри като мен рядко се срещат. За този случай знаеше само Джубрилов. С него го споделих, след като ме пенсионираха.

- Сподели го и с мен сега.

- През 1966 г. режисьорът Вили Цанков постави в НТМ “Ромео и Жулиета”. Бях играла вече Луиза, Тамара, Катерина, Веселка – драматични роли с добри отзиви. Уверена бях, че и с Жулиета бих могла да се справя. Още повече под режисурата на Вили Цанков. Но не би! Вили не ме “видя”... И тогава – за теб лъжа, за мен самата истина – взех от секретарката един екземпляр от пиесата и започнах да следя репетициите, режисьорските изисквания, мизансцена. Така “изиграх” Жулиета. За себе си. Ако ме пуснеха в спектакъла, дори само с три репетиции, щях да се справя. Не съм самонадеяна. Просто вярвах в себе си. Налудничаво, нали? Само че никой не разбра, че аз изстрадах неизиграната Жулиета. Изработих я за себе си. Луд човек! Едва ли сега някой би си губил времето за такава самоизява. Времето днес е само пари! Нали?

- Наистина е налудничаво. Мислех те за по-разумна.

- Е, на лудите се крепи светът! Още като ученичка бях запленена от играта на четирите актриси, които играеха Жулиета: Ирина Тасева, Мила Павлова (когато почина през 1963 г. беше погребана с костюма на Жулиета), Николина Лекова и Маргарита Дупаринова. И четирите

съм гледала. Десетки пъти след училище отивах в Народния театър да се насладя на играта на актьорите. Причаквах ги пред служебния вход и Апостол Карамитев, и Спас Джонев, и Йордан Матев, и Андрей Чапразов... Не мога да изброя всички. И събирах автографи. Постановката беше на режисьора Стефан Сърчаджиев.

- Какво има? Защо се смееш?

- Спомних си една случка. Бях вече актриса в НТМ. В малкото свободно време участвах в предаванията на Радио София. Режисьорите ме познаваха от детските ми години и продължаваха да ме канят за участие.

- Ама и като дете ли си участвала в радиопредавания?

- Да. Веднага след 9.IX.1944 г., когато се върнахме в София от евакуацията, се явих на прослушване в Радиото и бях одобрена. Срещите ми тогава с артисти като Лили Попиванова, Цонка Митева, Мила Павлова, Никола Попов, Апостол Карамитев, Емил Стефанов (незабравимият “Бърборино”) и още много други, ме караха да осъзная колко е важно словото и общуването чрез микрофона с невидимия слушател. И сега звучи в ушите ми кръшният, заразителен смях на Мила Павлова, отишла си от живота толкова рано. На нея поетът Павел Матев посвети стихотворението “Вместо некролог”

... “Аз не вярвам в смъртта на звездите,
озарили простора дълбок...
Вероятно горят неоткрити
във доброто човешко око...”

По онова време предаванията се излъчваха “на живо”. Отивахме рано сутринта, репетирахме и щом светнеше червената сигнална лампичка “микрофон включен”, знаехме че сме в ефир. Случваше се да ти се докашля. Завиращ главата си в тежките кадифени завеси, с които бяха покрити стените на второ студио, а в това време някое от децата прочиташе твоите реплики. Винаги имахме готовност за това. Тогава ние децата не съзнавахме колко отговорна е тази работа. Шегата ли е това? В цяла България те слушат. За нас беше приятна игра, необичайно преживяване и малко изфукване пред съучениците ни.

Но да си дойда на думата – за случката с Апостол. На един запис (бях вече актриса в София) взех със себе си снимката му в ролята на Ромео. Знаех, че ще записваме заедно. Това беше през шейсетте години и предаванията се записваха вече. На нея пишеше: “На Надя – с приятелски поздрав!”

Апостол Карамитев, 14.VI.1954 г.

Когато му я показах, той ахна от учудване, разсмя се с неговия характерен смях и каза: “Ама ти си била много луда бе, Надя!” Но видимо му беше приятно.

Е, луда бях и луда си останах. Не съжалявам.

За последен път видях Апостол няколко месеца преди кончината му. Вървахме с Джубрилов по ул. “Славянска”. На ъгъла с “Раковски” го срещнахме. Бързаше за представление на “Хенрих IV”. Не бяхме го гледали още, но той ни помоли: “Елате друг път. Сега съм много уморен. Идвам от снимки на “Сватбите на Йоан Асен”. И непременно ми се обадете.” Засмя се, махна с ръка и забърза към Народния театър. Никога не го бях виждала с толкова дълбоки сенки под очите. И много отслабнал. Само големите красиви очи бяха запазили блясъка си. Тогава не знаех, че вече е бил много болен и го виждам за последен път...

Но да се върна към радиопредаванията.

В детската редакция имаше различни предавания – за най-малките - “Ружка-Дружка”, “Дядовата свирчица”, за юношите - “При библиотекаря”, “Живко стрелата”, радиотеатър (тогава нямаше още телевизия). В едно от предаванията трябваше да споделя с децата какво бих изпитала, ако можех да се върна в детските години.

- И какво им каза?

- Запазила съм това, което казах: “Вероятно бих почувствала същото вълнение, което изпитвах когато слушах топлия, мек, ласкав глас на моята учителка от отделенията Душка Върбанова, която ще помня докато съм жива. И внезапно в паметта ми изплува една песничка, която научих от нея. Не помня кой е авторът.

Поникна първата тревица,
гората стара зашумя,
закука нейде кукувица,
задиша орната земя.
Едно момченце по абица,
през рамо метнало торба,
зави край близката горица
и тихо свиреше с уста.

Толкова обикновен и в същото време толкова живописен текст. И сега помня мелодията. Пак тя, моята учителка, ме научи да рецитирам. И може би тя първа запали в сърцето ми все още неосъзнатата любов към театъра. Ако бях дете сигурно бих си спомнила за уютния роден дом, за мама. Не зная...

Спомням си, че пак беше зима както сега. Валеше сняг на едри “парцали” и бързо покриваше земята с мека пелена. Дърветата, наметнати с бяла премяна приемаха най-причудливи форми. Едно врабче, черно от сажди (навярно току-що излязло от някой комин) кацна на перваза на прозореца ни. “Малко скитниче, навън е студено и сигурно си гладно. Да можех да те взема в шепите си, да стопля премръзналото ти сърчице. И да те нахраня”. Протягам към него ръце, а то изплашено отлита. “Колко ли безсърдечни хора са те прогонвали? За това си толкова недоверчиво. Не бой се! Аз няма да те нараня. Мама ме е научила да бъда добра.” В студените зимни дни подпряла главичка с ръце слушах и поглъщах всяка дума, която изричаше мама за момиченцето с червената шапчица, за дървеното човече Буратино и прелестната Малвина, за вълкът и седемте козлета, за храбрия котарак с чизми Минашу... Приказните герои оживяваха пред мен...

Колко вода изтече от тогава? Колко години минаха? Когато сме деца нямаме търпение да пораснем, да поемем самостоятелно своя път в живота. А когато годините отлетят като миг, ни се иска да се върнем отново в безметежното детство. И това никак не е странно. Напротив – закономерно е. Човек така е устроен, че винаги тича след изгубеното време – времето на детството.

- Защо се усмихваш?

- Защото когато човек е млад морето му е до колене. Не е ли налудничаво, след като си удостоен със званието “артист”, получил си награда от Национален преглед, назначен си на работа в софийски театър, навлизаш стремително в репертоара, да решиш да учиш задочно ВИТИЗ?

- Това задължително ли беше?

- Не-е-е! По желание. Когато поисках разрешение от директора Кр. Мирски, той ми каза: “Защо ти трябва? Вместо да научих нещо там, можеш да загубиш това, което притежаваш.”

- Какво е имал предвид?

- Не знам. Не го попитах. Но знаеш ли какво му отговорих? (Сега изпитвам срам за самонадеяността си.) Казах: “За да не ме гледат от високо и да не ми се перчат с дипломата си за висше образование тези, които могат по-малко от мен”. Пикла със самочувствие!...

- Сериозно – така ли му каза?

- Точно така. Той се засмя с неговия тих приятен смях и отговори: “Добре, щом искаш.”

И така през 1965 г. завърших задочно ВИТИЗ в класа на проф. Боян Дановски. Без да се откъсвам от работата в театъра. Имах вече

диплома за висше образование, която никоой не ми поиска никога. Но затова пък в графата “образование” в документите пишех “висше”!

Бях осъществила амбицията си!

- Отново твоята прословута упоритост.
- За съжаление не във всичко...
- Разкажи още някои любопитни случки от живота в театъра.
- Животът на сцената и извън нея е много различен. Например смехът.

- Какво за смеха?

- В първите години като млада актриса се случваше да се разсмея на сцената.

- Ти и в живота, извън сцената де, се смееш.

- Вече не... Едно е смехът в живота, друго е на сцената извън действието.

- И как се справя актьорът?

- Първо, трябва максимално бързо да се овладее или с някакво действие да оправдае поведението си. Случвало се е актьор да напуска сцената и... тежко и на него и на тези, които са предизвикали смеха. Имаше еди такъв случай в пиесата “Прощавай, майко”! Момчетата от селото сме пред кръчмата и чакаме да излезе кметът. Кмета играеше Богомил Симеонов, а сина му Лора Керанова. Аз играех, вече ти казах, главния герой, момченцето Светльо. Без да ми кажат, Лора и момчетата, напълнили с вода кофа и я закачили над вратата. Кметът излиза, кофата се обръща и водата се излива върху него. Виждайки смаяното лице и жалък вид на Богомил, аз избухнах в спонтанен откровен смях. Лора започна да ми шътка да млъкна. Колкото по-настойтелно се мъчеше да ме накара да престана да се смея, толкова по-смешно ми ставаше. Някаква истерия ме беше обхванала. Сълзи се стичаха по бузите ми.

- И как свърши това “забавление”?

- Обърнах се с гръб към публиката, докато се овладее. Колегите поеха моите реплики. Добре че дежурният по представление не е бил в салона. По онова време или режисьор, или драматург, или художник, или актьор – член на художествения съвет – следеше за художественото ниво на представлението. Може пък (за наше щастие) да е имал физиологична нужда и затова не е бил в залата...

По онова време имах възможност да работя с още една емблематична актриса на НТМ – Янка Влахова. Например в “Златното ключе” от Толстой аз играех синекосата кукла Малвина от театъра на Карабас Барабас, а Янка – Буратино. По-истинско дървено човече

оживяло от рисунките на художника Бенвенути до днес не съм виждала. Последваха постановките на “Том Сойер” и “Принцът и просиякът” – драматизации на романите на Марк Твен. Режисурата беше на Лиляна Тодорова. В пиесата играеха с голяма любов и отговорност артисти като Льоли Попова, Юлия Лазарова, Досьо Досев, Стефан Димитров и много други в ролите на възрастните персонажи.

Янка играеше Том. С изработеното си безупречно момчешко поведение и рефлексивност, оправдаваше любовта на децата към героя от книгата. Лора – Хъкълбери Фин и сега е пред очите ми. Беше облечена в живописно парцаливия костюм на Хък, какъвто го е описал Марк Твен и какъвто си го представях, четейки книгата. Движеше се с онази характерна мудност и непохватност, присъщи на детето-скитник, израснало в условията на тежка борба за оцеляването си. И в същото време от нея бликаше самоувереност и излъчваше енергията на рано каления в живота юноша. Сега, когато си припомням образа, който тя пресъздаваше, виждам как богато натрупаният арсенал от изразни средства и ярната индивидуална и социална характеристика взаимно се допълваха и това създаваше цялостен образ на момчето, което по своята лична независимост и самоотверженост превъзхождаше своите връстници. Често стоях зад кулисите, наблюдавах я и попивах онова, което по-късно, без да осъзная, прилагам в работата си над някоя роля.

Моята Беки Татчер беше живото, кокетно момиче с девическа лиричност, която е зарята на женствеността. Това трио: Том, Хък, Беки по-възрастните зрители все още помнят.

Театралното изкуство е изкуство на мига, то се помни, докато има живи свидетели на това чудо, наречено театър!

Следващата постановка беше “Принцът и просиякът”, също драматизация на класическия роман на Марк Твен. В нея беше запазена приключенско-романтичната атмосфера на ставащите събития и върху тяхната основа контрастираха общочовешките понятия за добро и зло, за подлост и човешко достойнство, за безчестие и справедливост. В сблъсъка на противоположните образи и ситуации излизаше на преден план високохуманната идея на Марк Твен за равенството между хората. Принц Едуард играех аз, а беднячето Том Кенти - Я. Влахова. Те са родени в един и същи ден, в един и същи час и си приличат като две капки вода, само че единият е роден в дворец, а другият в бордей. И двамата са сърдечни, добри, обичащи истината. Идеята, че всички деца се раждат равни, но несъвършените обществени условия ги осакатяват и правят от тях отрицателни личности, минаваше като червена нишка в постановката на Л. Тодорова.

Безобидната детска игра на смяна на дрехите става причина принц Едуард да бъде изхвърлен от двореца и да поеме по пътя на скитниците-бедняци. Така, минавайки през големи изпитания, утвърждава достойнството си. Презирайки лъжата, отстоява своята истина и по детски чиста честност. Помъчих се честно и с неподправеност да изградя образа, намирайки смисъл в детската солидарност, в която няма сметки, съобразяване и презастраховки. В изпълнението нямаше и следа от мелодраматизъм. Едуард се бореше за да докаже своята правота и преодолявайки препятствията, ставаше все по-устойчив и омъдрял от натрупания жизнен опит. Може би в това се крие фактът, че съдбата на принц Едуард стана скъпа на децата. А срещата ми с Янка Влахова и сега буди носталгични спомени.

Неотдавна на женския пазар се случи следното. Чаках си реда на една опашка и забелязах една жена, която ме разглеждаше. “Тази пък какво иска”, си помислих. Животът напоследък ни направи много подозрителни и мнителни. Мина малко пред мен. И пак ме поглежда. “Аха, иска да ме пререди! Тая няма да стане!” В този момент тя каза: “Извинете, вие сте Надя Топалова? Актрисата, нали?” “Да” – отговорих и изпитах срам за подозрителните мисли, които минаха преди секунди в главата ми. “Аз израснах с представленията на вашия театър. Гледала съм ви в “Том Сойер”, в “Златното ключе”, в “Принцът и просякът” и много други. По-късно с дъщеря си гледахме “Когато куклите не спят”, “Тримата мускетари”, “Вълкът и седемте козлета”. А последната пиеса, която гледахме с внучката беше “Котаракът с чизми” в Студентския дом.” Значи – помислих си аз – това е било след 1986 г., когато започна ремонтът на театъра ни на “Дондуков”. Колко време измина оттогава?” “Защо сега няма такива хубави представления.”

- Какво отговори?

- Какво трябваше да отговоря? В онези години в театъра се поставяха не само приказки, а и пиеси със съвременна тематика. Защо сега са се вторачили предимно в класическите приказки?

- Защото всички трудности на драматургичните произведения за възрастни с по-голяма сила важат и за детската драматургия: значителен конфликтен сюжет, стройна композиция, ярки образи, жизнена правда, чист, хубав сценичен език.

- Да. А това е изключително трудна и отговорна задача. Кой би се захванал да пише за днешните деца? Кой се интересува от техните проблеми? От тяхната душевност? И аз като Яворов с болка ще кажа: “Деца, боя се зарад вас”.

*И стало беспощадно ясно –
жизнь прошумела и ушла.*

Ал. Блок

Четвърти юли 2004 г. Шест часа сутринта. Небето се срути над мен! Жоро ме напусна. Отиде там, от където никой не се е върнал. Целият ми живот се промени. За миг...

Приемаме живота като даденост и в момент на изпитание разбираме колко кратък и непредсказуем е той. Защо в най-важните моменти от него сме безсилни да променим нещо?

Граница между живота и смъртта почти няма...

*

Нощ е. Докато ти си с мен и аз съм с теб. Спи, скъпи. Гледам лицето ти. Искам да го запомня, докато съм жива такова спокойно. Спиш с отнетната назад глава и скръстени ръце над нея... Никога вече няма да се засмееш, да се пошегуваш, да кажеш (а това напоследък често се случваше) “Като си отида, сестра ми ще дойде с най-красивата катафалка – нали има погребално бюро в Бургас – и ще ме погребее безплатно. Няма да влизаш в разноски. Погребенията струват скъпо.” Твоят черен хумор! Разбира се, не стана така. Аз сама те изпратих. Помогнаха ми приятелите, близките ми и синът ни Боян. Казвам “ни”, защото ти го чувстваше като свой син, а той теб – свой баща. Особено след смъртта на родния ти син Андриян, който почина на 16 г. от коварната неизлечима болест...

“Да, време ми е” – казваше често напоследък. “Говориш глупости, Жоро! Не искаш ли да си отидем заедно? Но ни е още много рано. Трябва да дочакаме и правнуци. Жорко вече е на 16 години.” “Не, не! Време ми е. Чувствам го. Но не можем двамата заедно. Освен ако не вземем цианкалий. Само че ще бъде много мелодраматично. Всички ще кажат “Нали са артисти! На Ромео и Жулиета ли се правят.” Пък е и грехота! Не, аз ще си отида пръв, защото не мога без теб. Няма да се справя сам. Ти си такъв дребосък, но си по-силната от двама ни. Ще се справиш без мен. А когато ти дойде времето, ще легнеш до мен.” Помълча известно време и каза: “Не. Не до мен, а върху мен” – и пак се засмя. – “В един гроб де, искам да кажа.” Такъв беше. Винаги се шегуваше.

Защо ли казваше всичко това? Дали у човека няма някакво предчувствие, че идва краят на земните му дни? Напоследък споделяше, че си сънувал Ади, който те викал да отидеш при него, че

там бил с моята майка и Гунди. Това беше някакъв знак, в който аз не исках да повярвам. Вероятно беше предзнаменование за нещо съдбовно. Сърцето ми се свиваше. Тогава още не знаех, че коварната болест те е разяждала повече от година. И никакъв симптом, че чудовището расте в теб, изсмуква жизнените ти сили и съкращава дните ти.

До кога човечеството ще се гърчи под този бич? Милиарди средства се изразходват за въоръжаване, за войни, в които загиват невинни здрави хора, а и досега ракът е неизлечим?!

Гледам те. Поглъщам всяка твоя черта, всеки поглед, всяка усмивка. Много скоро всичко ще изчезне в небитието. Никога вече няма да мога да надникна в сините ти като небесната вис очи и да се огледам в тях, да чуя гласа ти. Обичам тези очи, тази усмивка, този глас, красивите ти ръце с дълги пръсти като на пианист...

Всеки ден видимо отслабваш все повече. Виждам как животът ти гасне като свещичка. Пламъкът бързо се превръща в искрица на върха на фитила. И когато и тази светлина угасне, димът ще престане да се вие нагоре като малко змийче и ти ще отлетиш там, където вече те очакват... Но нашата планета е толкова малка, Жоро, че никой никъде не отива, а само отсъства за известно време и след това отново се завръща тук. Ще те чакаме. Върни се при нас...

Наскоро преглеждах стихосбирките на нашия приятел – един от най-големите съвременни поети на България . Павел Матев и открих подчертани от теб с молив строфи. Ти рядко рецитираше. Казваше, че това е друг вид изкуство, за което трябва да имаш специална нагласа. Но стиховете на Павел обичаше да четеш сам, когато мислеше, че никой не те чува. В стихосбирката “Един сокол пред залеза кръжи” си подчертал:

“Един сокол пред залеза кръжи.

Това съм аз. Не съм ли аз? Кажи!”

Може би си усещал крилете си пречупени като на някой горд сокол. Какви мисли са ти минавали тогава през главата? Какви чувства са те вълнували, че си подчертал точно тези два реда? И кога е било това? А в другата стихосбирка “Късна пощада” е подчертано четиристишието:

“Разбрахте ли? Привършва моя път.

Светът е цял и няма да узнае,

че вече съм в началото на края.

Свободен съм за смърт.”

Какво си предчувствал? Защо нищо не сподели с мен? Кога са започнали да витаят тези черни мисли в главата ти? Усещал ли си нещо, което те е обезпокоило? Освен пролетната умора, имало ли е и нещо друго? Какво е било то? Никога няма да узная.

Кога започна този кошмар?

19 април 2004 г. Ставаме сутринта, пием “пенсионерското” кафе, ти извеждаш черното пуделче Арти на разходка. След това се запътваш към близкото кафене да прегледаш вестниците. (Пари за преса няма.) Чрез тях ти общуваше с този абсурден свят. Аз отивам на честване по случай 100 г. от рождението на голямата актриса Петя Герганова. Покани ме дългогодишната режисьорка в Националната телевизия Елена Панайотова, член на фовдацията „Европейски форум”, чийто председател е професор д-р Хилде Фай. Единствено те си спомниха за Петя Герганова – една легенда от класиката на българската театрална сцена. Родена в Шумен, учила в Париж, играла на сцените в Пловдив, София, Виена, САЩ. Получила много признания, овации и ... огорчения. Среща на обяд вкъщи. Обикновен ден, с нищо не предвещаващ, че часове след това ще започне началото на края за теб. И за мен.

Прибрах се към 14 ч. Теб те нямаше още. След половин час влезе и каза: “Не знам какво ми стана. С дясната китка не мога да държа нищо. Не мога и да пиша.” “Веднага ще се обадя на д-р Попова, днес е след обяд на работа. Това не е шега, Жоро. Сам знаеш, че това може да означава мозъчен спазъм или, недай си Боже, нещо по-сериозно.” (Имах предвид инсулт.) “Глупости. Сигурно някой шип е засегнал нерв в рамото ми. Ще мине.” Помълча малко и изведнъж каза: “Нали във Военния клуб днес има вечер, посветена на Петя Герганова? Ще отидем.” “Никъде няма да ходим. Лягай да почиваш. Няма да ставаш. Сега ще се обадя на докторката.” “Няма да се обаждаш! Ще ми мине. Точка!” Въпреки моите протести вечерта отидохме във Военния клуб, където в притихналата зала прозвучаха гласовете с изпълнения от „Златния фонд” на Българското радио на Петя Герганова и съпруга и Георги Стаматов – също един забравен колос на българския театър. И до сега неговото изпълнение на Вазовото стихотворение „Моите песни” остава ненадминато.

Освен леки грипни неразположения, никога не беше боледувал сериозно. Смяташе, че и сега ще мине с течение на времето. За първи път от месеци настоя да присъстваме на вечерта за Петя Герганова. До

този момент не искаше никъде да ходим. На театър, на концерт не бяхме стъпвали отдавна. Избягваше хората. Тази вечер беше трескав, възбуден, развълнуван, какъвто не те бях виждала отдавна. Там се видя с много колеги от твоя випуск от ВИТИЗ. Шегуваше се, спомняше си различни случки... Като си помисля сега – сякаш предчувстваше, че тази среща е последна и се сбогуваше с тях... Тръгнахме си. Хванах дясната ти ръка. Дланта ти беше студена. Не можеше да стиснеш моята. Иначе движеше нормално ръката до рамото. Какво можеше да бъде това?

На другия ден, 20 април, се съгласи да отидем до поликлиниката. Съмнението беше за процес в мозъка. Трябваше да се направи скенер.

*

22 април. Скенерът показва това, което и на най-големия си враг не бих пожелала. Диагнозата беше “карцином на десния бял дроб. Множествени метастази в главния мозък”. Бях в шок. Не можех да повярвам. Сърцето ми, разумът ми отказваха да приемат, че това се случва с теб. “Професоре, не може ли да се направи нещо?” “Много е късно. Да се молим само да засегне тотално мозъка, за да не изпита ужасните болки...”

Господ беше милостив. Така стана. Заспа завинаги без болки.

Не можех, не исках да повярвам, че от този момент всеки ден, изживян заедно, ни е подарен от съдбата. Започваше голямото изпитание за двама ни. В живота всеки се изправя пред изпитания но те никога не идват когато ние предпочитаме. “Какво ми е?” – питаше ти и очакваше с надежда и изпитателен поглед моя отговор. Ти не трябваше да знаеш истината. Така настоя сестра ти. “Една от многото видове пневмонии, навъдили се в последно време, занемарена поради нетипичните симптоми за това заболяване” – отвърщах спокойно аз, а сърцето ми биеше до пръсване. В очите ти четях недоверие: “Лъжата ти е благородна, но аз знам всичко.” Играехме абсурден театър. Надлъгвахме се. Всеки щадеше другия. За последен път бяхме партньори – не на сцената, а в театъра, наречен живот. Това бяха най-трудните роли. Дотогава никога в нашия съвместен живот не сме се лъгали. Истината беше в основата на нашия 35-годишен брак. “По-добре горчивата истина, отколкото сладката лъжа” беше нашето верую. Сега благородната лъжа стоеше помежду ни и аз я приемах като необходимост. За теб. Лъжата може да бъде благородна, когато дава

надежда за живот. Аз ясно съзнавах, но не можех да приема, че пясъкът изтича от пясъчния часовник и приближава края на земните ти дни...

Откакто те няма не минава ден да не се запитам правилно ли постъпих като се съгласих със сестра ти да не знаеш истината. Имах ли право да крия, да те лъжа? Съмнението ме разяжда непрекъснато. Животът е динамично море – лесно променливо. И всеки има право да се разпореди с него както намери за най-разумно. Може би в тези мигове си се нуждаел от мята подкрепа, от нашите разговори, от изговаряне на неизказаното през годините, а не от безкрайните мълчаливи диалози с погледи. Ти не проговори. Аз също мълчах. Спазвах уговорката със сестра ти. Прости ми...

Човек трябва да приеме пътя си спокойно, дори когато краят се задава. Ти не беше слаб човек...

Аз знаех, че болестта препускаше с бясна скорост и нищо не можеше да я спре. Очите ти постепенно губеха блясъка си. Боли ме, че никога вече няма да разбере какво си чувствал, какви мисли са те вълнували през тези последни два и половина месеца от живота ти. Ние бяхме две половинки на една и съща личност. Бяхме като два скачени съда, които непрекъснато преливаха от единия в другия. Крояхме планове за живота, а той се разпореди с нас по друг начин.

“Животът е това, което ти се случва, докато кроиш други планове” – Джон Ленън. Колко е прав!...

“Хайде, оправяй се. Какво си се отпуснал? Нали ще работиш през лятото като управител в хотела на племенника си на Слънчев бряг? Представяш ли си – актьорът Джубрилов във фрак, с папионка, достолепен посреща любезно гостите на хотела. Мадамите те гледат с похотливи погледи и се облизват...” “Да, бе! Да, ще бъда управител... ама на друго място!” – добави многозначително и ме изгледа изпитателно с лека иронична усмивка. “На друго място без мен?! Никъде няма да ходиш!” – заканих се аз и излязох от стаята, за да не видиш напиралите сълзи в очите ми. Разбрах за първи път, че ме подготвяше за неизбежното с този неприкрит намек. Знаеше!...

Като филмова лента минава пред очите ми 35-годишният ни съвместен живот.

Един ден през 1968 г. Лора Керанова ми каза, че има един колега от театър “Сълза и смях” – Георги Джубрилов, който се интересува от мен, но тя го отрязала: “Не си за нея.” “Ще видим” – бил отговорът ти.

Сякаш беше вчера. Заставаш на вратата на кафене “Славянка” (тъй наречената “Свалянка”) висок, строен, красив, усмихнат, приличащ на холивудския разбивач на женските сърца Рудолф Валентино. Веднага привличаше погледите на женската половина от присъстващите. Приближаваш се до нашата маса, където с Лора си пием кафето и с тон, който не търпи възражение казваш, посочвайки ме с пръст: “Много скоро Вие, колежке, ще ми станете съпруга.” Това предизвика моя смях и светкавичния ми отговор: “А стига бе, хлапе!” Знаех, че си две години по-малък от мен. Това беше минус за теб. Но и двамата бяхме разведени и с по едно дете – тук точките бяха равни. Само че аз бях от брачно обвързване като дявол от тамян. Един брак ми стигаше. Но... съдбата често си играе с нас. След 10 месеца вече бяхме семейство. Кумове ни бяха семейство Иван и Нина Вуцови, а подкумове (както се шегувахме) Величка и Георги Аспарухови. По-късно често си спомняхме 9 март 1969 г. Пристигнахме пред Райсъвета с половин час закъснение. Артистична разсеяност. Редът ни беше минал и ако не беше Гунди, трябваше да изчакаме всички двойки да се бракосъчетаят. Много смешна дума “бракосъчетание!”... Като видяха Гунди, обаче, хората започнаха да му правят път, ние след него и право в ритуалната зала. Бившият наш лекоатлет–десетобоец Грую Юруков, който беше длъжностното лице, т.е. изпълняваше ролята на “поп” вече ни чакаше. Започна ритуалът без проповедта, че “семейството е най-малката клетка на обществото” и т.н., а направо със “Съгласен ли си ти, Георги, да вземеш за съпруга Надежда?” и докато ти си отвориш устата, той отговаря “съгласен”. “Съгласна ли си ти, Надежда, да вземеш за съпруг Георги?” и по същия начин, отговаря “съгласна”. И така по бързата процедура станавме семейство. Голям майтап беше. Имаше с какво да запомним сватбата си!... Както и начина, по който разбрах, че си далтонист.

Един ден отивахме с моята Шкода на “Морените” на Витоша на вечеря. Бях облечена с току-що изпраната бебешко розова блузка. Ти ме изгледа някак особено и с известно неудобство ми каза: “Тази блузка... ъ-ъ-ъ... не е ли малко зацапана. Нещо ми сивее.” Готова бях да се обидя, но ти ми призна, че “понеже съм далтонист виждам червеното, зеленото и розовото в различни оттенъци на сивия цвят.” Ти се чувстваше малко неудобно, но аз се разсмях чистосърдечно: “Жив далтонист!” И вечерта прекарахме прекрасно.

Парадоксално е, но е факт, че “червеният” по убеждения Джубрилов, никога не е виждал червения цвят...

И така съдбата ни събра и ни отреди живот, изпълнен със смисъл, с житейски радости, с недоразумения, с прекрасни изживявания. Радостите, както и скърбите бяха общи. Всеки от нас непримиримо защитаваше правото си да отстоява своята истина. И все пак вървахме в един коловоз.

Сега съм сама в коловоза и ми е много трудно, Жоро. Раздялата на двама души е като край на света. Няма го вече съпругът, другарят, приятелят, актьорът, човекът Георги Джубрилов. Моят Жоро! Защо ме остави сама? Нуждая се от ударите на сърцето ти, Жоро. Така се храни душата ми и ми дава желание за живот.

Наскоро преглеждах папките ти и открих писани до мен писма. Неизпратени. Защо е трябвало да споделяш с белите листове това, което би могъл направо да ми кажеш? Ето част от тях.

“Знам, че началото на тази моя кореспонденция с твоето сърце и душа ще бъде съпътствано с лека усмивка, от поглед пълен с изненада и съмнение, но... аз те моля пази писмата ми – един ден те ще ти донесат наслада и удовлетворение, ще ти донесат нещо, което ти до този момент не си усетила у мен, защото, може би аз не съм ти го показал. Но едно е точно и важно, едно трябва винаги да помниш – аз те обичам и то така силно и необятно, че имам нужда да изливам в писма това, което в разговор между нас би било шаблон, проза, причудлива изява на полуноормален мъж. Ти знаеш, че аз периодически се влюбвам в тебе.”

“... Аз никога не съм обичал в живота си така!!! Така нежно, така всеотдайно, така болезнено, така скръбно. Не знам защо, но аз обичам да те обичам!?!”

“... Често съм си мислил какво е талантът. Защо е във възможностите ми да оценя, макар и непълно, талантливите, а не мога да причисля себе си към тях. Талантът – това е силно усещане на духа, това е единица чувство, притежавано в различна сила от малко хора. Разхитително се спекулира днес с тази дума. Талантлива си ти, защото страстно умееш да защитаваши всички превратности на собствената си мисъл и усещане за сцена, изкуство и театър. Това не е комплимент – моите бъдещи писма до теб сигурно няма да бъдат лишени и от критичност, и от укори (ако има почва за тях), и от ревност.”

“... Аз обичам в теб не само жената, не само душевността, а и таланта. Значи аз те обичам разностранно, аз те обичам всеотдайно, аз те обичам всеобхватно, аз те обичам различно от обикновеното – просто аз те обичам много повече от всичко земно.”

“... Ти си моята малка, безумно обичана Надя, моята песен, моят въздух, моето съществуване, моят голям жизнен стимул, моята неизмерима подкрепа, моята нежна грижа, моята ласка, моят живот!

Мила моя, аз живея чрез тебе, за тебе. Аз те обичам!!!”

Писмата ти са много. Често ги препрочитам. Чувствам необходимост. Сега разбирам каква щастливка съм, че бях обичана от теб, че сърцето ти биеше за мен.

Щастието е голяма тайна...

Няма да мога да свикна с липсата ти, Жоро. Тя бавно убива душата ми. Трябва да си повтарям непрекъснато, че теб те няма. Да се помъча да свикна да живея с тази мисъл, но се чувствам празна и не знам как да запълня тази празнота. Но кой може да върне времето? Животът протича само веднъж. Съществуването на земята е един огромен пъзел, който едва ли някога някой ще успее да нареди.

Отиде си един изключително жизнен, енергичен, влюбен в живота човек, който убедено вярваше, че както казва Хипократ: “Животът е кратък – изкуството вечно.”

Няма го актьорът Джубрилов – “един от носителите на героико-романтичния репертоар на съвременния български театър. Няма го честният човек, който не се страхуваше да възроптае срещу неправдата, да каже истината, да изрази негодуванието си.

Когато на 27.XII.2003 г. загинаха петима български бойци в Кербала, ти изпрати своето мнение до вестника за анкетата за нашето участие във войната в Ирак. Не се осмелиха да го публикуват.

“По-добре гладни, но живи!”

“Там са днес децата ни,
там, по чуждите страни.
Ние крием тук сълзите си
дълги нощи, празни дни.
Господи, чуй молбата ни:
В България децата ни върни!”

(Из песента на Мими Иванова: “Българийо, децата ни върни!”)

“Господ може и да чуе молбата ни, но ще я чуете ли вие, господа управници? Не лъжете, че сме в натовското семейство и че сме длъжни да изпращаме войници в Ирак. Още не сме! Има ли виновни! Да! Един трабантен психоонанист, който щом произнесе НАТО получава ерекция, като тийнейджър пред образа на голата Памела Андерсън; управниците, които се държат като половотрудящи се и обслужват желанията на чужди нам платци, като изгоненият от Македония американски посланик Пардю, който днес се изживява като губернатор на България.

Момчета, вие сте пушечно месо за чужда кауза и интереси. Не зачерняйте домовете си за някой и друг долар. По-добре гладни, но живи!”

Георги Джубрилов,
Пенсиониран актьор, офицер от запаса.”

Беше страшно омерзен и в същото време развеселен от реакцията на Соломон Паси при издигането на българското знаме, когато на 29.ІІІ.2004 г. обявиха членството ни в НАТО: “Виж как изкусно показва потрепване на брадичката! И сълзи напират в очичките му... Голям актьор! Тези кадри трябва да се прожектират на студентите във НАТФИЗ. Да се учат! Ще го предложи на Цапетото.” (Стефан Данаилов). Толкова се смяхме на тази идея...

Ти беше с изключително чувствителна и ранима душа. Тревожеха те не само личните проблеми, но взимаше присърце и чуждите болки.

Никога няма да забравя колко болезнено понесе факта, че току-що навършила 55 години ме пенсионираха. Аз се чувствах като дърво, което не може да бъде изпратено на пенсия, защото корените му са още жизнеспособни и получава жизнени сокове, но го умъртвяват на сила. То може да умре само изправено, за да не достави удоволствие на палачите си. Загубата на любим човек, на работата, която е смисъл на живата му остават празноти. За младите има надежда за ново начало. Не и за мен...

Стараех се да бъда спокойна и казвах, че това е естествено, че “трябва да се освободят щатни бройки за млади актьори”. Чувствах обаче, че излизайки от състава на театъра, изгубвах своето място в живота. Изпадах в безвъздушно пространство. Но аз не ти позволих да почувстваш болката ми. Нямах смисъл да омъчнявам и теб. Беше свършен факт – навършена пенсионна възраст. Само че това правило важеше за такива като мен, а за други – не...

Кой може да каже на каква възраст един художник ще нарисува най-добрата си картина? Или кога един писател ще напише най-доброто си произведение? До известна степен това важи и за артистите. Казвам “до известна степен”, защото идва един момент, в който актьорът трябва да усети, че му е време да слезе от сцената. Фактът “биология” не прощава никому! По-добре да се откажеш навреме, след като десетилетия си блестял на сцената и зрителите са ти се възхищавали, а не да предизвикваш съжаление и снисходителни усмивки. Колцина могат да направят това?!... Но за мен на 55 години беше много рано да престана да дишам въздуха, изпълнен със сценичен прах, да усещам ацетона от лепилото, или фуркетите от перуките, които блестящо изработваха нашите перукери Георги Съчанов, Надя Ваклинова, Яна Недева и безпределно преданата на театъра Елена Коларовалиева (от фамилията Съчанови), която от сутрин до вечер беше в театъра, пренебрегвайки семейните си задължения. Причините за моето пенсиониране бяха известни на всички, но никой не се осмеляваше да ги изкаже гласно.

През този безумен период на противопоставяне по политически причини се разделихме с много приятели. А приятелството е като росата – пада и върху красивите благоуханни рози и върху вонящите фекалии. Разочарованието ти, Жоро, беше болезнено. И често препрочиташе стихотворението “Мигът на проверка” от стихосбирката “Тайни стихотворения” на нашия приятел Иля Велчев. Ще цитирам само няколко фрази, в които толкова често намираше сила да преодоляваш психическото напрежение:

“Приятели, по ваште устни
още лепне вино,
което пихме заедно,
очи в очи,
един за друг.
И още екне на помислите чисти
задружния ни смях.
Вас първи ви предаде телефона,
той подличко престана да звъни.
...
Вървете си, о.з. приятели, спокойно!
Не ви задържам!
Доброто не трябва да се помни вечно
и раните, получени за вас,
ще зарастат сами!”

Раните не зараснаха до края на живота ти. Страдаше от предателството на тези, които до вчера бяха твои приятели. Те станаха за теб “о.з. приятели!”

С Иля Велчев се запознахме през 1977 г., когато блюдолизците в един миг се отдръпнаха от него. Един ден ти се обадиha по телефона да те поканят на проби за озвучаване на филма му “Обратната страна на огледалото”. Той търсеше гласовата партитура на филма. Може визията да е нещо много важно, но и чрез гласовете режисьорът търси разнообразие за въздействие върху зрителя. Тогава ти ми каза: “Моят глас е познат, но аз ще отида на пробите. Не го познавам лично, но знам колко му е тежко сега. Знаеш, че мишките първи напускат потъващия кораб. Аз не се страхувам да се кача на него в този момент.”

Това стана, след като на 13 април 1977 г. баща му Борис Велчев беше изваден от състава на Политбюро на пленум на БКП, тъй като синът му Иля Велчев е нарушил принципите на социалистическия реализъм и Марксистко-Ленинската естетика с филма “Завръщане от Рим”. Чрез него режисьорът налагал нова културна политика и прокарвал западно влияние. Толкова по-опасно било това, тъй като зад него стоял баща му. Изваждането на Борис Велчев от Политбюро пряквало да послужи за урок на всеки, който се осмели да налага друга културна и изобщо друга политика, различна от тази определена от Партията.

От тогава станахме приятели с Илята и близки с Борис Велчев.

След промените през 1989 г., на 1 юли 1994 г. ти беше освободен от театъра по чл. 328Б “Капудалиев” “по непригодност”. Това дойде като гръм от ясно небе. Директорът Николай Недялков, който беше маша в ръцете на зам.-министъра на културата по това време – “сивият кардинал” Николай Поляков, по този начин ти заявяваше, че си некадърник. А актьорската професия е професия – мисия, дадена от Бога и ти я беше приел като своя съдба. Ти, както и Володя Смирнов, и Николай Узунов, освободени преди теб, бяхте защитили с дългогодишната си работа мястото си не само в състава на Народния театър за младежта, но и в българския театър въобще. С награди от прегледи, с участия във филми, в телевизионни постановки, със звания, с популярност, и най-вече с обичта на публиката, която не може да се купи с пари. Но... и тримата бяхте членове на БСП. И не се пребоядисахте. Ти често си повтаряше със смях епиграмата на Лозан Такев:

“Да бъдеш в епохата си е изкуство.
Живеех уж в нея, но в нея не бях...
9-ти септември баща ми изпусна.
10-ти ноември аз сам изтървах!”

Така е като не умееше да се преобядисваш. Същността ти не можеше да приеме мимикрията! Мимикрирането е пренаписване на автобиографията, за да се нагоди човека към новите властимеющи. Това направиха повечето от активните до този повратен момент в живота си артисти партийни членове. И понеже никой от вас тримата не захвърли партийния си билет и не измени на идеалите си, вие трябваше да си отидете като “непригодни”. Морално ли е да се изхвърлят на улицата актьори, които са защитени само от своя талант? За всички беше ясно, че причините са политически. А в политиката, още повече у политиците, и най-вече у политиканите, морал няма. Думата “морал” не е пагон, с който се кичиш – тя е същността на човека. И как нямаше да те освободят от театъра, Жоро? От гледна точка на новоизлюпените “сини демократи” ти беше “червен боклук”, който беше извършил престъпление като не се обяви за “демократ”. Има смелостта да заявиш, че си против общата стачка. Това стана преди представлението на пиесата “Спирка последна” от Хр. Бойчев. Преди началото на спектакъла всички актьори излязоха на сцената. Беше прочетено изявление, че артистите се присъединяват към стачката, но представлението ще се състои. Една част от зрителите изръкопляскаха. Най-неочаквано за всички ти излезе от групата – достолепен във фрака и с диригентската палка в ръка. Представлението започваше с оркестър, който ти дирижираше. Залата притихна. С безупречната си дикция, със спокойни си ясен и познат на зрителите глас каза: “Уважаеми зрители, аз актьорът Георги Джубрилов не стачкувам. Не може актьорът да стачкува играейки. Аз съм на сцената, за да играя и тази вечер, както и всяка друга, за вас – публиката.” Последваха ръкопляскания от друга част от зрителите. Политизирането от улицата се беше пренесло и в храма на Мелпомена.

“Демократите” бяха забравили, че театърът не е политическа корида!

Режисьорът Н. Поляков беше пребледнял от гняв зад кулисите. Ти се обърна с гръб към публиката, вдигна ръката с палката, оркестърът засвири и представлението започна. Е, как нямаше да се освободят от теб след тази постъпка? Още повече, че беше член и на Висшия съвет на БСП! Не послуша един твой приятел, който те посъветва: “Жоро, направи си самоотвод. Откажи се. Нашата партия е

жестока – ще използват името и популярността ти и след това ще те захвърлят.” Той навлезе по-късно в голямата политика, когато тоталното противопоставяне на “сини демократи” и “червени боклуци” се успокои. Но ти не се вслуша в съвета му, защото не се стремеше да правиш политическа кариера, а чувстваше необходимост да защитаваш своето верую. Не партийна идеология. А идеал!

Такъв беше ти – непоправим идеалист. И вярваше, че всеки човек има право да казва това, което мисли, да изповяда вярата, която иска, да членува или симпатизира на партията, в която вижда осъществими своите идеали. Нали и това е част от същността на демокрацията? Нали за това бяхме по площадите в първите дни на започващите промени? И за това по-късно се бунтуваше срещу политизирането в театъра и не можеше, не искаше да повярваш, че някой може така безцеремонно да се разпорежда с актьорските съдби.

Само аз знам как стискаше зъби и колко болка се четеше в очите ти, когато те освободиха от театъра. “По непригодност!”... Липсваше ти дългогодишният стереотип на живот: репетиции, представления, радио, телевизия – и оттам те изхвърлиха. Изритаха те в забвение. Липсваше ти смисълът на живота ти – сцената. Започна да вкусваш от сладостите на псевдодемокрацията. Регистрира се на борсата за социални помощи. Чиновничките се чудеха “Как може?” “Може и още как!” – отговаряше ти. После започна да чистиш един офис. По-късно казваше, че това са били най-сладките пари, които си спечелил някога. Знаем че не казваше истината. Така прикриваше болката, обидата, огорчението, накърненото честолюбие от извършената несправедливост спрямо теб. За да преживяваме и да си плащаме задълженията към държавата, която се превърна за едни в майка, а за други в зла мащеха, продадохме малкото ценни неща, които притежавахме – пръстени, монети – с които се разделихме с болка. Когато имаше възможност ни помагаше синът Боян, но аз не ти казвах, за да не се чувстваш неудобно.

В този момент на безизходица и отчаяние те подкрепи едно силно другарско рамо. Назначиха те на работа във Висшия партийен съвет като главен експерт в културния отдел. Председател на БСП беше Жан Виденов – единственият честен и неопетнен ръководител от висшите етажи на властта, който не пожела да играе по свирката на определени среди в БСП и трябваше да си отиде от политиката. Ако имаше и най-малко доказателство за корупция, за злоупотреби, за обогатяване, докато беше министър-председател, Виденов щеше да бъде единственият осъден и излежаваш днес присъда политик.

На тези, които разпродадоха България, разграбиха построеното до “промените”, които си построиха палати, притежават авоари в чужди банки, карат прескъпи коли, децата им учат в чужбина, обличат “маркови” дрехи и пр., да е потърсена сметка откъде имат всичко това? Не-е-е! И това никога няма да се случи. Обществото се раздели на много богати и... бедняци. Ние принадлежим към вторите.

И когато правдата възтържествува и с “решение N 1151 от 18.02.1997 г. на Върховния Административен съд на Република България” те възстановиха на работа в театъра, ти САМ подаде заявление за доброволно напускане. “Защо, Жоро? Та ти си в разцвета на силите си, обичаш театъра, талантлив си. Защо?” “Защото искам да спестя неудобството на колегите си да ме погледнат в очите, след като никой от тях, когато ни освободиха, не попита “защо?” Как ще общувам с тях и в живота, и на сцената? Ще се правим, че нищо не се е случило ли? Че не са сочели с палеца си надолу, когато влизах в театъра ли? Но аз не им се сърдя, защото знам, че всеки пази хляба си. Такова е времето сега. Жестоко. Избуяха на повърхността негативните качества на човека. Не аз, нека Господ им бъде съдник.” Да, такъв беше ти – благороден, добронамерен. Никому не желаше злото. Беше изпълнен с доброта. На всекиго с каквото можеше помагаше. И прощаваше. Не можа да простиш само на “сивия кардинал”, както кръсти Николай Поляков, заради необмислената и прибързана театрална реформа, която остави десетки артисти без работа. И те трябваше да се подлагат на унижения, за да оцелеят физически. И пак не изпита омраза към него. Не отричаше режисьорските му качества благодарение на които, въпреки недолубването, меко казано, на актьорите, създаваше и някои добри представления. Даваше му се възможност да експериментира! Най-скъпия експеримент – пиесата “Атестация” от Лозан Стрелков се игра само 15 пъти. Блестящ успех! Още по-блестящ беше успехът на другата постановка “Не падай духом” от Ст. Стратиев – цели 12 пъти!” “Никой творец не е застрахован срещу провали” – би казал ти като оправдание. Но когато по телевизията излъчиха съобщение, че има предложение за превръщането и на НТМ в открита сцена, което означаваше, че театърът ще бъде закрит, ти реагира остро със статията “Да се спасим от поляковщината”. Болеше те, че често актьорите са открити мишени пред дулото на некадърници.

НТМ по чудо оцеля. И слава Богу! Но от театър “Сълза и смях” остана само сградата и администрацията. Без актьорската трупа. Сякаш беше паднала неутронна бомба. Голямата актриса Славка Славова със сълзи на очи писа: “От сърцето ми капе кръв, извършва се масово

убийство на актьори.” “Театърът е в ръцете на зъл човек” – заяви пред в. Труд от 18.IX.1997 г. поетът, драматургът, човекът, който винаги е проявявал гражданска съвест, интелектуалецът Стефан Цанев.

Често с теб спорехме за различни неща, които ни вълнуваха. Спомням си, че разсъждавахме върху думите “интелектуалец” и “интелигент”. Стигнахме до извода, че това не са само думи, а морални категории. Интелигентът много лесно се нагажда към новите обстоятелства, към властта и започва да ѝ служи за собствени облаги използвайки труда на интелектуалеца. А интелектуалецът е този, който създава интелектуалния продукт, винаги критикува властта и е в първите редици срещу нея. В това се бяхме убедили от многобройните наблюдения и срещите ни с хора от различни сфери на духовния живот.

През 1994 г. ти регистрира кооперация “Свободен театър народна сцена”. “За да има къде изгонените актьори да задоволяват театралния си глад” – често казваше ти. За съжаление той просъществува кратко време, но бяха осъществени три прекрасни постановки: “Районна болница” от Хр. Бойчев, “Щръклица” от П. Панчев и “Певецът с белег в окото” (“Легенда за Йоан Кукузел”) от В. Мирчовски. Актьори с различни политически убеждения участваха в този театър: Георги Кишкилов, Юрий Яковлев, Галя Асенова, Симеон Викторов, Иво Огнянов, Николай Узунов, Николай Пашов, Сашо Диков, Надя Топалова, Бела Цонева, Васил Мирчовски, Стоян Стоев, Виолета Дюлгерова, Милко Желязков, Анна Банкина и др. Играехме в салона на ул. “Позитано”, когато беше свободен. Но най-вече обикаляхме страната. Навсякъде хората ни приемаха радушно. Играехме за жълти стотинки, както се казва, т.е. с минимален хонорар. Ти не получаваше нищо, въпреки че беше и директор и мениджър (модерна думичка) на театъра. Не желаше! “На издръжка на жена си съм!” – със смях казваше. – “Не сме тръгнали на гурбет, а да внесем малко радост в напрегнатото ежедневие на хората.”

И сега си спомнят за теб с любов във всички кътчета на България, които сме посещавали. И с болка, че вече не си между нас.

Никога няма да забравя честването на твоята 55-годишна на 7.02.1993 г. в залата на “Позитано”. На сцената беше окачен надпис “55 години не ми стигат”. Залата беше препълнена. Дори на стълбите към сцената бяха насядали зрители. Шоуто беше незабравимо.

Поздравления от приятели, колеги, депутати, съпартийци, почитатели. Володя Смирнов изпя песен, която не открих в папките. Но стихотворението, което прочете намерих.

На бате Жорж
Джубрилов Жорж, на твоя юбилей
бих искал да ти подаря
от злато нещо няколко карата.
Но скъпи Жорж, отдавна знаеш ти,
че ние с теб сме на една заплата.
Какво за теб са петдесет и пет?
Солидна цифра е, но още не е есен!!!
Като извадиш и четиресет и пет
ти, Жорж, навършваш точно десет.
Ти песничка една обичаш, знам –
тя е балсам за сетивата твои...
Ще я изпея, Жоро, срам не срам
Займствах музиката, но пък текстът – мой е!
Ти щом я чуеш, Жорж, ни пиеш, ни ядеш.
Тя втриса те, тя хвърля те във жар.
Така че, Жорж, ти днеска щеш нещеш,
от мене ще приемеш този Дар!!!
7.02.1993 г. Вовата

А за шейсетгодишнината получи онова, изпълнено с доброжелателност и хумор поздравление. Помниш ли колко се смяхме?

До
Др. Георги Джубрилов,
Член на ВС на БСП
Уважаеми другарю Джубрилов,
Скъпи Джубриле,
Приеми сърдечните ми поздрави по случай твоята 60-годишнина!
Потресен съм от факта, че най-изявеният шегаджия на “Позитано” 20 този път съвсем отговорно и без майтап закръгля сериозен юбилей на своя житейски път, на своята творческа и общественно-политическа дейност. Разбира се, юбилеят е само повод за размисъл и нови планове, една етапна проверка, една почивка стоешком върху поредното стъпало на незакъснели, но вече зрели творчески постижения.

Възможно е други да имат претенции за “най-заклет социалист сред артистите”, но никой не може да оспори, че ти си най-добрият артист (без кавички!) сред дейците на БСП. Сигурен съм, че би могъл по-добре от мен да изиграеш ролята на председател на ВС на БСП и се радвам, че не участваш в такава пиеса.

Още веднъж – бъди здрав, весел и влюбчив!

Георги Първанов

7 февруари 1998 г.,

председател на ВС на БСП

Незабравими весели преживявания! Спомени, които ни стопляха в нерадостното, напрегнато ежедневие и несигурното тъжно бъдеще по-късно.

След твоята кончина, още на 5 юли получих съболезнователен адрес, в който се казва:

“С голяма болка и дълбока скръб посрещнах вестта, че почина известният български актьор и достоен гражданин Георги Джубрилов.

Напусна ни един творец, посветил живота си на изкуството, един човек отдаден на съзиданието

... До края на живота си той остана верен на своите принципи и убеждения. Честно и последователно отстояваше позицията на защитник на социално онеправданите граждани, за утвърждаване на лявата идея.

... Напусна ни един талантилив актьор, активен общественик и уважавана личност.

... Споделям неизразимата скръб и голямата болка на семейството и близките за тежката загуба. Завинаги ще запазя скъпи спомени за съвместната си работа с Георги Джубрилов. Нека достойно изживеният му живот бъде пример за онези, които идват след него.

Дълбок поклон пред светлата му памет!

Георги Първанов

5 юли 2004 г.

Президент на Република България.

Един ден се обади Татяна Зарева – асистентката на италианския кинорежисьор Луиджи Перели. Покани те да се явиш на кастинг за сериала “Дело по съвест”. Одобриха те. Очите ти заблестяха. Отново щеше да работиш. Започваше отново да живееш пълноценно. Когато снимките приключиха се върна у дома въодушевен. Каза, че Перели ти

благодарил за професионализма и те уверил, че отново ще работите в продължението на сериала. Беше толкова ентусиазиран, толкова развълнуван, толкова жив! А аз бях безкрайно благодарна на режисьора Перели, който върна вярата ти, че си нужен. Виждах до себе си отново човека, когото познавах и обичах.

Не дочака новия филм...

Последната чаша с горчилка, която изпи беше, когато започна излъчването на филма “Дело по съвест” по националната телевизия. С такова нетърпение очакваше да видиш какво се е получило от твоята работа. На екрана стоеше добре – достолепен съдия, спокоен, сдържан, прекрасно озвучен на италиански език. Сякаш беше твоят глас. И изведнъж на български език се чува... Не мога да опиша разочарованието ти. “Защо не ме поканиха аз да си озвуча ролята! Не им искам парите! Това, което прави колегата Младенов е подигравка. Не знам с мен ли или с председателя на италианския съд” – каза с нескрита болка ти. “Каква е тази характерност в гласа с тези фалцети, които придават някакъв комизъм на образа. Поведението ми на екрана не позволява това. Защо го прави? Защо? Защо режисьорът на дублажа му е разрешил?” – недоумяваше ти. – “Но в България е така – аз на теб, ти на мен. Разбирай го както искаш.” “Жоро, нали знаеш, че силата да ни нараняват имат само хората, които обичаме или сме обичали. Отмени и забрави” – ти казах аз.

Последната година беше много огорчен и наранен и от чуждите, и най-вече от роднините си. За последните ти сякаш не съществуваше. Чувстваше се низвергнат. Но когато трябваше да се говори с някого, за да се помогне за нещо, телефонът от Бургас звънеше настойчиво. Обидно ти беше, че само те използват, но не отказваше съдействие. Само аз знам душевната болка, която изпитваше от лицемерното отношение към теб. И се мъчех да омаловажа случващото се, да ти вдъхна надежда, че един ден нещата ще се променят, че както казваше “няма да си броя стотинките за скапаните цигари, които пуша.” (Не можа да се откажеш от пушенето!) Отиде си без да дочакаш този ден.

Никога не сме били богати, но и бедни като сега никога не сме били, скъпи, нали? По този повод си спомням една притча, която чух от приятелката ми Лидия:

“И когато убие последния елен,
и когато улови последната риба,
и когато отсече последното дърво –

тогава човекът ще разбере,
че парите не стават за ядене”

тъй рекъл преди много, много години един много, ама много беден индиански вожд от високите Анди. После легнал върху зелена морава, заобиколен от диви животни и птици. Умрял щастлив. От глад.”

Е, от глад нямаше да умрем. Нито от преяждане. Често си говорехме за това, че богатството развращава хората – прави ги егоисти, алчни и безсърдечни. Примерите бяха пред нас. Дали и ние щяхме да станем такива, ако бяхме богати? Едва ли. Никой не тръгва към оня свят с натрупаното богатство, а със собствения си образ. Бяхме доволни, че нашите образи са чисти, че все нещо сме оставили зад себе си. Теб и сега те помнят в подножието на Сините камъни – в Сливен като русокосият Сергей от “Иркутска история”, по когото въздишали сливенските ученички; като Ерик Фландър, за която роля си получил най-големия комплимент и то от авторката, писателката Фани Попова-Мутафова. Пиесата е “Дъщерята на Калояна”, поставена в Търновския театър. След премиерата Мутафова влязла в гримьорната с две свои приятелки. И трите на преклонна възраст. И Мутафова, поздравявайки те, каза: “Знаете ли защо тези две дами не са се омъжили? Защото цял живот са чакали да срещнат своя Ерик такъв, какъвто го видяха във Ваше лице на сцената, г-н Джубрилов.” Тя се обръщала към всички винаги с “г-н” и “г-жа”. За такова признание от автор за сливане на представата му за създадения от него литературен образ с изпълнителя може всеки актьор само да мечтае. “Тази оценка ми е по-ценна от всички хвалебствени думи, които могат да се напишат от критиците” – казваше ти. А си бил още в началото на творческия си път...

Следват десетки роли в театрите в Бургас, в “Сълза и смях”, в “Народния театър за младежта”: “Почивка в Арко Ирис”, “Седем вика в океана”, “Последните”, “Болшевици”, “Прокурорът”, “Призраци”, “Двубой”, “Панаир на суетата”, “Амадеус” и още, и още... Хилядите зрители от по-старото поколение и сега си спомнят твоите роли във филмите и постановките на големия и малкия екран: “На всеки километър”, “Опасен полет”, “Обличането на Венера”, “Дядомразияда”, “Ателие 25”... След 48-те серии на “Футбол, футбол, футбол” те обявиха за коментатор чудо, заради блестящата ти дикция, динамика на словото и ритъм в зашеметяващото озвучаване на филма.

Преди известно време ми попадна едно твое интервю. Интересно е общото, което намираш между двата отрицателни образа – на Белогубов от “Доходно място” на Островски и Кламрот от “Пред залез

слънце” на Хауптман, които игра в театър “Сълза и смях” през седемдесетте години.

“Белогубов е един далечен предтеча на Кламрот – това е безскрупулен егоист – човек, който не уважава човека и неговите качества – достойнство, воля и самочувствие. А Кламрот, който живее по-късно, е типичен представител на зараждащия се национал-социализъм, донесъл толкова беди на света. И ако решим да пренесем техните образи в нашето време, за да видим кои наши съвременници биха могли да се огледат в тях, аз бих казал – хората от категорията “войнстваща посредственост”, погубваща много таланти, много чудесни начинания.”, 20.VI.1977 г.

Тези твои думи са изречени през далечната 1977 г., но колко са точни, отнесени към днешно време.

Вечер е. Отварям входната врата, запалвам лампата и очаквам да чуя гласа ти: “Прибра ли се вече? Приготвил съм вечерята.” Обичаше да кулинарстваш. Казваше, че така успокояваш нервите си. Няма те... Посреща ме пуделчето Арт. На 4 юли в 6 часа сутринта започна тихо да вие, сякаш плачеше. То първо беше почувствало, че животът те е напуснал точно в този миг. И то тъгува за теб и все гледа към вратата. Очаква да влезеш. Очаква да чуе гласа ти. Този глас, който Богомил Симеонов наричаше “гласът на Републиката”. Твоят топъл, мек, лиричен, чувствен глас, който ставаше и остро характерен, когато беше необходимо. Глас, познат на зрителите от “Тези луди, луди филми”, “Неизвестните възможности...”, “В зоната на здрача”, “Футбол, футбол, футбол”, “Лаурел и Харди”, филмите на Чарли Чаплин и десетки други. С твоя глас говореха от екрана Антъни Куин, Михаил Улянов, Жан Габен. И за всеки намираше подходящия тембър и деликатно поднасяше текста, без да преиграваш с гласа си, за да не нарушиш визуалната представа на образа и да не дразниш зрителите. Това беше урок по говорно майсторство и естетика. Не можеше да се съгласиш, че четенето зад кадър е “озвучаване”. “Озвучаването на дадена роля се прави с “укладка”. Чуждият текст така е преведен, че са намерени най-точните думи, които “да лепнат” на устните и зрителят да остане с впечатлението, че изпълнителят говори на български език. Това е трудна и изключително отговорна работа, защото изграждането на гласовия образ трябва да бъде идентичен с визията. Впрочем, днес колегите играят с гласа си върху чуждата фонограма, защото по този начин търсят някаква творческа изява, която им липсва на сцената.

Човешко е” – казваше ти. Мечтаеше поне веднъж да ти се чуе гласът в един хубав филм. Не в сериал! Не ти дадоха тази възможност...

Утрото бавно прогонва нощта. Протягам ръка. Мястото ти е празно. И студено. Не искам, не мога да повярвам... Няма те. И никога вече няма да те има.

Самотата не ме напуска дори когато съм сред хора. А самотата е друга форма на смъртта. Без разбирането, без подкрепата, без съпричастността, без любовта на любимия, приятеля, другаря, колегата трудно се живее. Ако има и друг живот – живот след смъртта – сродните души със сигурност се събират. Само че небето е огромно, дали ще мога да те намеря в звездния хаос? Защо толкова късно осъзнаваме колко тънка е нишката на живота и че трябва да му се наслаждаваме всеки миг, защото има необратими неща? Видимо уж нищо не се случва. Само животът преминава в смърт.

Макар да знаем, че смъртта е неизбежна, тя винаги ни сварва неподготвени. След смъртта на Георги Кишкилов и Юрий Яковлев ти каза: “Аз съм следващият...” Във вестника написа:

“Сбогом Юрий!

Сбогом, Приятелю!

Прости ми, че предварително уговорената ни среща на 15 август не се състоя. Вината е моя. Лошото време ме накара да откажа срещата ни за следобед. Ти обаче си отиде, наказвайки ме за моята некоректност. Прости ми!

... Имахме толкова неща да доуточняваме в нашите приятелски “конфликти”. Защо избърза? Остави ме да си припомням сам как, ремонтирайки театъра, репетирахме “Аристократи” на Пагодин с проф. Филипов и открихме новия театър “Сълза и смях”. Ти беше Аристократа, а аз – Инженера с шапката. Възхищавах се от сценичното ти присъствие. И дойде времето, в което аз те дублирах в две централни роли. Тогава почувствах ръката на Човека, на колегата. От тогава станавме приятели, които превратностите на времето не можах да разделят. Няма те вече, за да си припомним преживяванията в Москва, в Полша, на футболните мачове, срещите ни с Гунди, приятелските закачки...

Избърза, Юрий – не ме дочака!

Сбогом, Приятелю – до срещата ни ТАМ!”

И побърза да отидеш при него... Запази едно място и за мен в звездния театър, Жоро...

Не беше много отдавна – само преди два месеца и половина – ти беше пълен с енергия, зареден с оптимизъм и кроящ планове за лятото, за идните години. Надявахме се да докачаме правнуци, вълнувахме се от световните и ежедневните житейски проблеми, които сега ми изглеждат толкова незначителни. Не е справедливо! Защо трябваше да си отидеш?...

Гледаш ме от снимката усмихнат и сякаш ми казваш: “Нали те предупредих, че аз ще съм пръв. Не плачи. Не се отчайвай. Животът трябва да се обича. Животът продължава – имаш Боян, Емилия, Жоро, Надя. Не си сама. Ще свикнеш.” Без теб, скъпи, съм самотна и се чувствам като в безтегловност. Бяхме уверени, че каквото и да се случи на човек, винаги се намира начин да продължи напред, стига да е здрав и да има сили. Но откъде да намеря тези сили, когато ти не си до мен? Двамата бяхме опора един за друг. Та човек е като ангел с едно крило и може да лети само, ако се прегърне с друго – тогава става едно цяло. Без теб останах без криле.

Мракът не може да попречи на слънцето да изгрее. Докато е жив човек се надява, че ще има ново начало. Ще има ли?...

Очите ми се влизрат във небето,
там някъде е твоята звезда.
Нестихваща е болката в сърцето.
Отиде си... Животът опустя!...

Твоята Надя

7 юли. Горещ ден. Половин София беше блокирана – пренасяха олимпийския огън. Въпреки това ритуалната зала беше препълнена. Бяха дошли приятели, другари, почитатели да се простят с теб.

Прощално

В памет на Георги Джубрилов

Имахме всичко – радост и тръпка.
Имахме път и пътека встрани...
Кратко изминали стъпка по стъпка,
всичко зад нас са изстрадани дни.
Имахме трепети. Имахме обич.
Вяра, че утре ще е по-добре.

Утре ли? Утре е път, път към гроба,
пътя към нашето вечно море...
Имахме всичко: щастие, болка.
Даже приятели и врагове!
Ние, наивни, не знаехме колко,
само не знаехме колко са те.
Имахме поводи. Глътка за блясък.
Песен от лентата още върви.
Пак ще напълним часовника с пясък,
само Джубрила го няма, уви...
Няма го, няма го вече Джубрила,
нищо, че пиша, че е жив той у нас.
Как бих се молил отвъдната сила
Да ни го връща познатия глас!
Ах, как бих искал! Но споменът тича,
тича и мокри са нашите очи.
Сбогом, приятелю! Това беше всичко.
Скъса се лента за запис... Мълчим.
Падна завесата. Ние мълчим.

7 юли 2004 г.,

Прочетено в ритуалната зала от Лозан Такев

“Жизнь, зачем ты мне дана?”

А. Пушкин

Полунощ отдавна мина. Лягам си. Сърцето ми спи от изнемога, но мозъкът – не. Разсъмва се. Ставам. Пия кафе, въпреки че ми е забранено. Върша машинално домашната работа. Понякога излизам. Срецам се с хора. Времето тече бавно. Всичко ми е все едно. Душата боли.

Казват, че след време болката, която е изпитвал човек се превръща в спомен. И тогава изпитваш сладка болка... Кога ще настъпи това време за мен? И ще настъпи ли?

Ако човек живее само с миналото умира по малко. Но не мога да направя нищо. Засега. Със спомените се чувствам близко до теб.

Не ти казвам “сбогом”, скъпи, а “довиждане”. До срещата ни “там”.

Ако го има това “там”?...

*“Човек е ученик,
учител му е мъката”
Алфред дьо Мюсе*

Отново нощта сменя деня. Отново не мога да спя. Отново мислите ми се блъскат в уморената ми от безсъние глава. Не бях сядала пред белия лист от момента, в който разбрах за болестта на Жоро. Мисълта ми беше обсебена от неизбежното, което предстоеше да се случи. Живеех между небето и земята. Не, не живеех, а просто механично съществувах. Бях един робот, който вършеше работата си съвестно, но с огромно усилие на волята. А вечер под прикритието на мрака тихо плачех в леглото.

Зная, че животът ни е подарък и ние трябва да го оползотворим като направим нещо съзидателно. Зная, че всеки човек е част от континент, а не някакво малко островче, че в света има и светлина и сянка, и възторг и завист, и добро и лошо. И че борбата с несправедливостта, с лошотията е изключително трудна. Почти невъзможна. И ти става страшно от невъзможността да се пребориш...

Много ми липсват разговорите. И споровете с Жоро. Но аз нямам право да се предавам. Трябва да продължа напред. Докато ми е писано...

Човешкият живот е лодка, бореща се с буря в открито море. Той е низ от уроци и често постъпва драстично, за да ни поучи. Само че тази поука беше много жестока за мен. Човек е издръжлив на болка, но не го знае, докато не го връхлети. Трябва да се науча да понасям болката. Но с отсъствието на Жоро никога няма да свикна, защото то ще ме обезчувстви.

Измина повече от година, откакто съм сама. Под грижите на всички около мен постепенно започнах да се съвземам. Въпреки перфорираната язва, фрактурата на крака, белодробния инфаркт, пневмонията и още куп неща, които се изсипаха на главата ми. “Едно зло никога не идва само”, казва народната поговорка. Трябваше да намеря изход от безизходното положение. Един вътрешен глас ми казваше: “Времето препуска – ако ще правиш нещо, прави го сега.” И ето аз се връщам отново към моите среднощни, невчесани, разхвърляни мисли, които са заключени в чекмедженцата на паметта ми.

- Виждах състоянието ти и затова не се решавах да те безпокоя.
- Пак ли ти?

- Нали знаеш, че винаги съм с теб.
- Да, така е. Благодаря ти за разбирането. Човек се нуждае от малко отдих в самотата и скръбта си, за да размисли за живота си. Тайната на живота е в това да подготви добри спомени. А моите са много! И повечето прекрасни.
- Разказваше ми за първите години на работата ти в Народния театър за младежта, когато Жоро...
- Да, да спомням си. Работехме много, устройвахме си празници, спорехме за много неща. Тогава се проведе дискусия за “неудобния” театър.
- Неудобен?!
- Да. За този театър, който да прави така, че на онзи, който се е разположил удобно на стола да подремне, изведнъж столът да му стане неудобен, да му се прииска да съ-чувства, да съ-преживява, да съ-участва в действието. Тоест, необходимо е емоционално разтърсване на зрителя. Особено в детските спектакли. Доста често се получава разминаване между адреса на литературното произведение и на сценичната реализация. Например, четем Марк Твен или Андерсен като деца, четем ги след това като юноши, четем ги и в зряла възраст – произведенията са едни и същи като литературна стойност, но възприятията в различните възрасти са различни. Нека не забравяме, че през различните периоди на детството мисленето, възприятието, езиковата култура и паметта имат съответното своеобразие. “Спектакли без адрес” или “детският спектакъл трябва да бъде интересен преди всичко за възрастните. Тогава той ще е интересен и за децата и ще се възприеме най-добре от тях.” Това се изповядва днес. Защо? Защото по този начин “приближаваме интелектуалното израстване на детето до нашето – на възрастния зрител?!” В детските постановки се търсят преди всичко моменти, които будят определени асоциации у възрастните. Често става така – на нас, артистите ни е много интересно и забавно това, което правим на сцената, наслаждаваме му се, опиваме се от фантастичните приспособления, които сме измислили и си вярваме, че спектакълът е блестящ. Колко се лъжем! В същото време децата остават равнодушни, дори скучаят, защото не разбират това, което им се представя и много учудено наблюдават бурната реакция на възрастните. Питам защо се забравя за кого в крайна сметка се създават представленията? Нали съществуват възрастови различия? Следователно и възприятията са различни. А оттук следва, че и спектаклите трябва да имат различно предназначение. **“Детето не е просто умален възрастен – психически то се отличава от човека на**

зрялата възраст” – котстатира големия български психолог проф. Генчо Пиръов. И както в училище не може да се прескочи един клас, така и в театъра детето се учи да бъде зрител постепенно със спектакли за съответната възраст. Театърът го посреща с приказка и го изпраща в живота със спектакли, в които граждански зрелите размишления за живота и мястото на човека в него са изразени с вече по-сложен съвременен театрален език.

- Има ли разлика когато играеш в пиеси за деца и в тези за възрастни?

- Да. Има. В детските пиеси действието трябва да бъде наситено с динамика. Не бива да психологизираш, а да завладяваш със слово и действие. Докато в пиесите за възрастни можеш да въздействаш и с най-висшия език – езика на мълчанието. Това са паузите, които могат да разтърсят зрителите, ако актьорът съумее да предаде мислите, състоянието и чувствата на героя без думи.

Когато усетиш вълнението на детската публика и реакциите ѝ за които си работил и си очаквал, тогава... Липсват ми думи, които могат да изразят удовлетворението и радостта от работата ми. Защото, който не се е научил в ранното си детство да страда от болка за измислени герои и събития, поднесени му в художествена форма, едва ли когато порасне ще се научи да съчувства на болката на други хора, съществуващи редом с него, едва ли ще възпита у себе си такива чувства като милосърдие, благородство, опрощение, съпричастност.

Пикасо има една мисъл, която е много показателна: “Детето отива при изкуството, както стомната при извора.” Колко е точен. Мисля, че от това с каква вода ще напълним стомничката, т.е. неопорочената детска душа дали с мътната вода на злобата, омразата, жестокостта, нихилизма или с чистата вода на любовта, милосърдието, родолюбието, човечността – от това ще зависи до голяма степен бъдещето на една нация. Наш дълг е да пълним внимателно и с любов стомничката с истинските човешки ценности!

- Прави ми впечатление, че обичаш цитатите. Често си служиш с тях.

- Цитира този, който чете и осмисля прочетеното.

- Това, което каза по-горе за човешките ценности, са неща, които са известни.

- Но на които не се обръща внимание. Ето, това ми е голямата болка, че много се говори: “децата са бъдещето на нацията”, “нашата сладка мъка” и пр. Но това си остават само думи. Днес животът ни е безскрупулен, дирижиран от ламтежа за пари и богатство. Дано в тази

построена върху темелите на стария Народен театър за младежта нова сграда да се върне и духът на любов към изкуството за деца, което беше в основата на работата преди години. Но искрено се съмнявам, че това ще се случи. Бъдещето ще покаже...

През 2005 г. ремонтираният вече театър беше открит с пиесата на Йордан Радичков “Януари”. “Януари” и детско-юношески театър?!

- Опасенията ти започват да се оправдават. И то още от самото начало.

- А представяш ли си (ако имаше един умен директор, разбира се!), ако театърът се откриеше официално малко по-късно на 25 януари 2006 г. с “Котаракът с чизми”, както през 1945 г.? Какъв празник би се получил? Каква радост би изпитала възрастната актриса Люба Абрашева-Трифенова – първият Минашу? И как биха я аплодирали зрителите, виждайки я в залата? Не умеем да създаваме празници. Не сме широко скроени. Някои си мислят “театърът – това съм аз!” А всъщност те най-бързо биват забравяни...

Бях и на премиерата на “Копче за сън”.

- Ами ето ти детска пиеса.

- Да. Но не само децата, но и възрастните не можах да разберат за какво става дума. Жалко за този бисер на Валери Петров! И за горките деца!

Артистите от моето поколение, които играехме в детските пиеси бяхме влюбени в работата си и се стремяхме да събудим у детето твореца, да развиваме у него чувство към прекрасното, да го обогатяваме, да го възвисяваме нравствено.

Когато днес гледам детско представление сърцето ме боли. Не можеш да възпитаващ култура и естетичен вкус у децата, когато като говориш за красота а сцената тъне в сивота, когато вместо чиста българска реч от устата на артистите се изричат чужди думи, когато се чуват жаргонни слова или звучат вулгарни изрази. “Когато възпитаващ някого, прави го с шедьоври” – казва Гьоте. Мечтая в новата сграда са се възроди загрижеността към духовното съзряване на децата в това бездуховно време, когато е разрушена националната ценностна система и се ширят нравствена пустота и нихилизъм. А там където има бездуховност се ражда насилието. Вътрешната пустота се запълва с дрога – средство да избягаш от действителността. А това води до

насилие и самоунищожение. С възпитанието на децата трябва да се занимаваме много отрано и много отговорно. Възпитанието е нещо многостранно – това е развитие на въображението, на мисленето, на познанието на живота, оценката на доброто и злото. То е задължение както на родителите и учителите, така и на хората на изкуствата. Дано да се издигне отново международният престиж на Народния театър за младежта, както когато нашият театър беше член на АСИТЕЖ и жънехме успехи по сцените на международните фестивали.

- Какво е това АСИТЕЖ?

- Международна организация за детско-юношески и младежки театри, основана през 1963 г. Нашият театър стана член през 1967 г. и веднага завоюва голям авторитет – директорът В. Георгиев беше избран за член на изпълкома на АСИТЕЖ. Именно по линия на АСИТЕЖ театърът ни гастролираше много в чужбина. Играли сме в СССР (сега Русия), Чехословакия, Италия, Югославия, Гърция, ГФР, Румъния, ГДР. Състояха се три международни фестивала и у нас, в които взеха участие освен театрите от всички тогава социалистически страни, така и от Гърция, Франция, Испания, Канада, Япония, Чили.

През 1967 г. гастролирахме в Македония. Играхме в градовете Скопие, Куманово, Охрид, Битоля, Кочани, Струмица. Това беше първото турне на български театър след дългото време на охладнели отношения между България и СФРЮ, в чиито граници влизаше и Македония.

Участвах и в трите пиеси, с които гостувахме: “Коко прави фокуси”, “Да отворим прозореца”, “История на едно покушение”. Публиката ни прие много радушно, при това без симултанен превод! Шегувам се – та нали тъй нареченият македонски език си е български диалект. Но това е друга тема. Критиката отбеляза факта, че пиесите обхващат различни групи от младите хора и поставят проблеми, които са близки до техните, звучат съвременно, актуално. Изтъкваше се например, че героите на Катя Воденичарова от “Коко прави фокуси” не са идеализираните деца от класическите детски произведения, в които има и романтика и мелодрама, а са съвсем реални деца от съвременния градски живот. Отбелязваше се забележителната игра в трите пиеси на: Борис Арабов, Николай Клисуров, Янка Влахова, Надя Топалова, Даринка Горанова, Хари Тороманов.

Най-често НТМ гостуваше на фестивалите в гр. Шибеник. Това е един прекрасен старинен град на Адриатическо море в Хърватия. През

1971 г. на XI Югославски фестивал играхме пиесата на Рада Москова “Страната прави каквото щеш”. Режисьор Л. Тодорова, музика Д. Вълчев. Янка Влахова играеше Топката, а аз момченцето Владко.

Тук малко ще се отклоня и ще ти кажа нещо любопитно. Откакто заместих Катя Аладжем в ролята на Катерина в “Железния светилник” в Плевенския театър ми тръгна да влизам в готови спектакли. В “Страната...” играех Владко и “Топката”, в “Когато куклите не спят” куклата Роза и моряка Бурян, в “Златоперко” самото петле Златоперко, таралежчето Жото и мечето Тото. В пиесите за възрастни също ми се налагаше да влизам експромпт.

- Чакай малко. Как така си играла едновременно по две роли?

- Не едновременно. На едното представление едната роля, на другото – другата. Щом веднъж съм влязла в спектакъла имах право да играя и двете роли. Не по задължение, а по желание. Сама разбираш, че имах и още един изпълнител.

- Това не е ли трудно?

- По-скоро необичайно. Но интересно. Стремежът да се доказваш непрекъснато те изправя пред нови предизвикателства. Кара те да се концентрираш максимално и да работиш за доизграждането на образа по време на представленията, тъй като не си имал нормален репетиционен период. Предизвикателството е голямо. Но и удовлетворението от работата е огромно. Само актьор, изпадал в такава ситуация, може да ме разбере...

Разказвах за Шибеник. Представленията се играеха под открито небе на специално построена сцена пред старинната сграда на кметството.

И тук, както при всичките ни гостувания в чужбина, бяхме научили на хърватски език възлови моменти от пиесата. Това предизвика буря от аплодисменти. Представлението на “Страната прави каквото щеш” мина с много голям успех. Разказът за малчугана Владко, който мечтае да живее в страна, където всеки може да прави каквото пожелае, беше приет възторжено както от детската публика, така и от критиката. Отбелязваше се “отличната режисура на Л. Тодорова – модерна, убедителна и динамична..., колективно добрият актьорски състав, в който доминираше Н. Топалова в ролята на момченцето Владко.” В представлението участваха Цонка Митева, Люба Алексиева, Иванка Даковска, Даринка Горанова, Милчо Червенков, Мирослава Стоянова, Катя Аладжем и др.

При едно от поредните ни гостувания в Шибеник (през 1972 г.) бяхме изненадани от организаторите с едно много приятно пътуване с малко корабче по Адриатическо море до един остров, не по-голям от Змийския остров край г. Созопол. Той беше пуст, див и безлюден. Там засадохме дръвчета, които само Господ би могъл да полее, като завали дъжд. След нас пристигна световноизвестната певица и танцьорка, бореща се срещу расовата, религиозната и социалната дискриминация, невероятната, “Абаносовата Венера” Жозефин Бекер. Посрещнахме една сияеща от щастие майка на 12 осиновени деца от различни раси и националности, символизиращи основната идея, която тя до края на живота си не престана да защитава – братството между народите. Тя беше една вече не първа младост тъмнокожа жена с перфектна фигура, с големи черни очила, с бликаща енергия и жизненост, със заразяващ смях. И в същото време с някакво детско, чисто излъчване. Жена, която привличаше като магнит всеки, който имаше възможност да се докосне до нея. Югославското правителство ѝ беше предоставило този остров, на който тя възнамеряваше да построи дълго мечтания “Колеж на братството” – за деца от целия свят.

Мечтата ѝ остана неосъществена. Жозефин Бекер почина през 1975 г. на 79-годишна възраст в Париж. Огромно множество изпрати не само звездата, но и необикновената личност, превърнала се още приживе в легенда.

И аз имах щастието да се докосна до нея.

“Ти ще изгориш в славата си”

Ванга

30 юни 1971 г. Завърши гастролът ни в Шибеник. Сбогувахме се с любезните домакини и топлото Адриатическо море и с рейса се отправихме към гр. Сплит, за да вземем самолета за Белград и оттам на другия ден за София. В рейса научихме за трагичната гибел при приземяването на “Съюз 11” на тримата съветски космонавти – Доброволски, Волков и Пацаев. Бяха прекършени три млади живота...

Пристигнахме в Белград. Тук ни очакваше още по-зловеща новина, защото засягаше нас българите. Радиото гърмеше, че големите български футболисти Георги Аспарухов (Гунди) и Николай Котков (Котето) са загинали при катастрофа. Не! Това не може да бъде! Сигурно е някоя от зловещите сензации на болни мозъци, които толкова често скалпват небивалици.

С директора Виктор Георгиев веднага отидохме в нашето посолство. Прие ни посланикът. Уви! Беше истина. Спомних си това, което ни беше казал Гунди след посещението си при порочицата Ванга: “Ти ще изгориш в славата си.” За жалост пророчеството на леля Ванга се беше сбъднало. Но пламъкът, в който изгоря Гунди, го превърна в най-ярката звезда във футболния пантеон на България.

В София разбрах, че на 30 юни в 11 ч на 52-ия км, след последния завой на Витиня, от страничния черен път от Петрохан изскочила товарна кола ЗИЛ с тежко ремарке и преградила асфалтовия път. Бежовата “Алфа Ромео-Джулия ГТ” с номер СГ 9999 се врязала в резервоара. Избухнал пожар и... А беше само на 28 години!...

Върнахме се в хотела. Сърцето ми биеше до пръсване. Не можех да повярвам, че Гунди вече го няма. Всички ни очакваха с надежда, че новината ще се окаже “партенка”. Но истината беше жестока!

На другия ден, преди полета за София, колежката ми Люба Цонева много притеснена започна да ме разпитва: “Наде, кой ще те посрещне?” “Боян. Жоро не е в България.” “Сигурна ли си?” “За кое?” “Че Жоро не е в България?” “Да. Вчера е отлетял за Берлин на снимки за филма “На всеки километър”.” “Ох, слава Богу! Помислих си, че третият, който е пътувал в колата и не е идентифициран може да е Жоро. Испитах облекчение, въпреки, че не е хубаво да се говори така – загинали са хора.”

Бях забравила, че се споменавахе и за трети загинал, неизвестен пътник. По-късно се разбра, че когато Гунди е спрял на бензиностанцията на върха на Витиня, за да налее бензин, някакъв човек го е помолил да го вземе и той се съгласил. Сърцето ми отново се сви. Жоро се ядосваше, че този ден сутринта трябва да лети за Германия и няма да може да отиде с Гунди във Враца.

На 28 юни беше последната шампионатна среща “Левски–Спартак” – ЦСКА “Септемврийско знаме” (1:0). Левскарите играеха за престиж, тъй като армейците си бяха осигурили вече шампионската титла. Мачът се запомни с грубата игра на “пазача” на Гунди армееца Пламен Марков, с реакцията на Гунди (на когото нервите не издържаха на поредната провокация) и с изгонването му от терена. Гунди и Котков бяха поканени да участват в юбилейния мач по случай 50-годишнината на “Ботев” – Враца. Както сподели по-късно Лита, колебаел се дали да вземе и сина си Андрей (както малкият сам се наричаше “Анди-Банди-Гунди”). Слава Богу, че не го е взел!

На другия ден беше поклонението на стадион “Герена”. Море от народ беше дошъл да се прости със своя любимец. Не помня по-голямо

стълпотворение! И до сега не мога да си обясня по какъв начин успях да си пробия път през хората, какви доводи изтъквах пред милиционерските кордони, но успях да вляза в залата. Стоях пред двата затворени ковчега и не вярвах на очите си. Гунди го няма! Няма я безсмъртната лъчезарна усмивка на българския футбол! Всеки, който е имал възможност да общува с него ще каже колко етичен, колко възпитан, колко деликатен, колко любящ съпруг и баща беше, как отминаваше с опрощаващата си чиста усмивка дори драстичните целенасочени фалове срещу него на терена, какво тънко чувство за хумор имаше. Беше огорчен, когато български футболист го издра с топлийка по тялото! “Срещу престъпник съм играл с пръст не ме е докоснал. А нашите...” споделяше с огорчение той. (Става дума за футболиста Чумпитас от Перу, който излежавал присъда, но бил амнистиран, за да участва в световното първенство през 1962 г. в Чили.)

Изключителната му личност и справедливост се прояви и в случая, когато гледахме по телевизията в дома на спортния журналист Милко Стефанов срещата “Локомотив” (Пд) – ЦСКА (3:4). Когато Петър Жеков вкара гол във вратата на “Локомотив” не се сдържах и извиках: “Абе, как можа тая каруца (това беше прякорът на Жеков) да вкара такъв случаен гол!” Много деликатно Гунди ме репликира: “Не си права, Наде! Не говори така. Подобен гол може да вкара само голям майстор. Нанесеният от Жеков по този начин удар по топката прави така, че тя да добие допълнително въртеливо движение и сила. Голям футболист е!” Засрамена замълчах и повече не се обадих.

Наскоро след мача “Левски” – ЦСКА (7:2 през 1968 г., в който Гунди направи хеттрик) той ни каза, че запитал Сашо Костов защо не е вкарал топката във вратата веднага, а стоял с крак върху нея на голлинията и като че ли се е колебаел какво да прави. Сашо с присъщия си хумор му отговорил: “За секунди ми мина през главата мисълта да седна върху топката и със задника си да я бутна във вратата. Ама си казах, че няма да признаят гола и ще ме изгонят от терена. Затова само леко, елегантно я погалих и тя се търкулна в мрежата.” Всички се заливахме от смях от находчивостта на Сашо.

Гунди беше със завидно чувство за хумор. Често се събирахме няколко приятелски семейства. Един ден Гунди много сериозно започна да разказва: “Шофирам аз моя “Фолксваген” по моста “Чавдар” и виждам пред мен една “Шкода”, която се движи без шофьор. Бре, викам си, тези чехи са изобретили някакво чудо на техниката – самоходна кола! Изравнявам се с “шкодето” и що да видя? Зад волана

Надя! Ама нали е ситна-дребна не се вижда от облегалката.” И избухна в смях.

При друг случай Гунди помолил Джубрилов да го заведе при гримьора на театър “Сълза и смях”. Искал да отиде на бар с жена си, но никой да не го разпознае. Жоро ми разказа, че когато се появил на вратата на апартамента с перука, очила и залепена професорска брадичка, Лита в първия момент не го познала. После отказала категорично да излезе с него. И смеейки се, му казала: “Теб със сигурност няма да те познаят, но нали ги знаеш журналистите, ще пишат, че жената на Гунди е била с чужд мъж.”

Гунди обичаше изкуството. Той и Лита имаха много приятели от театралните, балетните и музикалните среди. Често бяха канени на срещи и премиери, на които винаги се отзоваваха. Имаше един такъв случай. На премиерата на “Горещи нощи в Аркадия” в театър “Сълза и смях” Гунди закъснява и за да не беспокои зрителите остава да гледа прав действието до антракта. По този повод след представлението театралната критичка Севелина Гьорова каза: “Когато Джубрилов играе и Гунди стои прав.” Голям комплимент за Жоро. Дано се намерят там някъде. В безкрая...

- Спомена за кола. Откъде я имаше?

- Ако мислиш, че някой ми я е подарил, много се лъжеш. Купих си я сама много преди брака с Жоро. Работех много – в радиото, в телевизията, в дублажа на кинематографията, пътувах из страната с програми. Живеех със сина си при родителите ми. Не пуших, не пиех, не харчих безразсъдно. Така успях да спестя пари и си купих “хиляда малки бели”.

- Какви бели!

- Така наричаха “Шкода МВ”, защото показваше често малки дефекти. Шофирах сама и се гордеех с това. Тогава имаше малко жени-шофьорки... Чакай, чакай. Преди да заговоря за Гунди разказвах за...

- За пътуванията на театъра ви в чужбина.

- Точно така. От 1966 г., до 1982 г. директор на театъра ни беше Виктор Георгиев. Това е “златният период” на НТМ. Наричам го така, защото най-големите успехи у нас и в чужбина постигнахме през периода тогава. Гастролите ни в чужбина бяха толкова вълнуващи – срещи и запознанства с колеги, с паметници на други култури, друга човешка душевност.

През 1967 г. бяхме във Венеция с “Приключенията на храбрия шивач” – една от най-популярните приказки на Братя Грим. Режисьор беше Л. Тодорова, композитор Д. Вълчев, художничка Милка Начева, хореограф А. Самев. Шивача играеше Николай Клисуров – толкова органичен, забавен, находчив. Беше чудесен!

Венеция е град-музей. Тя прилича на престаряла италианска графиня. Многобройните канали са като бръчките по лицето на старата дама, а вечер се чува само плясъкът на водата в каналите. Стотиците гълъби на площада пред базиликата “Сан Марко” са сякаш посребрените ѝ коси. Ето го и дворецът на дожите. Тук на стълбите е посрещнат мавъра Отело от едноименната трагедия на Шекспир. Приказна, вълшебна Венеция!

Посетихме още Флоренция, Пиза, Верона. С вълнение заставах под малкото балконче, от което влюбената Жулиета е шепнела: “Ромео! О, защо си ти Ромео?” Тук се е разиграла трагедията, породена от враждата между двата рода – Монтеки и Капулети... Потъваш в атмосферата на онази далечна романтична епоха.

В Италия театърът ни гостува още два пъти с “Когато куклите на спят” и с “Пинокио”. И тези гастроли бяха увенчани с изключителен успех. Вестник “Куриере де ла сера” писа: “Трябва да се учим от българите как се прави театър за деца и юноши.”

През 1969 г. и 1970 г. гостувахме в двете Германия. В онези години, след капитулацията на фашистка Германия през 1945 г., държавата беше разделена на две – Източна (ГДР) и Западна (ГФР). Играхме в ГДР в градовете Берлин, Магдебург и Хале, както и в ГФР – гр. Нюрнберг. В Германската федерална република участваха още театри от: Париж, Москва, Милано, Загреб и, разбира се, театърът от Нюрнберг. За първи път български театър гостуваше в ГФР. И на нас се падна честата да открием Петата фестивална международна младежка седмица (от 20 до 25 април), организирана от АСИТЕЖ. Много отговорна задача – театър от социалистическа страна отвъд желязната завеса!!!

Нюрнберг е старинен град с 400 хиляди жители и с богата култура. Една от историческите забележителности е сградата, в която се е провел Нюрнбергският процес. Човек трябва да види със собствените си очи тази не голяма зала, изпълнена със спомените за толкова чудовищни престъпления, извършени от подсъдимите нацисти, принадлежащи към тъй наричащите себе си “чиста арийска раса”,

виновни за смъртта на милиони хора по време на Втората световна война. И в главата ми нахлуха сцени от документалните филми за концентрационните лагери в Освиенцим, Майданек, Треблинка, Бухенвалд, Дахау... Над порталите е било изписано: “На всеки своето.” Мисълта е на Цицерон, но я приписаха на Хитлер. При друго мое пътуване посетих концентрационния лагер Биркенау. От него бяха останали по земята само следи от очертанията на дървените бараки и една постройка с пещите, в които са изгаряни трупите на лагерниците... Побиха ме тръпки. Нима не се раждаме всички равни на този свят?

В Германия гастролирахме с пиесата “Сватбата на мама” от Катя Воденичарова. Катя е една изключително талантива и плодотворна писателка, която познава детската психика и живее с детските проблеми. Затова нейните пиеси и книги са толкова истински и близки на детската аудитория. Когато се запознах с нея тя беше заместник главен редактор в детската редакция на Радио София. Катя има голям принос за разностранните и интересни детски предавания. После беше дългогодишен главен редактор на редакция “Хумор, сатира и забава”. Нейни са идеите за музикално-хумористичните предавания с публика “Тромбата на Вили”, “Дядовата ръкавичка”, “Кафе с автограф”, които се ползваха с голяма популярност и огромен успех.

Постановката на “Сватбата на мама”, с която открихме седмицата на 21 април, се превърна в триумф на българското изкуство за деца. Тя не е приказка, а безхитроствена история, взета непосредствено от реалния живот на децата, който не винаги протича светло и безпроблемно. Основната тема на пиесата е копнежът на всяко дете да има пълноценно семейство. Разглеждат се наболели проблеми като въпроса за щастието в съвременното семейство, погледнато през погледа на детето. А това е въпрос, който засяга и възрастните, засяга цялото общество. И колко е актуален. Особено днес.

24 май 1976 г. Най-светлият, най-българският празник! Денят, в който отдаваме почит на създателите на славянската писменост братята Св. Св. Кирил и Методий. Рано сутринта се разнесе телефонен звън. “Ало?” “Хайде честито! Най-после!” - Гласът на Мирчовски. “Какво честито?” “Звание “Заслужила артистка”.” “Стига си ме будалкал.” “Купи си вестник, прочети указа и ще се увериш. Ще черпиш. Доскоро.”

Ако ти кажа, че ми дойде като гръм от ясно небе, ще те излъжа. Надявах се. Но тъй като най-често се удостоявах със звания тези, които бяха близки с висшия ешелон на властта, т.е. които седяха до дясното коляно на Живков (пък чак сега разбрах, че някои от тях били преследвани от ДС, защото веднъж са били в компанията на духовно лице – владика!?), които ходеха на лов с отговорни партийни другари, бяха снахи на членове на ЦК и Политбюро, бяха дългогодишни партийни секретари, деца на активни борци... Сред тях имаше и простосмъртни като мен. Аз не спадах към нито една от горните категории. Работех с любов работата си и се надявах, че един ден ще се сетят и за мен. И това се беше случило. Бях радостна и спокойна от това, че нямаше от какво да се притеснявам. Двайсет години активна работа в театъра, награди на прегледи, стотици срещи с деца из цяла България. Получих много сърдечни и искрени поздравления от колегите и от непознати зрители, телеграми като тази от художничката Милка Начева: “Честита отдавна заслужена радост от все сърце.”

Най-трогателна беше телеграмата от сина ми Боян. Като курсант във ВНВМУ (Висше Народно Военно Морско Училище) “Н. Й. Вапцаров” – Варна беше на учебно плаване в океана. Жоро, който се радваше повече от мен, без да знам аз, му изпратил съобщение чрез началника на училището и аз получих следната телеграма:

“Поздравявам те с присвоеното ти звание “заслужил артист”. Твой син Боян.”

- Присвоеното ти звание?
- Точно така. По военному. И досега я пазя.
- Промени ли те с нещо званието?
- Ако имаш предвид главозамайване, категорично не. Отличието беше за добре свършена дългогодишна работа. Ето защо станах още по-взискателна към себе си и по-отговорна към работата си. Само едно не можах да преодоля.

- Кое?
- Да си затварям устата за кривините в живота ни.
- Как приемаха това в партийната организация? Не те ли “съветваха” да говориш по-малко?

- Колкото невероятно да ти звучи, мен ме приеха в БКП след като получих званието. Така че не бях от “богопомазаните” любимци, а една от заслужилите простосмъртни актриси. И бях много горда с това.

*“Опитай се да разбереш детската душа
и своята ще се извиси.”*

Вики Баум

През 1979 г. Катя Воденичарова отново и с много по-голяма острота постави въпроса за необходимостта на детето от родителски ласки и внимание в моноспектакъла “Път за Надето, моля!” С гордост мога да кажа, че тя посвети пиесата на мен. Благодарна съм ѝ, че ми повярва.

- Моноспектакъл за деца?

- Точно така. Първи опит в тази област. Една пиеса с два адреса. Към родителите: не забравяйте, че детето се нуждае ежедневно от вашето внимание и любов. С колко болка Надето казва по телефона на майка си – лекарката: “Мамо, запиши и нашия адрес...” Тя така се нуждае от нейната помощ, а майка ѝ е заета. И вторият адрес - към децата: нищо, че мама, татко и баба са много заети. Ти можеш сама да се справиш! Критичката Елка Иванова писа: “Актрисата Надя Топалова се превъплъщава мигновено в присъствието на публиката в тяхната връстница третокласничката Надето, и с необикновено проникновение се включва в постъпките и реакциите на своята героиня, в логиката на нейните мисли, в душевните ѝ трепети.” Режисьор беше Петър Александров, художник Екатерина Енева, пластино оформление Петър Луканов, композитор Димитър Вълчев. И както винаги Митко умело съчетаваше в музиката си личните ми качества с характера на малката героиня в едно. Не случайно песничката на Надето стана визитна картичка при срещите ми с децата: “Надя - Надежда е моето име/ Надя Надежда – така запомни ме!” Държа да кажа няколко думи за изключителния музикант маестро Димитър Вълчев.

Митко беше сърдечен, удивително толерантен и чаровен човек. С невероятната си харизма той създаваше винаги непринудена атмосфера около себе си. А с пословичната си упоритост и търпение умееше да накара и този, на когото, както се казва “мечка е стъпила на ухото”, да пропее. Случваше се да замести заболялия диригент на театъра. И забележи – без репетиции и без хонорар! Само от любов към театъра. И за да е сигурен, че актьорът ще запее навреме песента и той пропяхваше от диригентския пулт. По онова време техниката не заместваше живото пеене с оркестър. Представи си Митковия глас и сопрана на актрисата, която играе куклата Роза (от “Когато куклите не спят”) запяват едновременно “Ех, че хубав куклен град”. А в “Котаракът с чизми”

през цялото време пееше с Блез. По известните вече с “мечката” и “ухото” причини.

Неведнъж е споделял огорчението си от различни писания по адрес на неговата музика. “Много по-лесно е да напиша подобна на американската кълтри музика или да копирам съвременните музикални течения. Но българските ритми са толкова богати!... И аз се стремя да ги вплитам в моята музика!”

И действително, когато човек слуша Митковите произведения изпитва гордост, че е имал възможност да се докосне до този изключителен музикант, оставил толкова различни в жанрово отношение музикални произведения и в същото време толкова български по звучене.

Последната ми среща с Митко беше през септември 1995 г. Само месец преди да се простим с него. Срещата се състоя в Сатиричния театър. С голяма болка сподели, че до скоро със заповед на директора му е било забранено да влиза в театъра. Представяш ли си? Да му забранят да влиза в дома си! Защото Митковото сърце живееше с живота на театъра. И така, за срещата. Имах желание да предложа на писателката Катя Воденичарова да напише детска пиеса. Бях уверена, че само Митко би могъл да напише музиката. Уви! Съдбата реши друго...

Щастлива съм, че се срещнах с Димитър Вълчев в най-хубавите години на работата ми в Народния театър за младежта. Благодарна съм му за песните, които написа за моите герои от многобройните детски пиеси.

Бъди блажен, Маестро!

Премиерата на “Път за Надето, моля!” се състоя на 6 май, неделя 1979 г. Спектакълът беше посветен на Международната година на детето и асамблеята “Знаме на мира”. На 16 март почина мама. Можеш да си представиш какви усилия ми костваше да се хвана в ръце и да се съсредоточа върху работата. Но тогава до мен бяха синът ми Боян и Жоро. А човек за това е разумно същество – да преодолява препятствията, които съдбата поставя на пътя му.

След загубата на мама осъзнах голямата си вина пред нея. Никога няма да си простя, че ѝ отделях толкова малко внимание, когато остана вдовица. Беше сама. И самотна. Имаше нужда да поговори с мен, след като цял ден е била сама. Но аз бях заета с много работа. И със себе си. Все няхах време. Прости ми, майко!...

- Успокой се.

- Сега осъзнавам колко несправедлива съм била. Но всичко в живота се повтаря. Аз останах без Жоро. Сама съм, а Боян е зает води всекидневна битка за насъщния и няма време за майка си. Както аз някога за мама. Разбирам го, но... боли! Не хленча, а само споделям с теб.

- Това е животът. Продължи за моноспектакъла.

- С това представление обиколих градовете и селата на България. А през април 1986 г. Катя Воденичарова, актьорите Иван Йорданов, Георги Джубрилов, аз и звуковия оформител Димитър Генов бяхме командировани от ЦК на ДКМС в Република Коми. Там работеха много българи. И в Сиктивкар - столицата на Коми, и в селищата Междуреченск, Усогорск, Благоево, Ичеренск – навсякъде ни посрещаха с отворени обятия и ни обграждаха с много любов. Особено нашите сънародници. За децата играех “Път за Надето, моля!”, а за възрастните бяхме подготвили композиция от най-силните сцени от пиесата “Прокурорът” от Георги Джагаров. Нашите работници имаха чудесни жилища, големи културни домове. Дори почивни дървени хижи.

Всичко беше толкова необичайно и толкова вълнуващо! Летиш над тайгата и докъдето ти стига погледът виждаш безкрайните горски пространства, сред които като змии се вият пълноводни сибирски реки. Невероятно е да видиш необятната тайга, за която само си чел или си гледал филми, като “Сказание за сибирската земя”, да отидеш на дялянка.

- Какво е това “дялянка”?

- Така се нарича мястото, където е базата на работния обект. В специални фургони е разположена кухнята и там битуват работниците, докато сечат вековните дървета. До обекта се стига по широки бетонни коловози. Движението става по график, защото ако се срещнат два камиона няма как да се разминат. Тук ни нагостиха с кебап. Не си спомням да съм яла по-вкусна гозба! Не защото бях гладна. А защото след руската кухня нашата ни напомни за България. Готвачите бяха семейство от елитен хотел от Слънчев бряг. Тази беше втората ми командировка в Сибир.

- Два пъти си ходила там?

- Да. Първият път бяхме група от Радио София. С нас беше и големият наш актьор Иван Тонев. Посетихме и гр. Архангелск, известен с дървените си тротоари и с това, че там е роден големият руски писател Аркадий Гайдар, написал много книги за деца. И усетихме сибирския студ.

През 1986 г. с Жоро предприехме още едно пътуване. На собствени разноски. По време на лятната отпуска, на 18 юли отлетяхме за Австралия. Отидохме на гости на роднините ми. Вуйчо и вуйна бяха родом от Македония, но Тито разрешаваше на всеки, който има роднини в чужбина да отиде на работа при тях. Това бяха тъй наречените “икономически имигранти”. И те бяха отишли при децата си. Вече почиват там – далеч от родината...

Получихме покана, оформихме документите, запазихме самолетните билети и отидохме да си вземем паспортите от паспортния отдел. И тук аз направих най-големия гаф, който можеше да ни струва много скъпо.

- Какво направи?

- Сега ще разбереш. Изчакваме си реда и влизаме в кабинета на началника – такава беше процедурата. Зад бюрото седи едно ниско дебело шкембе и пита: “Защо и при кого ще ходите в Австралия?” “При вуйчо и вуйна. Те са много възрастни и едва ли ще имаме вече друга възможност да се видим” – отговарям усмихната аз. “А и да се запознаем със “зеления континент” – вмъква на шега Жоро. “Какви сте вие?” “Ние сме артисти” – започва да обяснява Жоро, а аз си мисля: “Този едва ли някога е ходил на театър. Поне от куртоазия да се направи, че имената ни му говорят нещо с едно – “да, да”. Шкембето обаче казва: “Роднините ви трябва да изпратят долари за билети.” “Те са пенсионери и нямат такава възможност” – учтиво казвам аз. “Ние ще си купим билетите.” “Не може. Щом те ви канят, трябва да ви осигурят валута!” – повишава тон шкембето. Е, при тези думи аз кипнах. Знаех, че Коста Цонев, когато ходи при брат си в Австралия, си беше купил билетите с български пари. И се изцепих: “Защо колегата Цонев да може да си купи билети с левове, а ние не?” Че като почервеня шкембето, скочи от стола и се развика: “Да им се отнемат задграничните паспорти! Никъде няма да пътуват! Вън!”

Излязохме от кабинета ужасени. Ами сега? Отнети задгранични паспорти?! Това означаваше да не ни разрешат вече да излезем от България! “Защо ти трябваше да споменаваш за Коста? Нали те предупредих да внимаваш какво говориш. Какво ще правим сега?” – казва разстроен Жоро. “Ама защо за едни да може така, а за други иначе?” – продължавам да се възмуствам аз. Добре че секретарката на шкембето (бивша спортистка, позната на Жоро) излезе и тихо каза:

“Шефът сега е много ядосан, но скоро ще забрави. Ела утре да вземеш паспортите, Жоро!” Ако не беше тя, нямаше да отидем в Австралия и да видим толкова интересни неща.

На 18 юли в 8.30 ч. напуснахме България.

Самолетът лети все на изток. Слънцето никога не залязва. Имам странното усещане, че ни се надсмива. Непрекъснато е ден.

На хилядите километри далеч от България бяхме обградени с много любов, топлина и внимание от моите роднини, с които не се бяхме виждали десетки години.

Пътувайки по аутострадите гледахме с възторг безкрайните зелени морави, в които пасяха стада крави и някъде в далечината се виждаха красивите къщи – това, което бяхме гледали във филми като “Птиците умират сами”. Любувах се на коалите с ококорените очички, пристъпващи трмаво като току-що прохождащо дете, които се катереха по евкалиптовите дървета, за да се нахранят. Възхищавахме се на уникалната сграда на операта в Сидни. Тя прилича на бял лебед, който гордо стои върху вълните на океана!...

Една вечер братовчедите ми ни заведоха в ресторанта на телевизионната кула. В продължение на едночасовото ѝ завъртане се удивлявахме на простиращия се десетки километри в диаметър град. В Австралия хората живеят в едноетажни къщи с просторни дворове. И толкова е чисто навсякъде...

- Блазя ти.

- Да. Има на какво да ми завиждаш. И знаеш ли кое беше смешно? Че трябваше да отидем в Австралия, за да видим лондонската постановка на мюзикъла “Котките” от Андрю Лойд Уебър. По-блестящ спектакъл едва ли може да си представи човек! Гастролираха там вече цяла година и нямаше билети за месеци напред.

Всички компоненти на такъв род спектакли и най-вече актьорската игра бяха толкова органично съчетани, че внушението на авторите беше разбираемо дори за тези, които не знаят езика, като нас. И докато нашите режисьори и артисти днес се надпреварват да оригиналичат в “осъвременяването” на пиесите, то сериозните, големи, изявени артисти например от Холивуд (прочетено в пресата) се интересуват и изучават системата на Станиславски.

- Защо?

- Ами вероятно защото в нея намират ключ при работата си за по-пълноценно и правдиво изграждане на образите. Просто те непрекъснато се усъвършенстват. А ние...

- Какво ние? Защо млъкна?

- Ние сме по-католици от папата. Всичко си знаем. “Станиславски е отживелица”. А има толкова много да учим!

На фона на всички прекрасни преживявания имаше нещо, което разтревожи сърцето ми. Във фоайетата на някои големи магазини в неделя се изнасяха някакви развлекателни детски програми (не представление!) от любители. На земята пред площадката бяха поставени кутии. Децата се спираха да се позабавляват и родителите пускаха пари в кутиите. Като милостиня...

- Също както става сега у нас по улиците.

- Да. Но драмата е в това, че докосването до театралното изкуство на малките деца става по този начин. Ние с Жоро бяхме горди, че в България има държавен театър, в който нашите деца гледат истински детски представления, създавани с любов за тях. И където имаме възможност говорехме за държавната политика за подрастващото поколение в България. И срещаме одобрение. И малко завист. Имаше защо.

От Сибир и Австралия мислите ми полетяха към слънчева Грузия. През 1977 г. с Янка Влахова бяхме изпратени от името на българския детски театър да поднесем поздравления по случай петдесетгодишния юбилей на Тбилиския руски ТЮЗ (Театър за младия зрител). В Грузия имаха и грузински, и руски детски театър. Сега вече не знам как е... Грузинците са изключителен народ – красиви, емоционални, гостоприемни, любвеобилни, темпераментни. Като нас. С открити сърца. Посетихме “Музея на открито”. Това е експонирано малко селище-музей. Къщите, разпределението на стаите, предметите – съдове, менци, кобилици, чергите – всичко беше като у нас. Дори низите с червени чушки и чесън! Все едно се намирах в българска селска къща. Поклонихме се на гроба на Грибоедов. Заведоха ни в една полуразрушена старинна крепост – “Нарикала” от XIII в., която е паметник на културата. През 1974 г. е превърната в театър на открито със 120 места. За съжаление не можахме да видим нито едно представление там.

Разгръщайки бележника си прочитам: “Дори в мечтите си никога не можех да си представя, че прелитайки със самолета над Кавказ ще мога да видя величествените върхове Елбрус и Казбек. Току що прелетяхме над тях. И изведнъж се почувствах като изгубена

прашинка, която се стреми към непознатата безкрайна вселена. Колко слаби и незначителни същества сме ние хората...”

Сигурно вече изгуби нишката на мисълта ми, защото много се отклоних от разказа за нашите гастроли в чужбина.

- Не, защо? Бяха ми интересни впечатления ти и от тези пътувания.

- Добре тогава. Продължавам с гостуването в Германия със “Сватбата на мама”, за което вече споменах. Пиесата беше реализирана в реалистичен и жизнерадостен план. Режисурата на Л. Тодорова постигна единството на битовото и естетико-нравственото с търсенето на поетичност в спектакъла. Всъщност това беше първият опит за съвременен мюзикъл за деца през онези години. И се получи. Музиката на Димитър Вълчев беше един от главните компоненти на спектакъла, която му придаваше необикновена свежест и изразителност. Пантомимите и танците бяха дело на балетиста Димо Врубел.

Още от самото начало на представлението се получи жив контакт между сцена и зрители. А диалозите, голяма част от които изпълнявахме на немски език, предизвикваха възхищението и одобрителните аплаузи на публиката. В излезлите още на другия ден рецензии във вестниците се изтъкваше оптимистичното жизнерадостно начало на нашия спектакъл, “чудесната режисура на Л. Тодорова, сценографията на Мариана Попова и играта на актьорите, които са творци от висока класа.” “Необичайното за нас е, че всички детски роли (момчета и момичета) се играят от специално подготвени за това актриси, и трябва да отбележим, че тяхната игра е много сполучлива в слово, движение и израз. Всички овладени художествено-изразни средства като танц, песен, пантомима и т.н., бяха решаващи за големия успех на представлението” (“Фолксциме” – Магдебург). “Децата, изиграни във всички роли от възрастни, въздействат като истински деца... Особено раздвижен е Мишо (Надя Топалова), Капчица (Даринка Горанова), и Фильо (Янка Влахова)” (в. “Либералдемократише цайтунг” – Хале).

“Измежду ония, които интерпретират възрастните, особено изпъкнаха Саша Игнатиева и Димитър Буйнозов, Николай Клисуров – виртуозен радио-репортер, както и баба Филка, показана в карикатурен план от Анна Георгиева” (Берлинер цайтунг). “Възторженият прием, който намери тук “Сватбата на мама” се дължи на естествената, изпълнена с лекота, почти виртуозна игра на гостите, които говореха, пееха, танцуваха и живееха на сцената, тъй че беше истинско удоволствие да ги гледаш и да ги слушаш, както и на богатата с

хрумвания режисура и на опростения, но силно изразителен декор” (“Дер нойе Вег” – Хале). “Три весели момиченца с къси полички и плитки и три находчиви хлапаци се погрижиха вчера в театралната зала на Щатсбюне да започне с голям успех петата международна седмица на детските театри. Те дойдоха от България и принадлежат на Народния театър за младежта” (в. “Нюрнберг Нахрихтен”). “Това е представление пълно с фантазия, с искряща музика, изпълнена от виртуозни актьори” (“Нойес Дойчланд”). А в. “Нюрнберг цайтунг” завършва своята рецензия с думите: “Ако седмицата продължава все така, както блестящо започна, най-сетне нюрнбергските деца ще видят театър, какъвто заслужава да се види.”

- Чакай малко. Защо цитираш толкова подробно от рецензиите за гастролите в чужбина? Това ми прилича на хвалба.

- Може и така да се приеме. Но това са фактите. Правя го защото всичко, което е сътворено до сега в този театър е забравено. Напоследък някои си въобразяват, че историята на Народния театър за младежта започва от 1990 г. Поглеждала ли си юбилейния албум за шейсетгодишнината на театъра?

- Не съм.

- Ами разгледай го. Там дори не се споменава, че театърът е открит на 25 януари 1945 г. с постановката на пиесата “Котаракът с чизми”. А е издаден за кръглата 60 годишнина! Няма дума за това, кой е основателят и пръв директор, за някои от известните емблематични имена на тези актьори, които положиха основите на НТМ. Да не говорим за някаква снимка от стара пиеса. Историята започва от 1990 г.! На всички снимки е директорът на театъра Г. Кадулин!

- Защо се възмущаваш?

- Не се възмущавам, а излагам само факта – той така разбира своята роля на директор. Да играе във всяка пиеса. Потресена съм, че 45 години от живота на НТМ са зачеркнати! Това не мога да простя. И това, че представленията за децата се считат за несериозна работа, създават се между другото и са тегоба за т.н. “сериозен” театър, т.е. за възрастния зрител. По този начин се отрича трудът и себеотдаването на актьорите, посветили целия си живот на детския зрител. А Чърчил казва: “Ако настоящето отрича и обругава миналото, то ние се лишаваме от бъдеще.”

Преименуването на театъра с указ № 13 от януари 2006 г. от “Народен театър за младежта” в “Младежки театър” е предателство спрямо децата, защото съгласно Конвенцията на ООН **за дете се смята всеки гражданин до 18 години**. След тази възраст настъпва зрелостта.

С преименуването акцентът в репертоара няма да бъде върху детско-юношеските пиеси, а върху тези за възрастните. А Народният театър за младежта е създаден за нуждите на най-младата публика. И в това е всъщност истинският смисъл на съществуването му. Сега вече той се унифицира с всички останали театри в страната. Споделям това и кръв ми капе от сърцето, защото виждам как се унищожава всичко създадено с толкова труд и любов до сега. Ето защо в тези мои разпиляни среднощни размисли си спомням толкова често и за колегите от по-старото поколение, с които съдбата ме среща и от които научих толкова много и за професията, и за живота.

Но да се върна на нашите гастроли в чужбина. За тях мога да ти разказвам с часове.

- Слушам те. Разказвай.
- Толкова заключени чекмедженца има в паметта ми, че не знам кое да отворя.
- Завърти ключа на това.
- “1975 г., Германия, месец септември. Гастроли с “Котаракът с чизми” и с “Любов необяснима”.

Отново за малко ще се отклоня. Премиерата на третата постановка на “Котарака с чизми” (първата е през 1945 г- С Люба Абрашева в ролята на Минашу – вече ти споменах за това, - втората през 1958 г. с Лора Керанова), та третата се състоя на 27 април 1975 г. с моя милост като Минашу. Държа да спомена създателите на този спектакъл, който от 1975 г. (с малко прекъсване) се игра до 1988 г. и с който пожънахме големи успехи в чужбина. И така: драматизация Нина Стойчева, постановка Лиляна Тодорова, художник Милка Начева, музика Димитър Вълчев, диригент Георги Иванов, хореография и пластика Павлина Иванова и Атанас Самев. Участваха (по автора): Надя Топалова, Добромир Манев, Владимир Николов, Николай Узунов, Хари Тороманов, Щилиян Кунев (Петър Петров), Гинка Станчева (Надя Савова), Иван Джамбазов (Пейчо Пейчев), Георги Костов, Иван Хаджирачев (Ламби Порязов), Люба Цонева, Васил Мирчовски, Милчо Червенков и децата Рени Михайлова и Ермелина Пейчева в ролята на зайчето. Това беше съставът на този прекрасен спектакъл!

А сега за гостуването ни в Германия.

Вече ти споменах, че в която и държава да гастролирахме винаги научавахме известни пасажи на съответния език. Така стана и сега. Всеки от колегите имаше по един откъс на немски език. Ама диалогът се водеше с Минашу. Така в крайна сметка се оказа, че аз трябваше да

науча на немски две трети от ролята. То добре, ако човек го е учил в училище – лесно му е. Ами аз като бях учила езика на Жак Превер, Лафонтен и Юго, езика с толкова музикалност – френския. Понятие нямах от немския.

- Е, и как се справи?

- Нали знаеш, че съм упорита. Ако се наложеше и на патагонски щях да проговоря. Най-напред с нашата колежка Барбара Мюлер репетирах фонетиката на думите и логиката на фразата. Голямо забавление беше! И до сега си пазя тетрадката с написаните с български букви немски думи и над всяка значението ѝ на български. Трябваше да знам какво точно говоря, тъй като словоредът на немски е по-особен.

- Шегуваш ли се?

- Говоря сериозно. Честна дума. Моля те, не ме прекъсвай. Цялото учих текста на глас сутрин от 7 до 9 часа на брега на морето в стария град Несебър, на тъй нареченото “Плакамо” – един голям камък, издаден над водата в морето, близо до брега. Слънцето току що подава още не съвсем усмихнатото си лице над хоризонта, а аз лежа на надуваемия дюшек и зубря.

- Защо толкова рано? Не ти ли беше студено?

- Студено, не студено, съчетавах полезното с работата. Вдишвайки йодните пари изговарях на глас текста, докато ги нямаше още летовниците. Особено многобройните чехи, които цял ден се пържеха на плажа. В това време Жоро приготвяше кафето и закуската и ме чакаше да се върна. После отиваха с първото ни кафяво пуделче Арт да плуват.

Незабравими летни дни... С Жоро...

И така на 23 септември самолетът ни понесе към Берлин за тринадесетото ни (фатална цифра!) задгранично турне. Предстояха ни девет представления в Берлин, Хале и Лайпциг на различни, не винаги удобни сцени, които мълчаливите сенки, без които не може да се създаде обстановката за представлението, прекрасните наши сценични работници и целият обслужващ персонал – гримьори, гардеробиери, реквизитори – с неимоверни усилия превръщаха в удобна родна обстановка. Тръгнах от София с гърлобол и температура и оставих мама и Жоро много притеснени. Татко беше вече починал през 1969 г. С пристигането в Берлин ме заведоха в поликлиника. Ама то болнично заведение ли беше или бял палат! Става ти неудобно да стъпваш по блестящите от чистота плочки по пода. Дадох ми лекарства, наставления и директорът ни В. Георгиев нареди да ме настанят сама в

хотелската стая и никой да не ме безпокои. Гласът ми беше потънал вдън земя. Чувствах се ужасно. Взех гореща вана, сварих си чай (знаеш, че Ганьо е изобретателен – носех си бързоварче!), направих гаргара, инхалация, изпих лекарствата и си легнах. Спазвах стриктно указанията. Не знам колко време съм спала, но когато се събудих нощницата ми беше вир вода. Беше ми поолекнало, но гласът ми все още го нямаше. Бях няма като риба. А предстояха две представления на 25-ти – дневно и вечерно. “Спокойно, Топалова, спокойно! Имаш цяла една нощ и още един ден. Спокойствието ти е необходимо. Нервите също са решаващ фактор. Щом стъпиш на сцената всичко ще си дойде на място”. Така се самоуспокоявах, но сърцето ми беше свито.

Работата в театъра е до известна степен като войнишката.

- В какъв смисъл?

- Ами в такъв: не ти се иска – трябва! Студено е – трябва! Боли те – трябва! Чувстваш, че нямаш сили дори да се усмихнеш – трябва! Трябваше да издържа и това изпитание.

Ранният следобед на 25 септември. Първото представление. Салонът е пълен – жужи като разбунен пчелен кошер. Както в България. Децата навсякъде са си деца. Вътрешният глас ми напомняше: “За да имаш успех, трябва да заинтересуваши, да увлечеш, да убедиши! Хвани се в ръце и се гмурни смело в дълбоката вода”.

Няма да забравя Володя Смирнов, който заедно с другите участници в “Любов необяснима”, които като пажове носеха подвижната завеса (нямаше възможност да се водят сътрудниците от България) ме запита точно преди излизането ми на сцената: “Как си?” Аз свих само рамене в знак “не знам”, мобилизирах всичките си физически и психически сили. Изскочих пред завесата с едно дрезгаво “мяу-у-у” и... представлението започна. Не мислех вече за болестта си. Котаракът може да говори с всякакъв глас, стига да се чува и разбира.

Театърът е такава напрегната, отговорна, честна работа – излизаш на сцената и в първите 2-3 минути или привличаш вниманието на зрителя, или той започва да се почесва, където не го сърби.

Първият контакт с публиката бяха миговете на върховно напрежение и усилие за завладяване на детската аудитория. При първата дума, която Минашу произнесе (при това на немски език!) “Дум-дум-думкопф!”, което означава “Глу-глу-глупак!” – залата избухна в смях и ръкопляскания. “Започна ударно. Дано да няма почесване” – ми мина за миг през ума. До края на спектакъла всичко ми беше като на сън.

Представлението завърши с бурни нестихващи овации. В един момент диригентът Георги Иванов вдигна палката, оркестърът засвири и цялата зала запя „Честит рожден ден“. Директорът на „Театър дер фройншафт“ се качи на сцената с торта в ръце. Приветства ме сърдечно, наобиколиха ме децата от публиката. Бях забравила, че днес - 25 септември - беше рожденият ми ден! Спомних си, че преди началото на представлението директорът обясняваше нещо на децата, те отвърщаха „я, я“, т.е. „да, да“, но нали не знам немски език, не разбрах, че той им е съобщил, че днес актрисата, която играе котарака има рожден ден. По-късно научих от Барбара, че когато бяхме в поликлиниката заместник директорът на берлинския театър видял в паспорта ми датата и „студентите немци“, както често ги наричаме, решили да ми устроят този незабравим празник, който ми стопли душата и който ще помня цял живот! А един зрител от първия ред ми поднесе скица на Минашу, хванат в движение. Вероятно беше художник. Погледни я.

- Ама това действително си ти! Даже в лицето си приличаш.

- И аз много си я харесвам. За представленията в Лайпциг и Хале вече бях по-добре. Кризата беше отминала, възстановявах се бързо и всичко се нормализираше. И в трите града веднага излязоха във вестниците критики, в които се отбелязваше забележителната режисура на Л. Тодорова: „невероятно прецизно представление“, „представление пълно с фантазия“, „вълшебството на един спектакъл“, „жизнерадостната искряща музика на композитора Димитър Вълчев, която от илюстрация се превръща в необходим компонент на спектакъла“, „живописният функционален декор на Милка Начева.“ Подчертан беше артистичният темперамент на актьорските изпълнения. В статиите се изказваше възторгът на детската и възрастната публика от „чудесния немски език“ (!) на който произнасяхме повече от половината текст на пиесата. Усилията ми в Несебър се бяха увенчали с успех. „Ние трябва да се борим за нашата артистичност. След вас ще ни бъде трудно да играем“ – заяви директорът на театър „Юнге Гарде“ от Хале на коктейла след представлението. Вестниците писаха още: „Щастливо хрумване на режисьора е, че е дала на Н. Топалова централната роля. Тя много вярно и по интересен начин ни показва един бърз, сръчен, мъдър Минашу.“ „Зрителят се изпълва с красиво чувство, гледайки котарака Минашу на Н. Топалова. „Блестящ котарак в чизми“, „актриса с огромна фантазия“, „богата гама от изразни средства“, „невероятен артистичен темперамент“. „Играта на чудесната актриса накара всеки

скептик да повярва в магията на представлението.” „Нейният Минашу е и кокетен, и пълен с живот, и грациозен, и пластичен.” „Децата с блеснали очи я следяха, тя будеше възторг и накрая съжаление, че спектакълът свърши.” (Вестници: „Нойес Дойчланд”, „Брандербургиш нойе Нахрихтен”, „Мигелдойч нойес Нахрихтен”, „Дер Морген”, „Берлинер фестаг”, „Либерал Демократиш” и други.).

След представлението журналистите ме заобиколиха и започнаха да ми задават въпроси с микрофони и бележници в ръце. Аз ги гледах като теле в железница и все повтарях „нихтц ферщейн, нихтц ферщейн”. Те не можеха да повярват на Барбара Мюлер, която им обясняваше, че не знам немски език. За тях това беше подвиг – да научиш почти цялата роля на език, от който нямаш понятие!

„Всички се раждат луди – някои си остават” – казва Годо. Аз съм от втората порода.

Най-голямата награда за нас бяха цветята, рисунките на любимите герои и подаръците, изработени от детските ръце, които те ни поднасяха със светнали очи.

Много често в изкуството се употребява думата професионализъм. И то за голямо учудване от най-младите артисти, които току-що са стъпили на сцената и не са вникнали още в същността на творческия процес. И винаги се сещам за мисълта на Чарли Чаплин: „Ние всички сме любители, защото нямаме достатъчно време да станем нещо повече.” И това го казва гениалният Чаплин!...

Не по-малко респектирани бяха немските специалисти от постановката на пиесата „Любов необяснима” от Недялко Йорданов, режисьор Младен Киселов. Ще цитирам критичката Копринка Червенкова. В статията си „Извоювано признание” във в. „Народна култура” от 1975 г. Тя пише: „Оценките, споделени непосредствено след представлението, граничеха със суперлативи. Много силно впечатление направи режисурата на Младен Киселов, която категорично извежда идеологическия аспект на сътолковението между агента и задържаните комунисти. Постановъчното решение на Киселов превръща пиесата в много съвременен, остро политически спектакъл. Той напомня, че фашизмът под една или друга форма все още съществува. Той напомня за изстъпленията в Чили, за терора в Испания, за събитията в Португалия... Спектакъл, много страстен и динамичен, който навява директни асоциации със съвременните прояви на фашизма!” Червенкова продължава: „Тук бяха отбелязани майсторството и таланта на Владимир Смирнов в ролята на Желев – образ, носещ основната тежест на представлението. Изтъкнати бяха

психологически вгълбеното и богато нюансирано изпълнение на всички участващи актьори, чудесно постигнатата градация във взаимоотношенията на героите и т.н. Колкото и парадоксално да звучи, на чужда сцена представлението на Младежкия театър, като че ли се окрупни, открие се по-релефно идейното му съдържание... Представленията в Берлин, Хале и Лайпциг бяха действително доказателство за художествените успехи на Народния театър за младежта, което потвърди неговите възможности да представя нашето социалистическо театрално изкуство” – завършва статията си К. Червенкова.

- Чудесно е, че говориш за успехите и на постановките за възрастни.

- Че как иначе. Те също са част от творчеството на нашия театър.

- След оценките за твоя Минашу, искам да те попитам нещо и се надявам на откровен отговор. Минашу ли е любимата ти роля?

- Най-трудния въпрос, който често ми е задаван. Не мога да кажа дали е най-любимата, но предпочитана – да. Колкото и банално да звучи, но всички роли са рожби на един актьор, родени с много мъка. И всички са любими деца. Мисля, че просто аз си вършех честно, с много любов и голяма отговорност пред децата работата. Винаги във всички роли съм се стремил не да играя въобще образ, а да създавам характер. Така беше и при Минашу. Това беше роля-съдба. Всички черти, с които може да се характеризира една човешка личност, се съдържат в образа на котарака – изключително богатство и разнообразие, което дава възможност на актьора да изяви себе си пълноценно. Изглежда, че в ролята на Минашу се получи един цялостен и завършен образ. Това, от което се нуждаеше съвременният многостранен синтетичен театър, беше налице – глас, музикалност, акробатичност, пластика, чувство за импровизация и за цялостно изграждане на един образ. Казвам това, защото критиците както у нас, така и в чужбина бяха единодушни в оценките. А това беше много важно за признанието и уважението, с което се ползваше актьорската трупа на Народния театър за младежта.

Когато говоря за ролята на Минашу, която е емблематична за мен, не мога да не си спомня за разговорите с Л. Тодорова. С нея решихме единодушно, че моят Минашу ще бъде олицетворение на мускетар, че зад забавата и зрелищността, зад чувството за хумор и пластичните изразни средства, трябва да присъства чувството за човешкото приятелство, за саможертвата, за смелостта, за всепобеждаващия дух на доброто. Всъщност това е и философията на Шарл Перо за историята на добрия над тристагодишен вече Минашу,

изведена като поука от класическата приказка, но без натрапчивост, без дидактика, с лекота и искрена вяра. Това трябваше да бъде червената нишка в изпълнението ми. Поуката трябваше да проникне в съзнанието на детето незабелязано, за да остави трайни следи у него. В това е и силата на истинското изкуство за деца. Убедена съм, че ако няма истинско изкуство за подрастващите, няма да има и нравствено здраво поколение.

- Как мислиш има ли и трябва ли да има изкуството, и в частност театърът, възпитателни функции за подрастващото поколение?

- Това е въпрос, който буди много спорове – дали театърът трябва **и да възпитава или само да забавлява**. Това е ключов въпрос, който винаги е обуславял и обуславя много от аспектите на сценическото изкуство за младия зрител. Няма да сгреша ако цитирам Лев Толстой: „Само с любов към децата и истинско общуване с детската душа е възможно да се създаде щастливо човечество. Ето защо от всички важни житейски въпроси, които вълнуват хората, най-важен е въпросът за възпитанието на децата”. „Да възпитаваши – значи да решаваши съдбата на човека.” Мисълта е на Белински.

- Нужно ли е да ти напомням, че театърът не е училище в буквалния смисъл на тази дума?

- Да, така е. Докато в училището детето е предимно и задължително ученик и се сблъсква с възпитателната система, която има за цел именно да го възпитава, т.е. да формира личността му на гражданин на дадено общество, то театърът има съвсем друга функция. Той дава възможност на младия зрител по друг начин да възприеме своята връзка с окръжаващия го свят по пътя на реализиране с други методи, постъпки, начини на съществуване, мислене, чувстване. Театърът му позволява да навлезе в друг свят, който не съществува в по-голямата си част в действителност, и намирайки се на границата на измислицата и реалността изразява цялата сложност на живота. Езикът на този свят, неговите символи и знаци, начините на междуличностните общувания в този свят, притежават абсолютно особена специфика. Тази специфика, така както и действията, извършващи се в този свят са различни от целите и методите, на които се базират всички съществуващи системи за възпитание. За нещастие принудена съм да констатирам, че тази абсолютно особена природа на театралното въздействие, тази специфичност на изкуството в цялата ѝ сложност и завършеност, рядко се взема сериозно под внимание днес и в много малка степен се споделя и защитава от по-голямата част от

самите театрални дейци. Това е мое дълбоко убеждение... Много започнах да теоретизирам. А в театъра се случват толкова забавни неща.

- Интересни са ми разсъжденията ти за изкуството за деца и въздействието върху тях. Но не се ли страхуваш, че ще те обвинят в старомодност?

- В такъв случай всички класически приказки и герои са старомодни. В тях се борят, простичко казано, доброто и злото. И ако постановките не се реализират с достъпни за разбиране от децата средства, да се поднесат по начин, който да ги накара да разсъждават, да се замислят, да осмислят видяното, то те след излизане от театъра ще са забравили какво са гледали. Би било много жалко за труда на актьорите!...

Но нека да ти разкажа някои весели случки. Те също са част от живота на театъра.

- Цялата съм в слух.

- На сутрешните представления си имахме зрители – талисмани! Ето един от тях. Почти на всяко представление на крайния стол вдясно на петия ред на партера седеше един красив млад татко с дъщеричката си. Касиерката пазеше до последния момент билета непродаден – ние поглеждахме през шпионката и щом той заемеше мястото си, представлението започваше. По-късно разбрахме, че таткото работи в киноцентъра, а момиченцето се казва Жаклин. Обзалагахме се “ще дойде или не”. Беше забавно.

А когато играехме “Когато куклите не спят” в неделя салонът винаги беше пълен с най-малките зрители и техните родители. След едно представление в гримьорната дойде малката Десислава с баба си. Тя беше редовен зрител на това представление. Нямам думи, с които мога да опиша грейналите очички, с които молеше: “Бабо, купи ми розовата кукла!” (А розовата кукла е майка на по-голямо от нея момченце!) “Къде ще я сложим да спи Деси? Нямаме креватче” – казва баба й. “Ще спри при мен, в моето креватче!” А колежките се смееха: “При Деси или при таткото?” Представяш ли си детето ме възприемаше като истинска кукла? За него не съществуваха условностите на театъра.

- Блажена детска наивност!

- И истинска вяра...

- Трябва да споделя нещо, което ме беше разтревожило много по едно време. През 1983 г. животът на Жоро беше в опасност. Заплашваше го убийство.

- Как така? Защо? Кой?

- След поредното представление на “Червената шапчица” в гримьорната влезе Милка Янакиева. Колоритна личност в театралния живот, голяма комедийна актриса и широко скроен човек, с невероятно чувство за хумор. Бургазлийка! Като Джубрилов. Още от вратата започна: „Ето ти я!” – и ме показва на внука си Бобо – едно хубаво петгодишно момченце. „Какво има бе, Мила?” – питам аз. А тя: „Омръзна ми вече! Колко пъти гледаме това представление. Погледни го. Този път идва със сабята си.” „Защо?” – недоумявам аз. „Ами иска да се ожени за Червената шапчица. Казвам му, че тя си има мъж – Джубрилов. А той вика: „Ще го заколя и ще се ожения за нея.” „Това е, снахо. Ето ти го жениха!” Е, не се стигна до убийство, защото Жоро вдигна бял байрак: „Давам ти я! Вземи я!” Тази случка стана повод, където и да ме срещнеше та и досега Милка на шега да ме нарича „снахо”. А Бобо, т.е. Борис Балабанов е вече красив млад мъж, който и сега си спомня и за много други детски представления, които с любопитство и възхищение е гледал в НТМ през своето детство и се е възмущавал от съдбата на героите.

- В онези години децата имаше какво да гледат.

- Да, имаше. Случките, които ти разказвам са малка част от куртизаните, които се случваха на сцената и зад кулисите. Например, свършва представлението на „Котаракът с чизми” в неделя. Децата поднасят цветя на артистите – така ги възпитаваха родителите. Тръгвам към гримьорната с цветята в ръце и чувам помощник-режисьорката Пенка Домусчиева: “Надя, върни се. Още един обожател те търси.” Излизам отново на сцената и виждам едно не по-голямо от 3-4-годишно момченце с черна косичка, вчесана на една страна, тъмносиво костюмче, с бяла ризка, с протегнатата напред ръчичка, в която държи букетче от розов зюмбюл, крачи към мен. Аз клякам пред него, взимам цветята и вече като мама Надя, а не като котарака Минашу, го питам: “Е, какво ще ми кажеш?” И сега са пред мен червените като узрели ябълки бузки, които всеки момент могат да капнат на земята и широко отворените черни като маслинки очички. Тръгна заднешком да се отдалечава, проплаквайки: “Ама ти не си кутулак!” Бях развалила детската илюзия. Втори път не допуснах такава грешка.

- С децата трябва да бъдем много внимателни. Не бива с лека ръка да разрушаваме илюзията в най-крехката възраст, когато едно и едно е само две.

- Права си. Въпреки, че в днешно време те са затрупани с информация (която понякога е вредна за крехката им възраст) има едно

кътче в душата им все още запазено за чистото, неопорочено детско възприятие и вяра.

Но да ти разкажа какво се случи по време на представлението на пиесата “Страшни смешки, смешни страшки за герои със опашки” от Недялко Йорданов. Имаше една много, ама много смешна случка. Аз играех Лили с късата поличка, а Джубрилов – дядо ми Борко. Имаше сцена, в която Лили се боксира с глигана Ганчо (Пейчо Пейчев). Опъвах се възета и се получавах ринг. Боксирахме се с истински боксови ръкавици. Боксът беше поставен по всички сценични правила. Рефер беше дядо ми Борко. На едно представление аз замахвам с дясната ръка, Пейчо се дръпва назад, както е по мизансцен и в този момент по неизвестни за мен причини Жоро наведе главата си напред и се “надяна” на моята ръка. Строполи се на пода на ринга. Всички недоумявахме какво става. А той, идвайки на себе си, повдигайки се, едва промълви: “Какво направи, бе? Ти ме нокаутира. Улучи ме в сънната артерия.” А аз: “Ами ти защо се навираш там, където не ти е мястото”. Всичко това ставаше, докато децата се заливах от смях и подскачаха от възторг. Те го бяха приели като част от действието на представлението.

- Такива случки са много показателни за истинското изкуство за деца. Хубаво е, когато актьорът има такива спомени.

- Последната ми детска роля ми донесе безкрайна радост. Въпреки че не я желях.

- Защо?

- Бях вече на петдесет години. Все още тежах 49 кг и по общо мнение изглеждах добре. Но бях казала, че повече няма да играя деца.

Предстоеше разпределение на пиесата “Великото преселение на децата” от К. Воденичарова и Г. Струмски. Беше посветена на детската Международна асамблея “Знаме на мира” и Международната година на детето. Идеята за асамблеята беше на Людмила Живкова – тогава председател на Комитета за култура. Девизът беше “Единство, творчество, красота”. Имаше толкова добронамереност в желанието на тази крехка, приличаща на фарфорова статуетка жена, която мечтаеше да няма онеправдани и бедни деца по света и всички да живеят под мирно небе. Отиде си от този свят много рано. Може би Бог пожела така, защото не се знае какви обвинения за престъпления щяха да й припишат днешните “демократи”. Мир на праха ѝ!

Режисьор на спектакъла беше Л. Тодорова, композитор Юри Ступел, художник К. Радев, хореография Миклюш Кьолюо, който е работил в САЩ с Боб Фоси. Участваха голяма група артисти: Явор

Спасов, Вихър Стойчев, Даринка Митова, Даринка Горанова, Панчо Чернев, Ани Петрова, Мария Никоевска и други.

В тази пиеса българските деца изпращаха своите искрени и горещи послания за мир и солидарност до децата от цялата планета. Отправяха им покана да посетят нашата малка, но прекрасна родина. В отговор се получаваха писма, телеграми, подаръци от всички краища на света.

Подаръкът от стария японски майстор Ойго беше камбана, която разказваше истинската история на момиченцето Садако от Хирошима. Тя започваше като всяка приказка, но вместо “имало едно време една принцеса”, започваше с... “Имало едно време война. Не сияело небето от слънце. По небето летели самолети като страшни птици, с бомби в търбуха си.

В едно августовско утро от търбуха на един голям самолет се откъснала, полетяла и паднала над Хирошима Голямата бомба. Извили се пламъци. Гигантска гъба израснала до небето. Блеснала експлозия по-ярка от сто слънца. Само за секунди заедно с къщите си седемдесет хиляди жители на Хирошима станали на прах, пара и пепел, като че ли никога не ги е имало на света...

Летецът, който хвърлил Голямата бомба полудял.

В бяла болнична стая, сред белите завивки, с бяло от болката лице и с разширени от преживелия ужас очи 14-годишната Садако правела бели птици от хартия. Под тънките ѝ пръстчета пърхали с криле книжни жеравчета. Десетки, стотици жеравчета накацали по леглото, по перваза на прозореца, през който светът поглеждал с тревога към момиченцето – “Когато станете хиляда, вие ще оживеете, мили мои жеравчета и ще полетите. Ще ме понесете на крилете си и ще ме отведете там, дето никога няма война” – шепнела с надежда тя.

Но Садако не стигнала до хилядното жеравче. Ръката на момичето отмаляла, полюшнала се и паднала сред белите завивки като сред бяла преспа.

Днес Садако стои сред парка на Хирошима. Протегнала е към небето ръце от бронз. От нейните длани излитат ята от хиляди жеравчета, които се стрелват в синьото небе.

По небето трябва да летят птици!”

Децата слушаха със затаен дъх в притихналата зала тъжната история на японското момиче Садако. Това беше единственият тъжен момент в цялата пиеса. Всичко останало беше една весела, забавна и както я наричат авторите “Приказка, оживяла върху третата планета на Слънцето”.

6 август 1945 г. не трябва да се забравя!

Говоря разбъркано, като кълбо раздърпано от котка. Връщам се към моя герой. В групата на децата имаше един шестгодишен малчуган Петьо – Педя човек. Когато Л. Тодорова сподели с мен, че иска аз да играя Петьо, моята реакция беше: “Ти луда ли си? Вземи дете”. “Не може. Това не е кино. На сцената детето винаги се откроява от актьорите. Освен това Петьо е през цялото време с големите и непрекъснато се мотае в краката им. Текстът е малко, но присъствието му на сцената е през цялото време. Трябваш ми ти.” Каквито и аргументи да изтъквах, тя все повтаряше “трябваш ми ти”. В крайна сметка ме убеди. А и да не бях се съгласила, пак щяха да ме разпределят, а аз никога не съм се отказвала от роля.

Тази моя последна детска роля ми донесе голямо удовлетворение и радост, защото можах да накарам децата отново да повярват, че виждат на сцената жив човек със свой характер и своя съдба – дете, приличащо на тях. За това говори следната случка. В село Чеканец, на 52 км от София, имаме малка дървена къщичка. В магазина забелязах един малчуган, който ме гледаше с любопитство. Изведнъж ме попита: “Ти нали си Петьо?” В първия момент не можах да разбера за какво става дума. В следващия миг обаче нещо ми щракна в главата. “Петьо – Педя човек ли?” “А-ха.” “Значи си гледал “Великото преселение на децата”? Последва още едно “А-ха”. “Да, аз играя това момченце”. А той: “Много си смешен, бе Петьо.” Помълча малко и попита: “Петьо, може ли да дойда у вас да си поговорим?” “Разбира се” – отговорих и му обясних къде се намира нашата вила.

На сутринта Джубрилов ме събуди с думите: “Ставай! Часът е 10, а твоят обожател знаеш ли от колко време обикаля с колелото си.”

Поканих Митко. Седнахме на двора под големия орех. Почерпих го. Говорихме за какво ли не. Той питаше аз отговарях, аз питах – той отговаряше. Изпях му песничката на Петьо... И знаеш ли кое най-много ме впечатли? Винаги, когато се обръщаше към мен ми казваше “Петьо”! За него не съществуваше леля Надя. Когато си тръгна, го помолих да каже на Жоро да се прибере вече от съседната вила. Идва си Жоро, заливайки се от смях. “Знаеш ли какво ми каза малкият? Чичо Жоро, Петьо каза да се прибиращ, веднага!” Дълго време Жоро се шегуваше като ме наричаше Петьо. Няма по-голяма награда за един актьор от такова признание. Детето ме беше почувствало близко до себе си и му беше приятно да контактува с мен като с равен нему.

За да повярва детето на актьора и да го възприема такъв, какъвто го представя той, голяма роля играе външното оформление. Представи

си подпрени с дунапренови парченца отзад ушички, които смешно стърчат, носленцето гримирано така, че изглежда съвсем чипо, рижава разрошена перука със стърчащи снопчета коса, четиресет и девет килограмова фигурка, облечена в детско гащиризонче. Децата знаеха, че това е актриса (пише го в програмата), но при поклоните скандираха “Пе-тъо, Пе-тъо.” Този малчуган им беше станал любимец с любознателността си, с постъпките си, с безхитростния си характер. Вероятно ролята се получи защото, както винаги се стараех по малко да ставам дете – не да се вдетинявам, а да мисля, да възприемам, да реагирам, както това правят децата. Поведението ми да бъде като тяхното. Само в този случай те ме възприемаха като едно от тях, а не като случайно попаднал в техния свят човек, т.е. като актриса, която “се преправя на нещо си”.

А сега ще ти разкажа една не толкова забавна случка. Неделно представление на пиесата “Хвърчилото” от Рада Москва, режисьор Герта Луканова. Остават по-малко от десетина минути до края на представлението. Моята малка героиня Надето, т.е. аз се въртя, подскачайки около баба си (Величка Чобанова), увличайки я в играта си и внезапно чувам едно “хряс” и остра болка в стъпалото на левия крак. И понеже вече имах опит от подобно счупване по същия начин преди години на десния крак, спирам веднага, подпирам се на Величка и прошепвам: “Счупих си крака” – и като продължавам да се усмихвам казвам – “до края стой до мен”. В това време в другия край на сцената се появява Николай Иванов, спира се, протяга ръце с изгубеното ми хвърчило и очаква да се затичам, за да си го взема. Аз обаче стоя на мястото си. И тук започва един импровизиран диалог. Той (след настъпилата пауза) “Ето ти хвърчилото”. Аз: “Дай ми го”, той: “Ела си го вземи”, аз: “Не мога, счупих си крачето” – и продължавам да се усмихвам. Ники разбра, че се е случило нещо, дойде при мен, аз прегърнах направеното от мен хвърчило. Оркестърът засвири, аз запях песента си, другите започнаха да танцуват, аз стоях и гледах, завесата се спусна (тогава имаше завеса). Представлението свърши. От сцената ме отведоха направо в “Пирогов” и ми направиха гипсово ботушче. Това второ счупване се случи, защото кракът ми беше попаднал в дупка на пода на сцената, прикрита от “килима”. Трудова злополука. И такива неща се случваха в театъра. Това са рисковете на професията.... Те са неизбежни.

Най-главното за артиста е да има какво да каже на зрителя, да му предаде от своите мисли и прозрения, от своята душа. Да му даде красота, доброта и любов.

*“Музиката и любовта
създават хармонията на живота”*

Топла лятна вечер. С вълнение прекрочвам прага на зала “България”. Ще присъствам на концерт на Софийската филхармония. Колко отдавна не съм влизала тук! Не защото нямам желание – аз обичам класическата музика – а защото, колкото и невероятно да звучи, не мога да отделя средства за това удоволствие! А някога с Джубрилов ходехме често на концерти. Присъствахме на първите изяви на концертния подиум и на Димитър Манолов, и на Емил Чакъров. Дори Митко ни подари палката си след първия концерт на 13.I.1972 г., която още пазя. Джубрилов се шегуваше: “Когато станеш световноизвестен, тази палка ще струва много пари.” И Митко, и Емил си отидоха много рано. Изглежда, че Господ се е нуждаел от млади талантиливи музиканти затова ги прибра толкова рано в своите селения...

Изведнъж мисълта ми ме отнесе в дните на 1982 г., когато с Габровския камерен оркестър под диригентството на Милко Коларов – композитор, автор на песни, концерти – изпълнявахме многократно в различни градове на страната неговата симфонична приказка с поетично-мъдро звучене “Най-щастливият човек” по текст на Максим Асенов. В тази приказка са събрани представите за човешкото щастие, за смисъла на човешкия живот. Темата за безграничната човешка алчност, за самоцелното трупане на пари и вещи търси в тази творба своя отговор. Участвахме Славка Славова, Борис Арабов, Николай Бинев, Асен Кисимов и аз. Спомних си за тази приказка, защото още през 1968 г. участвах в представянето на друга симфонична приказка “Петя и вълкът” от С. Прокофиев тук, в тази зала.

Наскоро ми бяха свалили гипса след първото счупване на десния крак на възстановителна репетиция на “Сватбата на мама”.

- На сцената?

- Естествено. Защо задаваш глупав въпрос? Правех рехабилитационни процедури, но кракът все още ме болеше. Точно тогава ме поканиха да участвам със Софийската филхармония в представянето на “Петя и вълкът”. Обух обувките с високите токчета и с бавна походка (за да не личи, че накуцвам)излязох на сцената. Усилието си заслужаваше – на диригентския пулт беше самият Добрин Петков! Всяко излизане пред публиката е едно изпитание. Предстоеше ми още едно. Репетирала бях текста десетки пъти вкъщи, музиката

звучеше в главата ми. “Съсредоточи се върху това, което ти предстои и няма да чувстваш болката. Диригентът е на пулта, зад теб е оркестърът, пред теб са любопитните очакващи очи на публиката. Смело напред!”...

- Ей, къде се отнесе? Защо млъкна?

- Спомних си и за времето през шейсетте години, когато не пропусках концерт на филхармонията. И в тази вечер, слушайки в притихналата зала Симфония N 8 “Недовършена” от Шуберт, в паметта ми изведнъж се отвори поредното чекмедженце на спомените. Оттам изплува стройната фигура на младия диригент, който будеше възторга на слушателите с невероятния си талант и с изумителната си памет. Всичко дирижираше наизуст.

Той беше ученическата ми любов.

- До сега не ми беше споменавала за него.

- Бях заключила неговото чекмедженце с катинар, но този концерт и „Недовършената” симфония, която съм слушала някога под неговата палка го отключиха без самата аз да усетя...

Град Варна, 1952 г. В онова време се казваше град Сталин. И тогава, както и сега, непрекъснато се сменяха имената на градовете и улиците. Той беше от Дряновския ученически лагер, аз от Софийския. Духовият оркестър на училището ни почиваше тук и междувременно изнасяхме концерти в Морската градина. С още едно момиче бяхме солистки. Пеехме няколко песни. Лагерът беше безплатен, тъй че не натоварваше семейния бюджет.

- Как така безплатен?

- Ами ей така. В онези години държавата поемаше летния отдых на учениците. Ходехме на морски и планински курорти безплатно. И образованието беше безплатно.

През 1952 г. бях на средношколски лагер в гр. Сталин (днес гр. Варна). Срещу нашия лагер беше лагерът на средношколците от гр. Дряново. На един от волейболните мачове между двата лагера през мрежата ме стрелнаха две очи. Тези тъмносини като кадифе очи накараха дъха ми да спре. Любовта идва ненадейно със скоростта, която тя си е избрала – идва като мълния, неочаквано и ни поражда. Така се случи и с нас. Както се казва любовта от пръв поглед ме споходи – чистата, романтична, ученическа любов. А както ми каза по-късно и той “още щом ме зърнал и си ме заплюл”. Разхождахме се в Морската градина хванати за ръце, гледахме се с онзи поглед, който казва всичко без думи. Въздухът ухаеше на любов... Бяхме щастливи, че сме заедно. Това изглежда смешно в днешно време, но първите

чисти сърдечни трепети се помнят цял живот... Времето летеше с шеметна бързина. Свършиха лагерните дни. Раздялата беше мъчителна. Нали знаеш: “Никога няма да те забравя”, “Пиши”, “Ще дойде ден и завинаги ще бъдем заедно”... Но не стана така. В живота няма пълна увереност – всичко се променя постоянно. Животът ни е един театър. Само че на сцената знаеш какво ще се случва всяка минута, а в живота не знаеш какво ще бъде. Животът е низ от обрати.

- Толкова бързо ли вятърът отвя любовта?

- Не. Цяла година поддържахме огъна ѝ с писма, с телефонни разговори, с редки срещи. През 1953 г. той беше приет в Музикалната академия в класа на проф. Саша Попов. А един ден сияещ ми заяви, че заминава за Съветския съюз, за да следва симфонично и оперно дирижиране в Ленинградската консерватория. Представяш ли си? Такъв шанс! Това беше чудесно! За него.

- Няма ли да кажеш най-после кой беше този човек?

- Има време, ще ти кажа... В началото писмата идваха често – мили, затрогващи писма, с възторга от града-герой, от белите нощи, от концертите на Ленинградската филхармония под диригентската палка на големи диригенти като Мравински, с уверения в любовта му, с планове за общото ни бъдеще... Но с течение на времето, макар все така мили, писмата ставаха все по-редки и един ден престанаха да пристигат. Нещо се беше случило.

- Какво?

- Не бързай. Който много бърза рискува да си счупи краката.

Вече ти казах, че през 1959 г. бях наградена на Националния преглед. Наградата беше творческа командировка в СССР – Москва, Ленинград, Киев. В Ленинград (сега Санкт Петербург) попаднахме по време на белите нощи. Цялата нощ е полумрак, очите ти са затворени, но съзнанието ти е будно. Намираш се в състояние на опиянение. Прекрасно е!

Колко често съдбата ни поднася изненади... Един ден се разхождах по Ленинградския проспект. Изведнъж виждам една мъжка фигура срещу мен. Лицето не се различава, защото разстоянието е голямо, но сърцето ми трепна. На кого ми напомня този мъж? Приближаваме се бавно и в миг и двамата спираме като вкаменени. Той! Сините очи ме гледат втренчено. “Ти?!” Аз също промълвявам: “Ти?!” И учудването се заменя с усмивка. Такава неочаквана среща след няколко годишна раздяла може да се види в някой филм. И отново вълната на онова топло, запазено някъде дълбоко в сърцата ни чувство ни заля. Все едно, че времето беше спряло и се върнахме в

ученическите години. Този мъж беше Месру Мехмедов. Ето, задоволих любопитството ти. Тогава разбрах защо е престанал да пише. Беше женен.

- За руския?

- Не. За българка. Там се запознали. Нали знаеш “очите, които не се виждат, се забравят”. Така се беше случило. Но прибирайки се в България ми каза, че му предстои развод. Аз бях успяла вече да се омъжа и да се разведе. В разговори и в онзи необясним с трептенето си въздух около нас не забелязахме кога се бяха изнизали часове. Месру ме покани да го придружа на концерта на Ленинградската филхармония под ръководството именно на Мравински същата вечер. Но аз, нали трябваше да съм с “групата на Шаро” на някакво мероприятие, отказах. И до днес не мога да си простя, че не отидох, като се знаеше, че за тези концерти билетите се разпродаваха месеци напред. Пълен глупак! На раздяла си обещахме, че наесен ще се видим в София...

- И какво стана? Подновихте ли си връзката?

- Да подновим ли? Не. Решихме да сложим ново начало. Когато си пред ново начало, трябва да дадеш шанс на бъдещето. Това си обещахме с Месру.

Завършил вече консерваторията в класа на проф. Н. Л. Мусан, през есента на 1960 г. Месру Мехмедов беше назначен за диригент на Пловдивския държавен симфоничен оркестър, а от 1964 г. беше вече главен диригент. Никога няма да забравя невероятните концерти с Пловдивския симфоничен оркестър, както и гастролите на диригентския пулт на Софийската филхармония. В изпълненията на музикалните произведения под неговата палка имаше някакъв магнетизъм. Емоцията му се предаваше в залата и слушателите затаяваха дъх. На всеки негов концерт аз бях в залата. Имах постоянно място. Публиката го аплодираше дълго и възторжено. При всеки поклон погледът му се насочваше към ложата на балкона вдясно и с лека усмивка ми се покланяше. Единствено ние двамата знаехме, че този поклон беше само за мен.

Времето следваше своя ход. Всеки беше вдаден в своята работа, той в Пловдив, аз – в София. Един ден ми каза: “Така повече не може – София - Пловдив, Пловдив – София. Хайде да се оженим. Ти ще дойдеш в Пловдивския театър и ще живеем нормално. Какво ще кажеш?” Как копнеех да чуя тези думи! Аз бях вече разведена, той също. Нямахе пречки да се съберем. Двата възможни отговора “да” или “не” разкъсваха душата ми. Но разумът ми надделя. “Месру, нека

разсъждаваме трезво. Твоят път е към София. Много скоро ти ще дойдеш тук. Ами аз? Птиченцето кацва веднъж на рамото на човека. Ако сега напусна НТМ кое ми гарантира, че след време ще мога да се върна в София? Нека не избързваме. Вярвам, че няма да чакаме дълго”. Животът продължи по старому. Докато едно събитие не го промени съдбоносно. През 1965 г. Месру се ожени внезапно. Обади се по телефона и ми каза: “Ще ти обясня всичко. Трябваше.” Не пожелах да се срещнем. Не виждах смисъл. По-късно разбрах защо е “трябвало”. Но това вече нямаше значение за мен. Затварях телефона, не отговарях на писмата. За мен всичко свърши. Всеки трябваше да поеме по своя път. Той избра своя.

Всяка любов изглежда продължава толкова, колкото заслужава.

Следях отдалече как се развиваше кариерата на Месру. Присъствах на концертите му пак, но някъде в партера, незабележима. През 1965 г. спечели първа награда на сериозния диригентски конкурс “Николай Малко” в Копенхаген. През 1969 г. при строга анонимност и висок музикален критерий жури от осем световноизвестни американски диригенти под председателството на музикалния ръководител на Метрополитен опера, известният композитор и диригент Ленърд Бърнстейн оценява достойнствата на 40-те участници от 18 страни. Това е международният конкурс “Д. Митропулос”, на който Месру Мехмедов спечели златен медал. А наградата за най-добро изпълнение на Бостонската филхармония през 1970 г. му даде възможност да дирижира световно известни оркестри на фестивала в Тенглууд, Нюйоркската филхармония, Националния оркестър във Вашингтон и др. Гастролираше в Южна Америка, Япония и Европа. И когато се завръщаше вече в България, за да заеме мястото си в ръководството на Софийската държавна филхармония, трагичната нелепа случайност лиши българската публика отново да се срещне с него. Цюрихската катастрофа на 18 януари 1971 г. отне живота на десетки пътници. Сред тях беше и Месру Мехмедов.

По-късно научих, че за да не изпусне самолета за Европа, който е имал връзка с българския самолет за София, е наел хеликоптер-такси. Сякаш съдбата си е играела с него. Бързал е да настигне смъртта си. Трагичната вест ми съобщи Жоро. Вече бяхме женени. Бях покрусена!

- Ти му беше разказала за връзката си с Мехмедов?
- Да. Както и той за своята първа любов. Ние няхаме тайни един от друг. Това е животът, който сме живели преди нашата среща. Това са спомените, с които човек е богат...

Лора Керанова беше в течение на отношенията ни с Мерсу. И знаеш ли какво ми каза? “Ако се бяхте оженили, може би това нямаше да се случи с него. Везни и Водолей – идеално съчетание. Може би ти щеше да му бъдеш ангел хранител.” Изпитах угризение. Сякаш моят отказ да го последвам в Пловдив беше причина за трагичната му гибел. Кой знае...

- Глупости! Нима вярваш в това?

- Не знам вече в кое да вярвам и в кое не. Зная, че съпружеският живот е едно цяло. Съдбата на единия е съдба и на другия. Знам и че не можех да повярвам, че Месру е мъртъв. Още повече, че на поклонението ковчегът беше затворен. Дълго време сънувах един и същи сън. В Ню Йорк съм...

- Ходила ли си някога в този град?

- Никога. Но в сънищата си човек може да бъде навсякъде. Вървя по някаква улица с огромни небостъргачи. По тротоара са насядали бродяги и просяци. Изведнъж виждам сред брадясало мъжко лице две теменужено сини тъжни, угаснали очи. Протегнатата ръка потреперва и чувам на български език: “Помогнете...” Той! Месру! Събуждам се ужасена, объркана, плувнала в пот. И започвам да разсъждавам. Да фантазирам. Ами, ако наистина е жив! Ако не се е качил в самолета за Евтопа? Ако е бил нападат, контузен и има амнезия? Ако му трябва някакъв шок, за да си спомни кой е?

- Като в романа “Знахар”?

- Да. Знаех, че това е невъзможно, че в списъка на пътниците е фигурирало и неговото име, че са намерили часовника му, че... Че вече го няма. Но така ми се искаше да е жив! Беше само на 36 години! Животът беше пред него. Искеше ми се да го видя отново на диригентския пулт. Да почувствам и да се насладя на неговото увличащо, емоционално изпълнение при великолепно владение на оркестъра – това, което покоряваше във “Франческа да Римини” – Чайковски, “Първа симфония” – Брамс, “Бай Ганьо” – В. Стоянов, “Тракия” – П. Стайнов, “Реквием” – Верди, Симфония N 3 “Ероика” – Бетховен, “Дон Жуан” – Р. Щраус, “Симфония N 8 “Недовършена” – Шуберт и още толкова много...

Ръководството на традиционния международен конкурс “Д. Митропулос” публикува некролог за М. Мехмедов във в. “Ню Йорк таймс”, в който изтъква неговите изключителни артистични качества. Световноизвестният американски композитор и диригент Ленърд Бърнстейн, чийто асистент в продължение на една година е бил М.

Мехмедов, заявява пред кореспондента на БТА в Ню Йорк: “Дълбоко скърбя за загубата на блестящия и жарък талант.”

- Кажи ми откровено, ако Жоро беше жив, щеше ли да напишеш за Месру Мехмедов?

- Разбира се. Това с нищо не осквернява паметта на човека, с когото преживях целия си живот. Уверена съм, че ако аз забравех, Жоро сам щеше да ми напомни.

... Звучат последните акорди в притихналата зала. Погледът ми следи диригента. Не, на пулта не е Месру. И никога няма да бъде.

Но човек е жив, докато го помнят...

Още едно чекмедженце в паметта ми се затваря. Може би завинаги...

*“От миналото ще вземем огъня,
а не пепелта”*

Жан Жорес

Човек се среща с много и различни хора в живота си. Едни срещи се забравят, други оставят дълбоки следи в съзнанието му. И най-вече в сърцето му. И аз съм имала срещи с такива хора. Те бяха личности от различни сфери на живота.

Един от ревниво пазените спомени не само в паметта, но и в душата ми, е споменът за големия сърцевед, любящият приятел на децата Георги Димитров. Днес той е един от най-оспорваните политици от близкото ни минало. За мен той е човекът с голямото сърце.

7 март 1948 г. Слънцето все по-често поглежда земята с усмихващото се лице. Чувства се дъхът на пролетта. Група септемврийчета (имаше такава детска организация) от 20-то училище “Пенчо Славейков” от София и гимназистки от 3-та девическа гимназия сме в автобуса, който лети по шосето. Песните и закачките не стихват. Възбудата е голяма – отиваме на среща с Георги Димитров, човекът от който цял свят се възхищава! Пристигаме. Влизаме в огромното здание на бившия дворец “Врана” и неспокойно сядаме около масата, отрупана с всевъзможни лакомства, като се започне с кренвиршите (тогава беше все още купонна система и те бяха деликатес) и се стигне до шоколадовите бонбони, портокалите и бананите. Никой не посяга към тях. Всеки мисли за нещо свое. В залата цари пълна тишина – муха да бръмне - ще се чуе. “Ех, да можеше и в клас по време на уроците да е така тихо...” Аз оправям връзката на врата си. Да не мислиш, че беше червената връзка? Тях получихме по-късно – на 18.IV.1948 г. Сега върху бялата си блузка бях сложила мъжката червена вратовръзка на татко. Толкова много ми се искаше да бъда истинско септемврийче! “Как ли изглеждам? Дали не съм смешна в очите на другите?” Поглеждам скришом към тях. “Спокойно, никой не се интересува от теб”. Очите на всички са вперени във вратата пред нас. Всеки миг тя ще се отвори и... “Здравейте!” – прозвучава топъл глас зад нас и ние изненадано се обръщаме. Димитров! Неговите засмени очи ласкаво ни гледат. Ръкува се с всеки и тази топла и силна ръка ни кара да успокоим бързото туптене на сърцата си. Димитров сяда между нас и започва непринуден разговор за уроците, за родителите, за дисциплината, за мечтите ни. Разговаря с нас така, както баща разговаря с децата си. После, като добър домакин, ни подканва да

си вземем от лакомствата. Неудобството и притеснението отстъпват място на домашната обстановка и доверието. “Вие трябва да разчитате винаги преди всичко на себе си, на своите сили в учението и в живота. Не трябва да се боите от нищо. Няма да отстъпвате пред трудностите. Не оставяйте днешната работа за утре. И непременно трябва да имате идеал. Без идеал не може да се живее и да се върви напред” – говори Димитров, а ние запомняме всяка негова дума. После пеем песни, рецитираме стихове.

И ето аз заставам пред него: “Другарю Димитров” – започвам с разтреперан глас и изведнъж гласът ми секва от вълнение. Втори опит – пак никакъв звук. Той разбра какво се случваше с мен и ласкаво усмихнат, спокойно попита: “Как се казваш?” “Надя” – промълвих аз и почувствах, че гласът ми се връща и... Продължих нататък със звънкия си глас: “Приемете от нас септемврийчетата от 20-то училище “Пенчо Славейков” тази мартеница с пожелание за здраве – да бъдете бял и червен като нея!” И поднасям изработената от нашите ръце в кръжока по приложно изкуство мартеница. Димитров я взема и очите му овлажняват от радостно вълнение, после ме прегръща и целува бащински по челото...

Стенният часовник отмерва часовете. Стрелките показват 22 ч. Колко бързо са отлетели тези няколко часа! Сбогуваме се и излизаме навън. Зимата е все още в правата си. Баба Марта пощипва нослетата ни. Вятърът поклаща клоните на огромните борове пред сградата. На втория етаж светва един прозорец. “Там, не щадейки себе си, денонощно работи др. Димитров” – казва секретарят му Неделчо Ганчовски. – “Едва когато първите лъчи на деня надникнат през прозореца, светлината на лампата угасва и той ляга за малко да си почине. И после отново упорит денонощен труд, без да се вслушва в съветите на лекарите...”

Автобусът потегля. Клоните на дърветата бавно закриват светещия прозорец. Светлината става все по-малка и по-малка, докато съвсем се стопява в мрака.

В автобуса сега е тихо. Всеки мисли за нещо свое. Тогава, в онази мартенска вечер аз обещах пред себе си, когато стана голяма, според силите и възможностите си да работя така, че животът ни и този на бъдещите деца да стане такъв, за какъвто мечтаеше на глас пред нас Димитров – светъл и радостен.

Бях доволна от живота си – учех, работех, раздавах любовта си на децата от сцената, живеех в спокойна страна. До днес...

Още веднъж видях Димитров отблизо при откриването на Петия конгрес на Партията през месец декември 1948 г. Носех знамето на представителната група септемврийчета, които приветстваха конгреса. Денонощният труд и разклатеното му здраве бяха наложили отпечатъка на умора върху лицето му. Духът му беше бодър, очите му пак бяха ласкави, но излъчваха някаква необяснима за мен тъга. Тогава не знаех, че той вече е бил много болен и че го виждам за последен път.

Годините отминават, косите посребряват, но споменът за човека с голямото сърце, което можеше да побере мъката и радостта на всички българи Георги Димитров никога няма да се заличи.

- Не ти ли е някак неудобно да изричаш такива думи за един, както сама каза, от най-оспорваните политици в историята на България?

- Защо? Нима днешните деца няма да си спомнят един ден за срещите си с големите политици и личности от съвременната ни история (ако ги има!)? Защо да изпитвам неудобство? Нима благодарение на блестящата си защита по време на Лайпцигския процес по обвинението за подпалване на Райхстага името на малка България не гръмна по целия свят? Това, че днес някои искат да забравим нашата история и се опитват да я пренапишат, не означава, че името и делото на Димитров не се помнят в целия свет. Само ние българите сме късопаметни. Престъпление е да се пренаписва историята на една повече от 13 века съществуваща България!

Историята може да бъде преосмисляна и обяснявана, за да не се повтарят предишни грешки. Но не и пренаписвана. Трябва да направим така, че децата ни не само да я четат, но и да я пишат.

Имала съм срещи и с други политици: Васил Коларов, Тодор Живков, с тези от най-новото ни “демократично” време. Като казах Тодор Живков та се сетих за онази вечер през 1981 г. на банкетата, по случай именуването на Народния театър за младежта “Людмила Живкова”. Когато директорът на театъра Васил Попилиев ме уведоми, че на банкетата ще седя до Живков, му казах: “Защо аз бе Дедо? (Така му казваха всички – светла му памет!) Нали знаеш, че съм цапната в устата. По-добре да съм си при Жоро”. “Не, ти ще бъдеш, защото която и друга актриса да е до него, все ще го моли за нещо. Знам, че ти не си от тях.”

- Така ли ти каза?

- Да. Много колеги в подобни ситуации си изпросваха квартира, купуваха си кола, осигуряваха си звания и пр. А пък аз си имах всичко – съпруг, кола, дом, звание, място в театъра, роли. Какво ми трябваше повече?

След тържеството в театъра отидохме в ресторант “Форум” в НДК. От УБО ми посочиха мястото. Дойде Живков, седнахме и вечерята започна. Когато поднесоха като предястие известните сухи пълнени чушки с боб, специалистът на покойната му майка, аз възкликнах: “Е, сега мъжът ми трябва да запомни рецептата, та да ги приготвя вкъщи”. А той: “Ама Джубрилов ли готви у вас? Къде е той?” Аз: “Тука някъде”. Той: “Как става това?” Аз: “Кое, другарю Живков?” Той: “Това, той да готви.” Аз: “Ами кой както я нареди, другарю Живков”. Тука последва неговият характерен смях, който накара присъстващите да погледнат учудено към нас. А аз в това време си блъсках главата – откъде знае името на Джубрилов. По-късно разбрах, че за всяка среща Живков е бил подготвян, за да може да води нормален разговор със събеседниците си. Знаеше, че имам син, сподели, че внучката му Жени иска да продължи делото на майка си и че той в никакъв случай не би се намесил в нейния избор. Говорихме за много неща и когато имаше за какво се смееше от сърце.

- И ти нищо, ама съвсем нищо ли не си поиска?

- Какво да искам? Казах ти, че си имах всичко, от което се нуждаех, за да живея нормално. Трябваше само да внимавам понякога с нецензурния си език. Ха-ха-ха! Не беше трудно да се контролирам. Пък и разговорът се водеше на такива теми, които не можеха да ме предизвикат да наруша добрия тон.

На другия ден Попилиев ме попита: “Какво толкова разказваше на другаря Живков, че се смееше така?” Отговорих му: “Тайна”.

Такъв видях Тодор Живков в тази единствена среща с него – обикновен човек със своите скърби и радости. Беше забравил, че е политик. Беше само баща с кървяща рана в сърцето от загубата на детето си.

Само от дистанцията на времето може да се даде обективна оценка на случилите се вече събития и за делата на политиците. Настоящото е прекалено пристрастно.

Затварям още едно чекмедженце...

Най-хубавият миг на денонощието е зазоряването. Сякаш отново се раждаш, къпейки се в първите лъчи на слънцето. След това ежедневието отново те завладява със своята сивота и безнадеждност. После отново нощта сменя деня... това сега е моето време. В среднощната тишина започвам отново да плувам във водите на моите разхвърляни, нестройни мисли. И те, за кой ли път в последно време, ме връщат към театъра, към децата, към мъчителните мигове на работата върху ролите, когато търсех верния път към техните сърца.

Днес децата чрез невероятната техника на киното летят до луната, слизат до центъра на земята, посещават други светове и цивилизации. Това е много по-лесно, отколкото да създадеш един фантастичен спектакъл за децата какъвто беше “Спътникът на Алтеа” от Веселана Манафова, режисьор Л. Тодорова, художник Евгения Раева, музика Атанас Бояджиев и Кирил Цибулка. Действието на пиесата се развива през 2150 г., когато постиженията на научния и техническия прогрес са изменили съществено живота на хората. В тази пиеса за пръв път в нашата драматургия се появява образът на робота Томи (Щилиян Кунев).

- Не е ли това актьорът, който участваше в “Буфосинхронистите” – един такъв висок, слаб.

- Точно той. Прекрасен актьор, с който си партнирахме още през 1960 г. в пиесата “Четирима под един покрив” от М. Смирнова и М. Крайндел, режисьор Г. Луканова. Там играехме влюбена двойка. А като робота Томи беше толкова смешен... Авторката е създавала един плътен и многостранен характер – смесица между невероятната измислица и нормалната психологическа нагласа на човешката същност.

Действието на пиесата се разиграва в сънищата на двете деца Владко (Лора Керанова) и Марги (Н. Топалова), които попадат заедно с робота Томи на планетата Пробус, спътник на Алтеа. На тази планета са пристигнали две групи същества, представители на две коренно противоположни системи на възпитание – мускултарите, които поддържат становището, че главно са мускулите и физическите упражнения и ненавиждат книгите, и зубристите, за които главното са книгите и тяхното зубрене “от кора до кора”. В крайна сметка за постигане на целите си – откриването на метала По, в който е скрита сила, по-могъща от силата на атомната енергия – еднакво безплодни и несъвършени са както принципите на зубристите, така и на мускултарите. Изводът, който децата можеха сами да си направят от тази пиеса е ,че съвременното дете трябва да бъде всестранно развита

хармонична личност. В критиките се отбелязваше, че: “В тази постановка, в която умело е съчетана фантастиката и сериозната проблематика, увличащата напрегнатост на драматическото действие с тънкия хумор и пародията, с особена свежест се открояват образите, които създават засл. арт. Лора Керанова, Щилиян Кунев и Надя Топалова. С много вкус и богато въображение са разкрити характеристиките на мускултарите, сред които определено се налагат Л. Цонева и В. Чобанова. С насмешлив хумор е обрисувана и групата на зубристите, сред които ярко се открояват Л. Райнова и М. Чапанова.” За Владко, робота Томи и Марги, Л. Керанова, Щ. Кунев и аз получихме награди на Националния преглед на детско-юношеската драматургия и театър – Търговище 1966 г. Тогава имаше и такъв преглед, защото се поощряваше създаването на **оригинална българска детска драматургия**.

*“Най-голямото достойнство е не да паднеш,
а да се изправиш, когато паднеш.”*

Конфуций

Отново прекъснах писанията си. Понякога мозъкът ми отказва да работи. Имам чувството, че е мъртъв.

- Какво става с теб?
- Ох, стресна ме... Пак ли ти?
- Извинявай, но не мога да те гледам такава отпусната, неорганизирана и отново депресирана. Какво се е случило?
- Просто желанието ми да продължа да пиша се изпари след всичко, което ме сполетява периодически.
- Например?
- “Фрактура субкапиталис метатарзис II, III, IV педис декс”.
- Какво?!
- Това е диагнозата за счупването на крака.
- Браво бе! Как го изработи този номер?
- Ами обхвана ме трудов ентузиазъм да почистя малко градинката, тъй като живеещите в блока се изживят като “хайлайф”, а пък някои като мен са им слуги. Абe... заплете ми се кракът в тревата и полегнах (като едно обявяване по радиото преди много години, в което се разказваше като виц за една песен: “А сега “Полегнала е Тодора” – за всички, които са я пожелали”), та значи и аз полегнах, кракът ми се удари в бордюра и... фрас! – стана белята. И отново в “Пирогов”. Още докато играех в театъра (вече ти казах това) им станах редовна

пациентка: крака, ребро, коляно, сега пак крак – да не ме забравят... Не стига, че бях 40 дни в гипс затворена между четири стени и с инвалидна количка се разхождах из къщи, но когато на 20 септември свалиха гипса в “Пирогов”, от там директно ме вкараха по спешност в специализираната болница по белодробни болести “Света София” с диагноза “БТЕ – инфаркт, пневмония в дясно с плеврален излив”. И куп още болестки. Абе, направо състояние за гушване на букета. Много весела история. Да се побърка човек. Да, ама не! След първоначалния шок реших – няма да се предавам! На всичко отгоре след пет дни (на 25 септември) навършвах кръгла годишнина – цели 7 x 10! А аз – в болничното легло. Голяма веселба, няма що! В интерес на истината на 25-ти дойдоха децата, колеги, приятели да ме поздравят. Така е – животът е низ от тъжни и весели мигове.

- Какво ти стана сега? Престани да се смееш! Ще се задавиш, успокой се!

- Ох, не мога. Почакай малко и ще разбереш. Така. Слушай внимателно и се дръж прилично, защото разговаряш с една кралица.

- Какво? Ти да не си откачила?

- Слушай. Часът е 3 сред нощ. Болните спят. Чува се похъркване. По някога и по това време човек може да изпита физиологична нужда, нали? Натискам звънеца. Влиза санитарката. Аз (много притеснена от неудобство, шепнешком и с жестове): “Извинете, може ли да дойде сестрата да ми откачи системата от абоката (това е една джаджа, която се поставя във вената на ръката за вливане продължително време на лекарствата, за да не дупчат постоянно вените), за да отида до тоалетната”. Тя промърморва нещо, което прозвучава така: “Сега ще внесе трона.” В първия момент не разбрах за какво става дума, но когато вкара в стаята един стол и едва разбираемо сънена каза: “Вдигаш капака, свършваш си работата и пак го пускаш” и излезе, ми просветна. Че като ме напуши един смях – не мога да се спра. Събуди се съседката ми Ана. Казвам ѝ, че съм, пардон, уринирала върху кралския трон. И като захихикахме ще събудим останалите болни. Голям майтап беше. Майтап, майтап, ама болният дроб започна да ме боли повече. А казват, че смехът лекувал? Ха иди, че вярвай!

Тази случка ме разведри и отново ми вдъхна увереност да продължа да пиша.

- Давай.

- Знаеш, че голямата ми любов бяха и си остават децата и работата ми за тях. И голямата ми болка са пак те. Особено днес.

Всички сме съгласни, че съвременните деца имат широк достъп до социална и обществена информация, имат голям опит при възприемането на различни зрелища. Днес те боравят с компютри, чатат в Интернет, където, за съжаление, изобилства с порносайтове, прекарват много часове в геймклубовете. Там най-често игрите представляват насилие с кръвопролитие. Едно изследване показва какво е въздействието на електронните игри. Например на четиристотния удар от пролятата кръв съзнанието на младите хора се променя така, че за тях убийството не е по-голям грях от това да ти отнемат и изпият чашата със сок, т.е. човешкият живот не струва нищо. А дискотеките? Разработена е целенасочена такава музика, при която се вмъкват тонове, които действат на психиката така, че след две-хилядния удар, този постоянно повтарящ се тон изключва задръжките в определени центрове на мозъка и детето на всяка цена иска да получи всичко, което си пожелае. Като се прибавят честотните херци, алкохолът и дрогата, изстъпленията стават тотални както в дискотеката, така и на улицата.

- Откъде си сигурна, че това е така?

- По националното радио преди известно време един американски пастор каза, че негов приятел – композитор е споделил, че е платено отдавна (и то много голяма сума) на група композитори и психолози да разработят целенасочено такава музика. Всичко е бизнес, мила моя. Дори здравето и живота на децата...

Ето защо усилията ни трябва да бъдат насочени за приобщаване на децата към духовните ценности, а не само към развлеченията и материалните облаги. Замисляли ли сме се какво може да получи детето от театъра? Любов към историята на своя народ, към фолклора, към родните поети, към народното песенно богатство, към уникалната красота на националното облекло, към националния гений и Родината. Камбаната бие за всеки от нас – какво правим за нашите деца? SOS за детската душевност!

- Разсъжденията ти са интересни, но няма кой да ги чуе. Слушай, до сега ми разказваше за спектаклите за деца и ролите ти в тях. Кажеш нещо за участието ти в пиесите за възрастни.

- Ако си спомняш още в началото ти споменах с какви роли започнах в театрите в Станке Димитров и Плевен.

- Да, Луиза, Мирандолина, Тамара, Мона, Анка, Катерина, Веселка – все роли в пиеси за възрастни. Идвайки в София навлязох стремително и в детско-юношеския репертоар и в този за възрастните. Бях искрено изненадана и развълнувана, когато през 1961 г. се видях

разпределена в “Както ви се харесва” от Шекспир в ролята на Селия. След Шилер, Голдони, Вазов, Талев сега и Шекспир! И то под режисурата на Вили Цанков! С неговия спокоен, тих глас, с оригиналното си решение на спектакъла и с интерпретациите на всяка роля, работата ми в тази пиеса беше школа за мен. Никога няма да забравя участието ни в Шекспировите театрални дни в гр. Видин през 1964 г. във връзка с 400-годишнината от рождението на Шекспир. Представлението се игра на крепостта Бабини Видини кули. Не можеш да си представиш чувството, което един актьор може да изпита, играейки под небесния купол, а в краката му е градът. Незабравимо преживяване! В спектакъла участваха: Михаил Михайлов, Богомил Симеонов, Васил Мирчовски, Анани Явашев, Стоил Попов, Гинка Станчева, Надя Топалова, Лора Керанова, Цонка Митева и други.

В рамките на Шекспировите театрални дни взеха участие с рецитали Спас Джонев и Николина Лекова с композиция от “Ромео и Жулиета”, Константин Кисимов с монолог от “Ричард III”, Снежина Челебиева със сонети, Иван Кондов и Росица Данаилова с композиция от “Хамлет”.

Още веднъж се срещнах с Вили Цанков през 1962 г., когато, поради заболяване на колежка, трябваше да вляза с няколко репетиции в “Унижените и оскърбените” от Достоевски в ролята на Нели. Затова ми се наложи за “нула време”, както се казва, да прочета отново романа. Това е първото произведение, което великият руски писател печата след завръщането си от десетгодишна каторга и заточение. В него е прокарана онази линия на защита на човека, на своеобразен протест срещу обидата на бедния, но изпълнен с достойнство човек.

В центъра на “Унижените и оскърбените” е любовната история между Наташа и Альоша. Но основния идеен акцент е сблъсъкът на аристократа княз Валковски – буржоазен хищник – с неговите жертви – унижените и оскърбените – захвърлената му дъщеря Нели и особено любимата на сина му Альоша – Наташа.

Нели и княз Валковски са едни от най-добре художествено обрисуваните образи в романа. Нели – детето, скътало в душата си толкова голяма гордост, колкото са големи и страданията му, е една унижена и оскърбена душица, която може да протестира само със своето страдание и гордост. В разказа на малката Нели за нерадостния живот, който са водили с майка и, Вили Цанков беше намерил онзи равен тон, с който говореше тя и който хващаше за гърлото зрителя. Монологът се накъсваше от внезапни паузи, породени от спомените, които ражда съзнанието на помъдрялото от тежкия живот дете, или от

резкия изблик на негодувание срещу неправдата и накърнената гордост. Мъката, която разкъсваше душата на Нели, беше в този момент и моя мъка. Различна детска душевност от тази на децата, които бях играла до тогава.

В романа Достоевски с дълбока художествена откровеност и драматизъм разкрива противоречията на бедността и богатството, на безправието и насилието. В драматизацията на В. Цанков всички характерни особености на романа бяха запазени. И доразвити в постановката. Участваха: Досю Досев, Виолета Минкова, Вера Караламбова, Лора Керанова, Янка Влахова, Борис Арабов, Гинка Станчева, Богомил Симеонов, Щилиян Кунев, Михаил Парменов и други.

Имах интересна среща и с големия наш режисьор Николай Люцканов във “Варвари” от Максим Горки. Това е една от най-трудните и най-сложните Горкиев пиеси за поставяне, защото в нея се съдържат най-тревожните въпроси за своето време – може ли душевно опустошен човек (каквито са Цаганов и Черкун) да бъде носител на нови идеали? Може ли той да бъде рушител на стария еснафски свят, когато сам носи душевно самоунищожение? След дълго забвение, през 1970 г. Николай Люцканов се нагърби с трудната задача да оправдае определението на Горки – не пиеса, не драма, а сцени из провинциалния живот. Според режисьорът тези сцени “могат да бъдат изиграни сред декор, състоящ се от: икона на Рубльов, прогнила гредка, наръч слама, топор, колело от талига, стига да се получи необходимото максимално сцепление на любовния съюз – творци – публика. И съответната честна атмосфера”... (Н. Люцканов).

Аз бях безкрайно щастлива, когато се видях в разпределението в ролята на Катя. Бях много ентусиазирана. Съставът беше изключителен: Димитър Буйнозов, Иван Хаджирачев, Ламби Порязов, Николай Бинев, Борис Арабов, Владимир Смирнов, Николай Узунов, Луна Давидова, Анна Георгиева, Йорданка Кузманова, Домна Ганева, Александра Игнатова, Банко Банков и още много прекрасни колеги.

Започнахме репетициите на маса. Люцканов умееше да прави блестящ анализ на драматургичния материал и характеристика на образите. Запазила съм бележките, които съм водила по време на репетициите. Там например съм записала: “Трябва да се помъчим да съсредоточим вниманието на зрителя върху душевността на героите, а не едно към едно - да изобразяваме епохата... Да доведем до по-високо равнище душевността, органиката и пластичната партитура”.

Привършихме репетициите на маса и слязохме на мизансцен. И в този момент се случи нещо, което за кратко време ме извади от равновесие. Директорът ни Виктор Георгиев ме повика в кабинета и ми съобщи, че трябва да вляза в репетициите на детската пиеса “Пътешествие в джунглата” в ролята на куклата Роза, тъй като колежката ми излиза в отпуск по майчинство. Нямало по-подходяща актриса от мен. Бях играла вече тази роля в “Когато куклите не спят”.

Но да се откажа от Катя?! От шанса да работя с Люцканов? Душата ми се бунтуваше. Как да постъпя? С Жоро обсъдихме създамата се ситуация. Бяхме на едно мнение – трябва да извоювам правото си да играя и в двете пиеси. Поставих условие, че ще се включа в детската пиеса, но искам да продължа и във “Варвари”. Дори като втора изпълнителка. Виктор се съгласи. Двете пиеси се репетираха едновременно. И така, тичах от едната репетиция на другата.

- Не ти ли беше трудно?

- Не беше лесно. Но когато си млад, пълен със сили и имаш възможност да покажеш какво още можеш – изгаряш от желание за работа. Бях амбицирана отново да очаровам детската публика – да танцувам на палци куклата Роза, както преди. И за това всяко свободно време използвах за екзерсиси вкъщи, за да си върна формата. Занятията ми в балетната школа на Анастас Петров намериха приложение. А участвайки във “Варвари” се докоснах до душевността на дивото селско момиче Катя, което под влиянието на студента Степан Лукин (Володя Смирнов и Николай Узунов) се превръща в образована млада девойка.

Когато през 1972 г. предстоеше гостуване в Съветския съюз Люцканов категорично се противопоставяше една от пиесите да бъде “Варвари”. Той беше завършил режисура в ГИТИС в Москва и смяташе, че ще бъде много самонадеяно “на краставичар да продаваш краставици”, ако се представим с “Варвари”. Не беше прав. Това го доказват излезлите рецензии в Москва. “Сложна задача си е поставил режисьорът Николай Люцканов, който е осъществил и превода, и постановката на “Варвари”. Толкова по-сериозен е успехът, който е постигнат в главното – в дълбокия и самостоятелен сценичен прочит на едно от най-значителните драматургични произведения на великия писател... Без да изважда действието от напълно конкретните обстоятелства на средата и времето, които вече са достатъчно далеч от нас, създателите на представлението са подчертали обобщаващия социално-философски характер на произведението. В програмата към спектакъла режисьорът говори за съвременното звучене, което пиесата

на Горки придобива в наши дни, че материално-техническото преобразуване на света не може да бъде самоцел, че то получава смисъл само като средство, насочено към човека, изпълнено със социално съдържание” (в. “Правда”, 8.X.1972 г.).

Напразни бяха страховете на Люцканов по повод “краставиците” и “краставичаря”. Той беше един от най-талантливите режисьори от своето поколение с богата ерудиция и винаги знаеше защо поставя именно тази, а не друга пиеса. И какво ще каже на зрителите с нея. С ранната му смърт нашата култура се лиши от един вдъхновен и интелигентен творец.

В Москва и Ленинград (Петербург) гостувахме с още три спектакъла: “Веселите музиканти” (композитор Ал. Владигеров, драматург Д. Димитров, режисьор Л. Тодорова), “Мотопедът” (Н. Йорданов, режисьор Мл. Киселов) и “Изключителен шанс” (К. Георгиев, режисьор Г. Луканова).

“Веселите музиканти” – този жизнерадостен, весел спектакъл се лееше като шампанско под бурните аплодисменти на публиката. В него блестяха Стефан Воронов, Васил Бъчваров, Пейчо Пейчев (Светла им памет и на тримата!), Петър Петров, Люба Алексиева и др.

В “Мотопедът” съвсем случайната среща на младия лекар (Д. Буйнозов) и Мария (Л. Райнова) поражда онова голямо искрено чувство, наречено любов. Авторът на тази лирична комедия запознава зрителите с цяла галерия от образи с индивидуални характери при срещите на героите по техния път. Чудесна постановка, подкупваща с искреността си.

Театърът започна гастролите си в Москва с пиесата “Изключителен шанс”. Двама братя, участници в Съпротивата са осъдени на смърт. На единия предстои помилване, но на кого – те самите трябва да решат. В това се състои сатанинският план на палачите им. “Различието в решението, различието в позициите, безпощадната и непоколебима логика се разкриват пред нас в облика на двамата братя - юношата, в който с искрено проникновение се превъплъщава Николай Узунов и неговия брат, чиято вътрешна нестабилност убедително проличава при Георги Костов. Юношата сам избира смъртта. Но това съвсем не е акт на пасивно самоотричане. Напротив, това е акт на борба...

Забележителното е, че пиесата, която е поставена върху трагическа ситуация неочаквано се оказва наситена с вълнуваща лиричност и даже хумор. В спектакъла това не е самоцелно съединяване на тези две противоположности. Режисьорът смело

използва това богато съзвучие, като се опира на изпълнителите (тук преди всичко трябва да отбележим Н. Узунов – Войника, Н. Топалова – Момичето, Л. Порязов – Мавъра) и с това достига особено впечатляваща звучност на основната трагедийно-героическа тема” (в. “Правда”, 8.XI.1972 г.).

Играх в още много комедийни и драматични пиеси в репертоара за възрастни. Например в пиесата “Ангела” от гръцкия автор Георгиус Севастикоглу. Това е един писател с будна гражданска съвест, който участва активно в обществения живот на Гърция още от 1940 г. В тази пиеса е показано, както сам казва авторът, “късче от живота на хората в Гърция през петдесетте година на XX в.”, когато хиляди селски момичета отиват в градовете, за да просят работа като милостиня. Моята роля беше на Нера – малкото момиче, принудено от мизерния живот да проституира, за да оцелее в този жесток и несправедлив свят. Колко напомня съдбата на моята героиня Нера на тази на днешните малолетни проститутки...

В комедията “Професия за ангели” авторът ни кара да се запитаме дали всеки от нас носи своята лична отговорност, било то голяма или малка в битката с недъзите на обществото, които се изразяват в най-различни форми. Това беше третата пиеса от Драгомир Асенов, в която участвах. Харесвах този автор заради неговата актуалност, неговото постоянно беспокойство, за гражданската му развълнуваност, която воюва за правдата. Честност, критичност, безкомпромисност, съчетани с голяма любов към професията на журналиста – това беше кредото на моята героиня Росица. В постановката на Гертруда Луканова участваха Ламби Порязов, Цонка Митева, Иван Хаджирачев, Меди Димитрова, Пенка Мандаджиева, Николай Узунов и други.

В “Конфликтна личност” авторът Дончо Цончев изгражда сюжета и героите си в комедийно-сатиричен план, което не обезценява драматичния конфликт, а напротив, колкото и парадоксално да звучи прави го по-сериозен и значим. Философията, че “животът е вечно настояще в движение”, че “всеки човешки ден крие нещо красиво”, че трябва да обръщаме внимание на “неповторимото в минута живот” е философията на здравия разум, на житейската правда и практика. В тази пиеса имах необичайна задача – играех простоватата, но с претенции шивачка Пеца – интимна приятелка на еснафката и с потребителско отношение към живота и околните Леонарда. В спектакъла на Г. Луканова участваха Николай Бинев, Меди Димитрова, Иван Хаджирачев, Георги Джубрилов, Николай Клисуров и други.

В съвременната българска драматургия липсват пиеси за днешните деца, юноши и младежи. И по мое време имаше малко пиеси за една от най-интересните с разнообразието и богатството на проблемите си възраст – седемнайсетгодишните. С пиесата на Цветан Ангелов “Да отворим прозореца” нашият театър постави въпросите за тревогите на нашата младеж, които възникват всекидневно поради възмъжаването ѝ и все по-активното ѝ включване в живота. Пиесата провокираше да се запитаме познаваме ли мечтите и разочарованията, представата за щастие на младите хора. Помъчихме се да открием онези скрити пружинки на често неуловимите причини за непристойно поведение. Отношения между учители и родители, училище и семейство, представа за чест и справедливост, за правда и лицемерие – това бяха част от въпросите, на които търсехме отговори. Пиесата беше доста критична и отговорите не бяха еднозначни. Беше негласно свалена от репертоара на театъра. А толкова много се харесваше на учениците и будеше разгорещени спорове при обсъжданията. Аз играх Цветушка – една скъпа за мен роля.

Тя беше порасналата и много помъдряла вече Веселка от “Седемнайсетгодишните”, но поставена не в семейна, а в училищната среда, сблъскваща се с неразбирането на своите съученици. Участваха Богомил Симеонов, Цонка Митева, Луна Давидова (блестяща в ролята на учителката Зумпарова!), Банко Банков, Иванка Милева, Надя Савова, Борис Арабов, Анна Георгиева... Действащите лица бяха много и всеки актьор с увлечение играеше. Постановката беше на Гертруда Луканова, декорът и костюмите архитект Ангел Ахрянов, хореографията на Валентин Русецки.

Последваха още роли в: “Изпити” – Павлина, “С коня ход напред” – Нина, “Щедра вечер” – Мадленка, “Зимна балада” – Лена, “Барабанчица” – Лизичка, “История на едно покушение” – Гордиевская... Роли, роли, роли...

- Освен с Н. Люцканов, В. Цанков и Л. Тодорова за които говори досега, с кои други режисьори си работила в НТМ?

- С почти всички: Аврам Георгиев, Веселина Ганева, Лена Ченчева, Цветана Стоянова, София Каракашева, с гост-режисьорите Павел Хомски, Борис Шchedрин. Но в най-много пиеси за възрастни участвах под режисурата на Гертруда Луканова.

Тя беше неуморима. Поставяше пиеси и от български, и от чужди автори както за възрастни, така и за деца. Например “Магьосникът от Оз” – Франк Л. Баум, “Приключение на тавана” – Р. Московска, “Хвърчилото” – Р. Москва и други детски пиеси. Това е режисьорът,

който в сътрудничество с автори като Драгомир Асенов, Дончо Цончев, Кольо Георгиев, Чавдар Шинов, Цветан Ангелов – не мога да изброя всички – спомогна да се създадат най-много български пиеси на съвременна тематика – “Рози за д-р Шомов”, “Изпити”, “Професия за ангели”, “Хубавата Мария”, “Съдии на самите себе си”, “Изключителен шанс”, “Да отворим прозореца” и много други. Тези новородени пиеси в НТМ по-късно поемаха пътя по сцените в страната.

През 1962 г. от съвместната работа на Луканова с Васил Мирчовски (изключителен човек, колега и много плодотворен автор) се роди пиесата “Левски”. Левски игра Иван Тонев – един много талантлив актьор. Гледала съм и други актьори в тази роля, но при Иван Тонев не само външната прилика беше поразителна. Имах усещането, че пред мен е самият Левски и чувствах, че у него, както пише критиката, “героичното се разкрива чрез вътрешната увереност в правдата на делото му, в приемането на жертвата като необходимост в борбата.” В нашата история има много значителни личности, чиито имена звучат като синоним на патриотизъм. Техният живот разкрива красотата и силата на българския дух. Тези личности нашият народ винаги е обграждал с интерес, преклонение и любов. Те будят у него национално самочувствие и гордост. Сред тях Левски заема особено място.

“Боже, избави България!” – извиква Левски на бесилото, преди да избутат бурето изпод краката му.

Толкова ни е нужен един нов Левски днес!

- Ти сякаш си обсебена в този момент от Левски?

- Да. За мен той е най-великият българин!

Но да се върна отново на постановките на Гертруда Луканова. Една от пиесите, която се задържа най-дълго в афиша на театъра и беше с най-много бройки представления, бе “Рози за д-р Шомов” от Драгомир Асенов, където блестеше Банко Банков със своето изпълнение на сдържания, отдаден на професията си доктор, както и Пенка Мандаджиева като ексцентричната, вманиачена в преследването за вниманието на д-р Шомов пациентка. Беше великолепна!

Безспорно една от емблематичните постановки в репертоара на НТМ с изключително силен актьорски състав беше “Амадеус” от Питър Шафър, пак режисьор Г. Луканова. В нея една от най-хубавите си роли – на Салиери – направи Николай Бинев. Участваха: Никола Стефанов (Моцарт), Елена Мирчовска (Констанца), Борис Арабов (Грейбиг), Георги Джубрилов (Йозеф II), Иван Несторов (граф

Орсини), Меди Димитрова (Тереза Салиери) и др. Тази постановка и досега се помни от зрителите, които се тълпяха пред касата за билети.

Гертруда Луканова беше режисьор и на камерната френска пиеса “Дневникът на един мъж” от Жан-Клод Кариер, художник Михаил Михайлов. Действащите лица бяхме Жан-Жак (Георги Джубрилов) и Сюзан – аз. Пиеса за любовта, за самотата, за недоверието към човека, което също прави човека самотен; за човешкото щастие, което е нещо просто, всекидневно, но крайно необходимо на всеки; за човешкия живот, който всъщност представлява съд и очаква да бъде напълнен.

Като направя една равностметка постановките на Лиляна Тодорова за деца и тези за възрастните на Гертруда Луканова се играеха най-продължително време и се ползваха с най-траен интерес от страна на зрителите.

- Искам да ти задам един въпрос, на който очаквам искрен отговор.

- Питай.

- Лесно ли се играе, когато партньор е съпругът ти?

- И лесно и трудно. Лесно, защото публиката може да почувства истинските флуиди на любовта между двете сродни и в живота души. И трудно, защото съм се улавяла на представление, на “Дневникът на един мъж” например, в даден момент как наблюдавам Жан-Жак като съпруга си Жоро и си казвам: “Трябва да поговорим за този момент, за да стане по-убедителен”. А това е мигът, в който се разсейваш и след това трябва да положиш двойно по-големи усилия, за да продължиш като героинята. Не знаей дали можах да ти го обясня достатъчно добре.

Представлението се игра 167 пъти. Съди сама за успеха му щом се търсеше толкова много. Когато започна ремонтът на театъра през 1986 г. и ни преместиха в Студентския дом, пиесата беше свалена от репертоара. В такъв момент актьорът изпада в депресия – сякаш е умрял любим човек. Така се чувствахме и ние с Жоро. Разделихме се с рожба, която е можела още да живее, но са я убили преждевременно. А раздялата с любимия човек е като белега, който остава за цял живот.

- Интересно ми е как репетирахте двамата?

- Ако някой си мисли, че театърът е само цветя, аплодисменти и обожание от страна на почитателите, много се лъже. Той е къртовски труд. Но това остава невидимо за зрителите. Освен репетициите в театъра с Гертруда, вкъщи обмисляхме, разговаряхме, спорехме, уточнявахме, убеждавайки се взаимно и предлагаме и изпробвахме на сцената всичко, което ни се струваше интересно. Зоркото око на режисьора преценяваше нашите предложения и винаги намираше най-

точното решение. Никога не бяхме работили заедно и ни беше и интересно, и приятно.

Много смешно беше първото ни кученце – кафявият пудел Арт, когато спорехме вкъщи. Щом Жоро повишеше тон, той заставаще пред него и започваше да лае, сякаш му се караше. Явно беше привързан повече към мен и никому не позволяваше да ме ругае.

Светът на театъра е често по-въълнуващ и по-интересен от този, в който живеем. С цялото си същество се стараехме в наше лице зрителят да вижда хората, такива каквито са самите те. Защото, когато на сцената виждаш актьори – такъв театър е скучен. Той не може да развъълнува, да трогне сърцето и бързо се забравя.

В работата си най-много съм се доверявала на забележките и мнението на Жоро, защото знаех, че те са продиктувани от любов и желание да помогне за постигане на по-добър резултат. Същото беше и от моя страна по отношение на неговата работа. Често казваше, че най-много се притеснява от това, което ще кажа аз. Между нас имаше съревнование. Нямахме завист. Напротив – имаше гордост и радост, защото всеки чувстваше, че има частица и от него самия в успеха на другия. Просто ние си помагахме колегиално, творчески, с много любов.

- А ревнувахте ли се?

- Ревността е вид лудост. Да ревнуваш, означава да не вярваш на човека до теб. Никога не съм ревнувала Джубрилов. Животът е сбор от дребни неща, които трябва да умееш да виждаш – внимание, жест, недоизказана дума, поглед. Животът е чудно пътешествие, но за да го изживееш, трябва да тръгнеш уверено, без страх по пътя, който води към него.

Що се отнася до Джубрилов може и да е ревнувал, но с нищо не ми го е показвал. Когато човек е млад му е простено да се загледа в някого, да се възхити от някого, да пофлиртува. Дори да се влюби безответно без да го показва. На влюбения човек очите горят и той лети. В такива моменти поетът написва най-хубавите си лирични стихове, актьорът играе най-вдъхновено. Само че аз имах прекалено много ангажименти – театърът ме беше обсебил изцяло. Може да се каже, че театърът беше отворен денонощно. Например, в неделя играехме по четири представления – от 10 ч., от 14, вечер от 19 ч. и от 22 ч.

- Как от 22 ч.?

- Ами така. София Каракашева постави началото на “Театър във фойето” с пиесата на Руди Щраал “Делото Адам и Ева”. Музиката

написа Ангел Заберски, а текста на песните – колежката Мара Чапанова. Това бе пиеса, която разглеждаше проблемите на брака, насочена към младите хора. В нея си партнирах с Николай Иванов. Участваха още Цонка Митева, Иван Несторов, Величка Чобанова, Васил Бъчваров и други. Пиесата “Докосване” от Ибрахимбеков с гост-режисьор Б. Шчедрин (СССР) също се игра във фоайето. Аз играех момичето Адалат, почти дете във военна униформа, което съдбата среща по пътищата на войната с войника (Стефан Мавродиев) в една полуразрушена черква. Една роля, която ме накара да почувствам ужаса от войната, когато човек е на границата между живота и смъртта.

И знаеш ли кое беше учудващото в късните представления?

- Кое?

- Това, че местата винаги бяха заети. Тогава никой не се страхуваше да се движи късно по улиците. Освен това градският транспорт работеше и през нощта.

- Пак измести темата на разговора. Ставаше дума за ревността и евентуални забежки.

- Какви забежки! Казах ти, че бях прекалено заета и владена в работата си и в семейството.

- А може би не си открила такъв обект?

- “Обект”, както казваш ти, винаги може да се намери, ако се огледаш около себе си или се поддадеш на ухажването на някого. Идва ми наум един случай от далечната 1965 г. Играехме “Дон Жуан”. Но не класическата, а пиесата на Альошин, постановка на Вили Цанков, в която Дон Жуан е преоблечена жена. Ролята изпълняваше високата, стройна, красива, смугла актриса Анна-Мария Карамихайлова. Ние с Лили Райнова (прекрасна, разностранна актриса, която много рано ни напусна. Вечна ѝ памет!) бяхме влюбените и състезаващи са за любовта на Дон Жуан млади дами. Беше прекрасна комедия. Участваха Петър Слабаков, Пенка Мандаджиева, Коста Цонев, Стефан Поляков и други. Ролята на моята Розита беше вдъхновила един млад поет, който ми подари мили стихотворения.

Розита, мила, хубава Розита,
за Вас сега сърцето рими сплита...
(Фернандес е, безспорно, лош поет.)
Във шеметния бяг на чудния спектакъл
видях това, що бях отдавна чакал,
макар от единайсетия ред.

Най-пъстър фойерверк от жизненост трептяща,

находчивост и вкус и грация изящна...

О, Надя, аз от радост към пиан!...

Играйте все така пленителна и мила...

Какво, че и до днес не сте открила,
че искам аз да бъде Дон Жуан?

Сряда, 24.III.1965 г., 22.30 ч., П.В.

И второто:

На Н. Топалова

Не мога да Ви се обадя,
но пак копнежът в мен гори.
Привет сърдечен, скъпа Надя,
от моето сърце искри.
И нека София с мъглата
да ни обвива в утринта –
все ще живее на земята
една, велика, любовта.

11.XI.1965 г., П.В.

- Да-а-а. Стихове, излезли от влюбено сърце. Разбра ли кой е този поет?

- Той се беше подписал с цялото си име. Често се срещаме на една от работните площадки.

- И как се казва?

- Няма да ти кажа. Вече е покойник. Изпитвах някакво чувство на вина, че не можех да отвърна на чувствата му. По това време бях свободна, той също. Но нали знаеш, че на сърцето не може да се заповядва. Любовта е обща система на кръвообращението. Ако няма взаимност не могат да протекат флуидите между двама души... Няма да говоря повече на тази тема. Стига си ме разпитвала. Знаеш ли, в главата ми е пълен хаос – колеги, пиеси, роли, приятели, почитатели...

- Обожатели...

- Стига де! За кое по-напред да пиша?...

Ето например немирникът Спас в “Коко прави фокуси” от Катя Воденичарова.

- Отново те тегли към ролите в детските пиеси.

- Те са голямата ми любов. Но участието ми в пиесите за възрастни възпита в мен навик за по-дълбоко вглеждане в сложния човешки характер. Накара ме да изпитам радостта от процеса на

търсенето, изостри сетивата ми и ми помогна да уравни се рефлексите си. Всичко това ми помогна да надхвърля рамките на елементарната външна характерност и да стигна до същността на характера, до прецизната разработка на психо-физическото действие в детските роли.

Но да се върна към Спас. В него търсех вътрешната ритмика в израза на поведението му – по-спонтанни, по-резки, по-неочаквани реакции. Гарик Еврумян в “Аптекарски шишенца” – арменчето-красавец на класа, който притежава нещо контешко, беше коренно различно от момчетата, които бях играла дотогава. Стараех се да докажа правото на ученика като душевност да притежава по-различни и по-богати струни, да бъде нестандартен, неповторим. В същото време търсех и леко пародиране на образа. Беше ми изключително интересно. Мисля, че се получи.

Играх още Светла справедливата в “Синьо момче с розово бъдеще” – справедлива, но след като премълчава истината. Такива ученици винаги се срещат. Лили – късата поличка в “Страшни смешки...”, Кокошката Стоянка в “Приключения опасни със герои сладкогласни”.

- Ама и кокошка ли си играла?

- Петле, кокошка, мече, таралеж, котка, котарак и какво ли още не. Приятелите ни се опасяваха, че могат да подведат Жоро под съдебна отговорност, не само за педофилия (нали играех и малки момчета и момичета), но и за содомия. И такива шеги се пускаха по наш адрес.

В детските пиеси играех с желание и с чувство за голяма отговорност такива забележителни артисти като Луна Давидова, Люба Алексиева, Цонка Митева, Стоил Попов, Люба Цонева, Юлия Лазарова, Щилиян Кунев, Теофан Хранов, Михаил Парменов, Люба Цонева, Льоли Попова и още много колеги от по-старото поколение, с които се срещнах на сцената. Както и актрисите от моето поколение.

Известният театрален критик проф. Чавдар Добрев в статията си “В прекрасния свят на детето” пише: “За създаденото лице на НТМ най-голям дял има ансамбълът от актриси, които изпълняват детските роли. Тези млади творци са капитал за детския ни театър, те правят впечатление с високата си професионална култура, с това, че проникват достатъчно дълбоко в тайните на детския театър: Янка Влахова, Мара Чапанова, Надя Топалова, Даринка Горанова, Надя Савова, Величка Чобанова, Мирослава Стоянова.” Виждаш мнението на такъв изтъкнат критик. За нито една от тези актриси не може да се каже, че са “втора категория”.

- Защо казваш това?
- Защото актьорите, играещи в детските пиеси по мое мнение са рицари на изкуството, които много трудно носят рицарските си доспехи. И винаги са се отнасяли с пренебрежение към тях. А за днес не ми се говори. То пък и колко детски представления има сега? Те са тегоба за днешния “Младежки театър” и за днешните актьори...

Не мога да не си спомня какви бисери бяха мюзикълите “Вълкът и седемте козлета” и “Веселите музиканти”. Текстовете са на Димитър Димитров, а музиката на Александър Владигеров. Режисьор беше Лиляна Тодорова, хореограф на “Козлетата” – Хуан Корелли от Канада, а на “Музикантите” – Стефан Поляков.

През 1976 г. гостувахме в Атина, Гърция, с “Вълкът...” и с “Тримата мускетари”. Ще ме обвиниш, че непрекъснато хваля нашите спектакли, с които пътувахме в различни държави. Но те наистина бяха нещо, което оставяше незабравимо впечатление у зрителите. В този жизнерадостен спектакъл (имам предвид “Вълкът и...”, козлетата играха Лилия Райнова, Надя Топалова, Николай Узунов (той влезе в спектакъла след трагичната гибел на Стефан Воронов в катастрофата на 6.VX.1974 г. край Божурище), Николай Иванов, Даринка Горанова, Андрей Аврамов, Янка Влахова, Николай Бинев (блестящ Славей горски!), Петър Петров (Буху-уху), Люба Алексиева (Майката).

Владимир Смирнов играеше Вълкът. Невероятен вълк! Носещ толкова хумор с поведението си на глуповатия и в никакъв случай страшен вълк, толкова пластичен, музикален. В оформлението приличаше на вълка от анимационния филм “Ну, погоди!” И колко роли изигра... Например Разбойника от едноименната пиеса на Карел Чапек, Бронза от “Съдии на самите себе си”, момчето от “Исключителен шанс”, Степан от “Варвари”... А какъв Дартанян беше в “Тримата мускетари”. Възхитително талантлив актьор! Не мога да си спомня за провалена от него роля. И заслужено зрителите му засвидетелстваха своята любов и идваха в театъра, за да гледат него – Володя Смирнов! И този талантлив, защитил своето място в състава на НТМ актьор, любимец на поколения зрители, беше освободен от театъра в разцвета на силите си. И три години беше без работа. Вече ти споменах за това. Безобразията в началото на “демокрацията” нямаха край... Не мога да не цитирам пасажи от писмото на Вовата, озаглавено “Открит донос или нежна дисекция”, публикувано във в. “24 часа”. Поводът беше “театралната реформа”, започнала по време на

Николай Поляков като зам. министър на културата, при министър Емма Москова. Мисля, че ще ти бъде интересно.

- Слушам те.

“До Н. Поляков – за втори път зам. министър на изстрадалата ни култура.

Неуважаеми...

Пиша ти по-простичко, да не се ядосваш, че не разбираш за какво става дума. Не се ли умори да се залъгваш, че ще оправиш българския театър? С метла и брадва това няма да стане. За това са нужни: Смелост, Дарба, Благородство и, ако не Обич, то поне Уважение към Театъра и хората, които работят в Него и за Него. Май тези древни понятия и истини са минали покрай тебе.

... Защо ли ти пиша това? Ти не обичаш Актьора. Не стига, че той Негово Величество Актьорът е зависим от всичко и от всички, за тебе и тебеподобните той е нещо като рая. И сигурно целта ви е Актьорът, като говедо, сам да върви към кланицата и да мучи от удоволствие и благодарност. Посочи ми поне едно добро нещо, сторено от теб и тебеподобния Стефан Янков (и той за втори път се озова в това министерство!) за хората от Народния театър за младежта, може би тогава ще се помъча да променя мнението си за вас.

... По волята на тебе и тебеподобни три години бях безработен. Три години глад и неспане от един-единствен въпрос: “Защо?”

Не ти е известно това състояние. Шест месеца през 15 дена бях на опашка на безработните. Веднъж - да се подпиша, че съм още такъв и веднъж – да получа социалната помощ в размер около 600 лева (стар курс – Н.Т.). Хората на опашката с недоумение ме гледаха и питаха какво правя тук?! Отговорях, че милите чиновнички много искат автограф от мен. Не ми вярваха, защото, за разлика от тебе ме познават, даже и сега, и знаят какво мога!

... И така... аз оцелях! Ние руснаците сме жилав народ. Чух, че и ти си имал допир до тази нация. Така се случи в моя живот, че познавам много руснаци и полуруснаци. Хора – разни... Но по-злобен полуруснак от тебе не съм срещал. Мога да кажа още много неща, но за днес стига...

С дълбоко неуважение към теб и тебеподобни:

не Ваш Владимир Смирнов.”

Трябва да прочетеш цялото писмо, за да почувстваш болката и възмущението, че съдбата на българския театър е в ръцете на такива хора. Такъв беше Вовата – открит, честен и много уязвим. А как

пееше!... Тогава бяха нашумели песните на руските поети с китара Булат Окуджава и Владимир Висоцки. Володя знаеше много от тях. В театъра бяхме като едно семейство. Не минаваше сбирка след премиера, кръгли годишнини на колеги, срещи с гостуващи от чужбина театри, когато обикновената “седемструнна китара” или както я наричат поетите “въздишка на замислена душа” да не оживее в ръцете му. С какво проникновение изпяваше думите от песента “Аз не обичам” на Висоцки.

... Страхлив не се обичам, не обичам
да бият някой без вина, и сам.
Аз не обичам в мене да надничат,
но повече – когато плюят там.”
(превод Л. Георгиев).

**“Молитва” на Франсоа Вийон –
от репертоара на Окуджава:**

... Господи, мой Боже.
Зеленеоки Бог мой,
тъй както земята върти се,
и ти си на всеки днес свой,
тъй както и време и огън,
ще стигнат за трудния ден,
дай ти на всеки не много
и не забравяй и мен.”

(Превод Лозан Такев)

- Говориш с много болка за него.
- Вярно е. Защото и той, както и много други колеги вече е забравен. И сигурно няма кой да запали и една свещица на гроба му. Светла му памет!

“За Володя Смирнов
реших песен да пиша сега,
но ръката ми взе да се влачи
по струните с болка”...

написа за него след кончината му на 9.VIII.2000 г. Михаил Белчев.

Беше само на 58 години!...

- За толкова много неща говорим, а още не си ми казала колко роли си изиграла.

- Не съм водила сметка. Но в тази бройка няма да бъдат участията ми в телевизионния театър, радиотеатъра, дублажа на роли в игрални филми в кинематографията. За мен бе важно удоволствието от работата. Със всяка своя задача се стремях да спечеля доверието на зрителя и особено на децата. И с целия си живот да оправдавам това доверие. Бях намерила своето място в живота и заради това си струваше да се живее. Но актьорът винаги е неудовлетворен. Защото творчеството е състояние на подем на духа. И ако той не твори, има усещането, че не живее. Обезсмисля се съществуването му на земята. Моето се обезсмисли от мига, в който ми отнеха удоволствието от репетициите и представленията, мириса на ацетон във въздуха на гримьорната, усещането на диханието на публиката. Извини ме, телефонът звъни. “Да, моля?” “Наде, Лиза е.” “Здравей Лиза. Как сте?” Пауза. “Какво има? Ало, чуваш ли ме?” (Помислих, че линията е прекъснала). “Обаждам се на най-близките приятели. Преди един час Павел почина. Ще се чуем по-късно.”

Онемях. Събота. 4 февруари 2006 г.

Павел Матев е починал. Не мога да повярвам. Та той не беше болен... Имам чувството че ме удари гръм. Без светкавица. Внезапно...

Отиде си още един скъп за мен човек. Мисълта ми започва да се блъска като затворено в кафез птиче. Няма го вече един от най-големите поети на България!... Няма го приятелят...

Не беше много отдавна, когато с Джубрилов се канехме да отидем да видим къде живее днес прокуден в покрайнините на София – след като му отнеха несправедливо жилището в центъра на София. Така и не отидохме.

... Мен тутакси ме ослепи
немилостивата държава.
Тя дири някаква вина
от мене и от мойта челяд.
Тя ме изгони от дома –
където с право съм заселен. (“Прокуда”)

Душата го болеше от извършената несправедливост спрямо него и семейството му. Кой ли велик български поет не е бил подлаган приживе на унижение?!...

Често в последните години в очите на Павел имаше някаква необяснима тъга. Но когато заговореше за семейството си, за внука

Павел, за футбола, за поезията, за това чудо живот лицето му се озаряваше от онази лъчезарна усмивка, която всички познаваме.

Павел беше (колко трудно е да кажа “беше”) толкова земен. Както сам споделяше, той е започнал да мечтае да стане поет още от 8-9-годишната си възраст. И може би защото с Яворов са родени, както сам казва “в един тракийски кът” и “над мене беше небето на Пейо Яворов и чирпанският въздух е пропит с неговата поезия” – за това и стиховете им са толкова близки, човечни, емоционални, разтърсващи, облагородяващи! Никога вече перото му няма да напише вдъхновени стихове за Родината, за майката, за отчаянието и надеждата, за болката и радостта от живота – въпреки всички трудности. И най-вече за любовта. Не му тежаха годините. Беше пълен с живот и пишеше до последния си дъх.

Павел Матев беше човек с голямо сърце. Сърце напомнящо отворен олтар, в който можеше да се изповяда всеки, който се срещнеше с него. И Павел се чувстваше по човешки задължен да помогне всекому. Често се шегуваха: “Ако не можеш да се срещнеш с Матев чрез Гиза (секретарката му в Комитета за култура) ще успееш чрез Лиза. Тя проявяваше съпричастност към болката на всеки и съдействаше за решаване на проблема му.

Човек на духа, Павел знаеше, че не трябва да се решава една творческа човешка съдба с лека ръка, т.е. с един прибързано поставен подпис. Затова той лично проверяваше “сигналите” преди да поеме отговорност за действията си. Такъв беше случаят с режисьора Николай Колев. Павел сам отиде в Пловдив да провери “сигнала” или по-точно казано доноса. Увери се в несъстоятелността му и режисьорът продължи спокойно работата си. Такъв беше Павел – изключително отговорен и чувствителен. Изпитваше душевна болка от непочтените, неколегиални отношения. Сякаш те се отнасяха лично за него. Като министър на културата той не пропускаше премиера както на столичните, така и на извънстоличните театри. А какъв възторжен зрител беше на детските представления! И безотказно подпомагаше провеждането на международните фестивали в България по линия на АСИТЕЖ. Наричаха го “тъжен поет”. В едно откровение Павел казва: “Едно време един руски композитор казваше, че Господ, когато създавал света, създал човека, създал и най-хубавото чувство – тъгата. Тъга не значи отчаяние, тъга не значи омерзение, тъга не значи непременно безизходица. Тъгата ни придружава винаги. Говоря за тази “светла тъга”, както я наричаше Дебелянов. И поезията фактически е една светла тъга. Разбира се, в поезията се изявяват и огромни страсти,

както при Ботев, но те са породени и от страдание, и от мъка, и от тъга... винаги съм твърдял, че за поета няма забранени зони. Той трябва всичко да почувства със сърцето си, да прецени със съвестта си. Защото поезията е симбиоза, бих казал, между сърце и съвест.” Какъв мъдрец!...

Като на филмова лента пред очите ми минават мигове от многобройните ни срещи в спокойните дни на времето от преди “промените” – семейни празници, културните празници в Митрополията в гр. Несебър, сватбата на нашия син Боян, вечерите на вилата в с. Макоцево... Многобройни спомени от нашето над 30-годишно приятелство.

Тиха лятна нощ. Небето е осеяно със звезди. Ето ги Голямата мечка, Малката мечка, Млечният път... накъде ли води той? Въздухът трепти в някаква омая. Тишината се нарушава от песента на щурците. На вилата на Лиза и Павел в с. Макоцево сме. Седнали сме на верандата. Разговорите са приглушени – сякаш се боим да не нарушим очарованието на мига. Говорим за изкуството, за живота, за поезията.

- Павле, как се раждат стиховете? – тихо пита Иван Вуцов.

- Това не може да се обясни с думи, Иване. В един миг чувстваш необходимост да излееш на белия лист това, което дълго време се е таило дълбоко в душата ти. Лириката е най-съкровената изповед. Чрез нея аз се съхранявам като човек.

Помълча малко и добави: “Поезията е овладяна лудост, която трае цял живот, Иване.”

Отново настъпва мълчание. Щурците продължават да се надпяват. “Много често – тихо се обажда Лиза – когато почиствам сутрин кабинета му намирам в кошчето смачкани листове. Разгръщам един ден един от тях и започвам да чета. Едно прекрасно лирично откровение. Пригладих листа с ръка и го сложих в папката при другите стихове с подобна участ. След време го показах на Павел, той го прочете и каза: “Че то не било лошо.”

По този начин Лиза е съхранила не едно и две стихотворения, които Павел в момент на самооценка е изхвърлял в кошчето. След време композиторът Тончо Русев написа музика към това стихотворение и песента стана една от най-обичаните за поколения българи в репертоара на уникалната Лили Иванова, с която тя спечели “Златния Орфей” – “Ти си ли си?” Коя ли муза те е вдъхновила за тези слова, изляти с толкова любов, Павле?

Сега тишината и покоят ще бъдат спътници на неспокойната ти и толкова ранима душа. Съдбата пожела да поемеш по пътя за там,

откъдето никой не се е завърнал. А там ще те посрещнат не само най-близките ти хора, но и приятелите, които никога не те предадоха. Един от тях ще бъде и приятелят ти Жоро Джубрилов. А един ден и аз ще ви намеря в небесния безкрай...

На стихосбирката “Внезапни паузи” Павел написа: “На Надя и Жоро – да не познае нашата дружба дори и внезапни паузи. Павел 15.12.76г.”.

Някъде бях чела, че “човек с приятели е като широко поле, а без приятели е като празна шепя.” Нашето приятелство беше като безбрежна шир... Ще ни липсваш много, Павле!

- Говориш с толкова болка, любов и благоговение за Павел Матев.

- Когато съдбата е била благосклонна към теб и ти е дала възможност да се докоснеш до човек, белязан от Бога с благодатта на духовен водач, и ти се чувстваш богопомазан – душата ти се обогатява.

Ние българите сме устроени така, че винаги оценяваме нашите гении, когато вече ги няма. След смъртта си Павел Матев продължава да живее с уникалната пътека, която оставя след себе си.

Почивай в мир, Павле!

“Жизнь, зачем ты мне дана?”

Пушкин

Смъртта на Павел Матев ме извади отново от равновесие. Както след загубата на Жоро. Отново се затворих в себе си. Отново ме обхвана апатия. Отново ме налегнаха черни мисли за смисъла на живота. Зная че животът е преливане от едно небитие в друго. Че смъртта е неизбежна даденост. И въпреки това, когато тя грабне близък човек не искаш да го приемеш. Постепенно започваш да осъзнаваш, че само времето ти е най-добрият приятел вече и то единствено ти помага да преодолееш и най-болезнените мигове в живота. И ето ме отново с писалка в ръка в среднощната тишина.

- Така ми харесваш!

- Пак ли ти?!...

- Че кой друг може да бъде винаги до теб. Ето, това е истинската Надя, която харесвам, и която знае, че създаденото от човека, макар и не гениално, ще го надживее. Наблюдавах те и чаках с разбираемо нетърпение кога отново ще седнеш пред белия лист с писалка в ръка.

- Скъсаният конец на мисълта трудно се връзва, мила моя. Споменът скача от една случка на друга, от едно събитие на друго и създава хаос в главата ти, който си длъжен да овладееш.

- Както скакалецът скача от стръкче на стръкче и нарушава покоя на тревата, нали?

- Колко си досетлива. Сега разбираш защо ми е по-лесно да пиша нощем – когато дневните грижи и шумове останат някъде далеч. Тогава започвам да плувам в свои води. И знаеш ли, в такива мигове често изпитвам странното чувство, че Жоро е до мен, усещам присъствието му и по някакъв необясним начин помощта му. Сякаш той ме подсеща за неща, които пропускам. Например за “нашия театър”.

- Кой е той?

- Група ентусиасти начело с Георги Джубрилов през 1994 г. регистрирахме Кооперация “Свободен театър Народна сцена”. Бяхме актьори, освободени по различни причини от театрите, с различни политически пристрастия, но обединени от любовта към изкуството. И пълни с желание за работа.

Първата постановка беше на пиесата “Районна болница” от Христо Бойчев, режисьор Димитър Стоянов. Една пиеса, която при днешното състояние на здравеопазването би звучала много актуално. И сега са пред очите ми Ю. Яковлев, Г. Кишкилов, Н. Пашов, С. Викторов, Г. Асенова, Н. Узунов, В. Дюлгерова, М. Желязков, И. Андреев, А.Банкина, които създадоха запомнящи се образи.

- Ти не участваше ли?

- Играх баба Трифоница.

- Баба?!

- Да. И такова удоволствие ми достави тази роля!... В партньорство с Николай Пашов (толкова органичен, толкова истински дядо Трифон – прекрасен актьор!) бяхме една безумно смешна двойка. Баба Трифоница беше роля на отрудена, рано състарена селска жена, но запазила чистотата на жизнения си дух. Беше ми дошло времето да играя майки, баби, но в НТМ не ми дадоха тази възможност. Казах ти вече, че ме пенсионираха във възрастта, когато един актьор най-много знае и може. След като бях вече извън театъра, дълго време сънувах един и същи сън, че закъснявам за репетиция или че бързам с колата за представление и попадам в задръстване... В такива стресови ситуации изпадах на сън, че се събуждах обляна в пот. И този театър ми послужи като спасителен пристан. Но за съжаление трябваше да го закрием.

- Защо?

- Защото все по-трудно се намираха източници за финансиране, т.е. спомоществатели или, както сега е прието да се наричат “спонсори”. Авторите на трите български пиеси, които реализирахме се отказаха от парите за авторското си право. Това беше “спонсорството” на Христо Бойчев, Панчо Панчев и Васил Мирчовски. Бяхме им много благодарни, защото, за да могат повече хора да видят спектаклите, билетите бяха на символични цени.

Втората пиеса беше “Щръклица” (“Приказка за калпаците”) от Панчо Панчев. Това е весела театрална игра за малки и големи. За нея проф. Любомир Тенев казва: “Авторът ни очертава няколко морални категории в лицето на четиримата близнаци. Грабителският инстинкт, измамата и притворството, мързелът и кариеризмът и най-послед светлият образ на трудолюбието и любовта. В пиесата на Панчо Панчев има и една друга линия, бих я нарекла ренесансова... то е в самото възплъщение на активността на човешкия дух, но неговата инициативност и стремеж за завоюването на живота. Това е смелостта, с която се отвоюва правото на сърцето.”

С тази пиеса гостувахме на нашите сънародници в Димитровград (Цариброд) от другата страна на контролно-пропускателния пункт Калотина. Там границата разделя една и съща река, една и съща планина, една и съща гора. Там живеят хора, които говорят един и същи език – това са наши сънародници, запратени от нелеката ни историческа съдба въвн от Родината. Това стана на 23 май 1996 г., ден преди един от най-българските празници – на българската писменост и култура – забранен да се празнува там. Изиграхме две представления при невероятен успех. Възторг и сълзи пълнеха очите на родолюбивите ни сънародници.

Жалко, че българската преса не отрази това първо гостуване на български театър след промените, на запад от “браздата”. Постановката и хореографията бяха на Стефан Поляков. Пиесата е камерна – 5 действащи лица. Братята-близнаци игра Иво Огнянов. Един блестящ актьор! Гледала съм и други актьори в тази роля, но такова брилянтно изпълнение, с четири различни и външно и вътрешно обосновани характеристики на братята не съм виждала! Жалко че с освобождаването му от Сатиричния театър, трупата се лиши от един прекрасен актьор... Вечна му памет! И той ни напусна млад...

Другите участници бяха Мария Бобева – Бонка – студентка на професор Елена Баева в Театрален колеж “Любен Гройс”, Васил Мирчовски – бай Петко, Буря Петкова – бабата и аз – стрина Гена. Всеки си беше на мястото и с увлечение и актьорски хъс играеше.

Бяхме и сценични работници, и гардеробиери, и реквизитори. Но не ни тежеше, защото знаехме, че нямаме друг изход – нямахме средства за помощен персонал.

Както ти споменах аз играх стрина Гена – майката на Бонка. С Васил Мирчовски – бащата на близнаците – бяхме една колоритна двойка. Ако бях млада актриса щях да играя Бонка. Това е, както се казва, моя роля. До скоро бях играла деца – момичета и момчета, а сега майка. Време ми беше. Бях ентусиазирана и амбицирана да покажа, че и това мога. При това характерна комедийна роля! За мнозина това беше голяма изненада. Не и за мен. Така стана и с ролята на майката на Йоан Кукузел в пиесата на Васил Мирчовски “Певецът с белег в окото” (“Легенда за Йоан Кукузел”). В художествената измислица е преплетена и историческа истина. Вероятно на Мирчовски му се е наложило да прочете много исторически хроники, за да извади от забвението живота и делото на Йоан Кукузел.

Това е пиеса, която преди време не можеше да бъде поставена, “за да не си разваляме отношенията с Гърция”, понеже в нея има сцена, в която се говори за Василий II, известен като българоубиец: “Петнайсет хиляди е ослепил, /преди да сложи крак върху България/. /Петнайсет хиляди бойци на Самуил!/.” Но, мила моя, малцина знаят, че освен тези петнайсет хиляди Василий II е ослепявал и всеки срещнат българин – ослепени са над петдесет хиляди българи!...

Колцина знаят, че в цялата досегашна история на българската култура и изкуство двама творци единствено заслужават да бъдат характеризирани като гениални. Техните творби носят белега на първооткривателството и обновлението. Това са Боянският майстор и Йоан Кукузел. Боянският майстор - заради достигнатата идея за възходящата перспектива в европейското изобразително изкуство, възплътена в стенописите на Боянската църква (1259 г.) и за дълбокия хуманизъм, пластична изразителност и индивидуалност, които носят неговите образи. Това, майсторите на италианския Ренесанс постигат чак столетие по-късно. А Йоан Кукузел (1282 – около 1360 г.) е не само най-великият химнописец в историята на православната църковна музика, но и откривател на невмената (знаковата) практика, която е довела до нотирането на музикалните произведения, което продължава чак до XIX в., когато в православния Изток се въвеждат съвременните ноти. Кукузел съумява да вплете в църковната музика елементи на протяжната българска народна песен. Написва гениалния “Полиелей на българката”, което е възторжен, лиричен химн на синовната обич към майката. Въобще с дългото си духовно присъствие в музикалната

църковна култура на православния Изток Йоан Кукузел обезсмъртява не само своето име и творчество, но и музикалните дарования на нашия народ.

- Откъде знаеш всичко това?

- Когато започвахме репетициите на пиесата, Дужбрилов покани проф. Д-р Васил Гюзелев – член-кореспондент на Българската академия на науките и той ни разказа много неща за нашето минало. Кажете ми колко млади хора знаят днес кой е Йоан Кукузел? Колко театри се обръщат към автентичността на дадена епоха? Сега се поставят пиеси “по” даден автор, защото е по-лесно. Не ми се говори за това. Горките Чехов, Шекспир, Горки, Вазов...

- Разкажи за постановката на “Певецът с белег в окото” малко повече.

- Пиесата е с девет действащи лица. Участваха Антон Тонев – Тони (Кукузел), Стойко Пеев (Императорът) - който в разрез с всякава актьорска и колегиална етика и морал по средата на едно турне ни напусна...

- Как така ви напусна?

- Ей така, тръгна си и ни остави. Но ние и без него се справихме. Не знам дали с други автори е така, но Мирчовски знаеше цялата пиеса наизуст. При това е написана в стихотворна форма. За един ден направихме вътрешни размествания и никой от зрителите не почувства липсата на Пеев. Но да продължа. Участваха още Надя Топалова и Белла Цонева (Майката), Мария Бобева (Елефтерея), Васил Мирчовски (Авгерис), Стоян Стоев и Александър Диков (отец Хрисант), Иво Огнянов (Агапий и Стражник) и Иван Манов (Отшелникът). Бенедикт Молхов написа оригинална невероятно красива музика.

Тук ще кажа няколко думи специално за работата на художничката Лидия Йорданова – човек с нетрадиционно мислене, на която всеки режисьор може спокойно да се довери. Тъй като пиесата беше предвидена за пътуване и представяне на малки и големи сцени, декорът изискваше синтетичност, а и самата драматургия даваше възможност за такова решение. Основната нишка в пиесата е въпросът за властта и културата, за дарованието и неговата употреба. Ето защо тронът на императора беше поставен в средата на сцената в павилион, приличащ на желязна клетка, която е олицетворение на всичко – власт, църква, изкуство. Минавайки по червената пътека към своето сигурно и високопоставено място – трона – императорът иска всичко да му принадлежи, включително и духът, въплътен в музиката на Йоан Кукузел. Тронът, изнесен на авансцената и поставен от обратната

страна, се превръщаше в триптих в църква. При всяка следваща сцена само с допълнителен реквизит ставаше ясно къде се развива действието. Художничката го беше намерила много точно.

Нищо не можеше да спре ентусиазма ни. Бяхме решени да пресъздадем част от нашата история, за да се знаят и помнят синовете и дъщерите на един достоен народ. Защото бяхме убедени, че днес, както никога в последните години, се нуждаем от национално самосъзнание, за да бъдем народ. “Ще впишем в бъдното и българското име” – казва Кукузел.

Когато Мирчовски ми предложи да играя майката (той беше и режисьор на пиесата) останах изненадана. Той виждаше майката като обобщен образ на майка България. Аз обичам предизвикателствата. Това е все едно да пробваш скок на височина за подобряване на рекорд. В нашата професия е така – тръгваш към неизвестното, ровиш в дълбините на човешката душа, съмняваш се, опитваш... И всеки път се питаш: “Ще успее ли?” И или успяваш, ли не – никой не е застрахован срещу неуспех. Голямото предизвикателство беше пред мен. И аз реших да го приема. До този момент никой не ми беше предлагал такава роля.

В цялата пиеса майката има една единствена сцена – срещата със сина ѝ. През всичките години на самота, които изживява в Драч, нишката, която я свързва с живота е майчиният инстинкт и вярата, че изчезналата преди 20 години тригодишна рожба е жива. Тази среща с майката променя изцяло живота на Иван – както е истинското, българското му име. След нея той напуска инкогнито двореца и отива при монасите в Света гора. И нито любовта на красивата му годеница Елефтерия – племенница на императора, нито горещите молби, щедрите обещания и дори заплахите на железния император да употреби сила, за да го задържи при себе си, са в състояние да върнат Ангелогласния обратно в златния императорски кафез-двореца. Защото:

“Във клетка пеят питомите птици,
а дивите не пеят, а умират!”...

От разговора с майка си Йоан разбира чия е вината за страданията на неговите братя – българите. И затова скъсва с византийците. От нея научава, че белегът, който носи в окото си, е от ослепените български Самуилови воители, сред които е бил и неговият праотец. Актьорът Антон Тонев беше неузнаваем в тази роля. Казвам неузнаваем, защото бяхме свикнали да го виждаме предимно в ярки комедийни роли. А тук показва драматичната страна на своя талант. В

големите му черни очи виждах промените, които настъпваха всеки миг в душата му от преживявания морален катарзис.

Колко е страшно, когато актьорът е вкаран в някакво клише и не му се дава възможност да покаже всичко на което е способен!...

Що се отнася до моята роля, тази единствена сцена е ключова в пиесата за поврата в живота на императорския любимец. От мен се изискваше огромен вътрешен заряд, пределна искреност и себеотдаване, за да изпълня мисията, която ѝ беше възложил авторът. Мирчовски вярваше, че ще се справя. Това ме задължаваше още по-задълбочено да работя над ролята – да мисля, да опитвам в репетициите, докато се получи това, към което се стремим. Още повече, че Мирето беше убеден, че това ще бъде повратен момент в актьорската ми кариера.

- Случи ли се това?

- Е, как ще се случи?! Аз бях убедена, че съм готова за роли, които съответстват на моята възраст. Но на която и врата да почуквах с тъй наречените “проекти”, т.е. пиеси, удрях на камък.

- Какви бяха причините?

- Причини за отказ винаги се намират. Но истинската, според мен е тази, че не пожелах да се нагодя към конюнктурата след тъй наречените промени и останах вярна на себе си. Затова на 55 г. бях захвърлена в кошчето за боклук. А тези, които по време на така наречения “комунизъм” (казвам “т. нар.”, защото както казва Маркс: “комунизмът е най-висшият стадий на демокрацията”, но нито е имало комунистическо общество някъде в света, нито ще има някога демокрация – светът се крепи на експлоатирането на труда на бедните за сметка на богатите) бяха близки с управляващите и се обърнаха на 180° по-късно, продължиха живота си на сцената. Имаше и такива, които бяха първи активисти на БКП, ползваха всякакви привилегии, седейки до дясното коляно на Първия...

- Искаш да кажеш Тодор Живков?

- Да, де. Те първи след 1989 г. захвърлиха партийния си билет, вдигнаха двата пръста в знак на победа и дори се възмущаваха на всеослушание: “Те грабили, аз да нося вината им”. Представяш ли си каква наглост! Да си се ползвал от всякакви облаги, с което фактически и ти си съучастник в “грабежа” и вместо да се засрамиш и поне да замълчиш, да плюеш в кладенеца, от който си пил вода! Ами ако се наложи пак да пиеш от него?

- Ще затвори очи и пак ще пие.

- Права си. Някои вече го направиха. Различни хора. Всеки със свое разбиране за морал.

- Винаги съм се питала какво изпитват тези хамелеони.

- Не знам какво изпитват, но като познавам много от пребоядисалите се, виждам че живеят по-добре от нас, които заради своята вяра и принципи не изменихме на себе си.

- За какво пребоядисване говориш?

- За тези, които сменят партийната си принадлежност като носните си кърпички.

Сещам се за един интересен епизод от това време. Предстоеше отчетно-изборно събрание на партийната организация в театъра през 1977 г. Партийният ни секретар Иван Джамбазов ме вижда след репетиция и ми казва: “Другарят Борис Велчев (тогава член на Политбюро на БКП) е изявил желание да присъства на нашето събрание. Ти правиш хубави изказвания. За да не се получи неловка пауза след доклада, може ли да се изкажеш?” “Докладът ти одобрен ли е от Районния комитет?” – питам. (Тогава беше така.) “Да.” “Ами дай ми го да се запозная с него и тогава ще ти отговоря”. Джамби ми даде доклада, прочетох го, нахвърлих си бележки и му го върнах с думите: “Държиш ли да се изкажа?” С което му подсказвах, че имам забележки: “Разбира се” – беше отговорът му. Вероятно не беше разбрал подтекста ми. Борис Велчев дойде, Джамбазов прочете отчетния доклад и... настъпи тишина. Всички мълчат. Джамби ме поглежда и, нали знаеш как се дава знак с глава и поглед, с което казва: “Хайде, че става неудобно.” Почаках още малко и взех думата. “Понеже природата не търпи вакуум, докато колегите си съберат мислите, аз съм си нахвърлила някои бележки, които ще споделя. Знаете, че аз се придържам към мисълта “Хубавото си е хубаво – дайте да оправим лошото.” И изложих критичните бележки, които не бяха малко. Джамбазов сигурно вече съжаляваше, че ме беше помолил да се изкажа. След мен взеха думата и други колеги, и всеки споменаваше “както каза Надя”, “както каза Топалова”.

- Защо ми разказваш всичко това?

- Сега ще ти се изясни. На 13 април 1977 г. имаше пленум на ЦК на БКП (вече ти казах). По обяд в барчето на театъра ме вижда Джамбазов и ми казва със злорадна усмивка: “Твоят човек, а?” – и прави жест като за обезглавяване. “Кой мой човек?” – питам. “Как кой? Борис Велчев!” “Какъв “мой човек” е той бе?. За първи път го видях на събранието. Що не ти...”, изтърсих една тлъста хамалска псувня и отминах.

- Не беше ли Иван Джамбазов по едно време кандидат за народен представител от СДС?

- Точно той. След ноември 1989 г. дългогодишният ни партийен секретар веднага се пребоядиса.

- Защо е сметнал, че Борис Велчев е “твой човек”?

- Сигурно, защото когато в края на събранието обобщавайки работата ни, Велчев на няколко пъти спомена “както каза другарката Топалова” и тръгвайки си, се ръкува с мен и ме поздрави за “доброто, критично, но малко дългичко изказване.” Какво ти “дългичко” – беше почти съдоклад! Е, това е. Ох, пак много се отклоних. Но какво да правя като съм такава каквато съм – “право ти, куме, в черните очи”. Говорех за трите последни роли. Това беше последният шанс за мен отново да бъда на сцената, отново да усетя дъха на публиката. И изпитах пълно удовлетворение. Защото да твориш, значи да оформяш личността си, да се раздаваш на хората, да се научиш да ставаш подобър, по-състрадателен, по-мъдър. Това право ми беше отнето... В тези последни три пиеси се помъчих да си отговоря на многото въпроси, които си задавах в последните години.

- И успя ли?

- Не на всички.

- Няма да те питам кои ти бяха най-трудните.

- Няма и да ти отговоря. Те и сега стоят пред мен.

- Истина ли е, че всеки актьор си има любима реплика от дадена роля?

- Работата над ролята е един сложен, изпълнен с напрежение и безсънни нощи процес. Всеки актьор търси основното послание, което тя носи в контекста на общото решение на пиесата. Например, майката на Кукузел, изхождайки от основната ѝ задача – да пробуди у сина си българското самосъзнание, мъчейки се да го предпази от съблазните на императорския двор – изрича силните, разтърсващи думи:

“... ако не ти обжари с меч очите
душата може да ти ослепи
със злато, с почести, с хвалби, със сан...
и знам ли още със какво и с що?
Иване,
Душата си, душата си пази,
че сляпата душа не различава
кое е чуждо и кое е свое,
и като свещ забучена накриво
на чужди светли – своето гори!...”

Колко силни пророчески думи! И до болка верни... Както сам Мирчовски пише в програмата: “Можем ли най-после да изправим свещта, която други преди нас безразсъдно са килнали встрани, а и ние след тях продължаваме безразсъдно да я забучваме накриво? Ако можем – защо се бавим? Защо не го сторим?... Хайде да изправим свещта, приятели, за да ни свети, а не да ни гори... или поне да се опитае да я изправим, ако сме българи... Или не сме?”...

От цялото си сърце съм благодарна на Мирето, че ми гласува доверие и ми даде възможност да изпитам щастието от докосването до тази роля на жена с изключително сложна трагична съдба. “Певецът с белег в окото” (“Легенда за Йоан Кукузел”) е забележителна пиеса, която с родолюбивото си патриотично звучене е нужна особено днес и може да намери място в репертоара на всеки театър. Но...

- Какво “но”?
- Изглежда, че родолюбието и патриотизмът са дефицитни категории в днешния живот на българина! И особено на творците...

*“Театърът е място, където
хората за два часа стават поети”
Жан Реноар*

Последен светъл лъч в моя творчески живот. На сцената на Общински театър “Възраждане”.

През 2003 г. директорът на театъра, колегата Георги Георгиев ме покани да взема участие в творческата програма “В крупен план”. Г. Георгиев пише: “Целта на тази програма е още веднъж да се поклоним пред артиста на българския театър; да не позволим да потънат в забрава големите актьорски имена; да намалим дистанцията между любимия актьор и неговия почитател; да множим обичта и уважението към таланта и труда на българския актьор.”

В тази програма имаха своята изява до този момент такива артисти като Маргарита Дупаринова, Луна Давидова, Кирил Янев, Катя Зехирева, Таня Масалитинова... Имена в българския театър! И след тях Георги Георгиев покани и мен. Откровено казано ми стана неудобно. Коя съм аз?

- Как коя си? Ти си ти. Десетилетия на сцената. Защо нямаш самочувствие? Ти си дала не малко от себе си на поколения зрители, минали през салона на театрите, в които си работила.

- Може би си права. Бях поласкана, но и се изплаших. Сама час и половина на сцената?! Как ще се справя? Колебаех се. Тук Джубрилов изигра голяма роля за моето съгласие. “Ти имаш какво да разкажеш и за себе си, и за детския театър, и за ролите в детските спектакли, и в тези за възрастните, и за безбройните срещи из цяла България при пътуванията с различни програми. Ще се справиш.” Жоро ми вдъхна увереност. Казах си: “Мечка страх – мен не страх!” – плюх си в пазвата и се захванах за работа. Написах сценария, обмислих какво ще говоря, кои епизоди от пиеси ще включа, кои песни, как ще разпределя материалите, как ще ги балансирам. И се хвърлих с главата напред.

28 ноември 2003 г. Деветнайсет часа. Залата беше пълна – колеги, почитатели, приятели. Лиза и Павел Матеви, Маргарита Дупаринова, Георги Йорданов (на когото прави чест, че и до днес не пропуска нито едно културно събитие), моята (както аз я наричам) авторка Катя Воденичарова, проф. Лили Вълчева (сестрата на маестро Димитър Вълчев), проф. Николай Савов, проф. Димитрина Гюрова... Не мога да изброя всички, но от сърце съм им благодарна, че бяха с мен тази вечер. Сърцето ми биеше до пръсване. Отново на сцената! Както някога...

Когато прозвучаха първите акорди на музиката за началото на представлението, защото аз наистина го бях замислила като моноспектакъл, трябваше да преодолявам трудно преодолимото – онази сценична треска, онази неувереност, онази тежест в краката, която винаги чувствам преди всяко излизане на сцената. В този час и половина трябваше да извървя досегашния си живот, да осъществя собствена среща със собственото си минало. Няма неща, които не исках да си спомня че са се случили и съм доволна, че съм живяла именно така.

Контактът между зрителите и мен се получи още от самото начало. А щом запях “Облаче ле, бяло” всички започнаха да пригласят. Когато разказвах за спектаклите, за пътуванията колегите започваха диалог с мен. Беше толкова вълнуващо. Магията беше станала. Аз чувствах, че плувам в свои води. Сякаш никога не се бях разделяла с колегите, с нашия театър, със зрителите...

Отдавна не бях виждала толкова развълнуван и толкова щастлив Жоро – опората в живота ми. “Получи се!” – повтаряше многократно. Сякаш той беше издържал този тежък изпит. Може би и той чувстваше, че тази вечер е последната ми стъпка на сцената и искаше да се запомни. Тази вечер беше един от малкото наши празници в последно

време. Тогава още не знаех, че изтичат последните месеци от неговия живот... Често препрочитахме отзивите, които бяха написани в тетрадката за впечатления на театър “Възраждане”.

“Наде, твоят талант е едно великолепие, което пленява и възвисява. Бъди честита!”

Павел Матев

“Великолепен спектакъл. Затрогваща искреност. Патриотично звучене. Демонстрация на актьорско превъплъщение. Емоционална заразителност.”

Проф. Николай Савов

“Прекрасна, вълнуваща вечер на актрисата Надя Топалова.

Толкова сценични сили и артистичност!

Хвала на инициативата на Г. Георгиев и Общински театър “Възраждане”.

Севелина Гьорова

“Скъпа моя, партньор и приятел през целия ми творчески път. Възторг, любов, щастие, удоволствие, скъпи спомени, завръщане в най-прекрасните години на живота ми – това ми донесе с блестящия си спектакъл. Обичам те! Благодаря!”

Твоя Даринка Горанова

“Колко хубаво е човек отново да се върне в младостта си с Надя Топалова!”

Анжел Вагенщайн

“Малката розова кукла Надя е една прекрасна актриса, една голяма българка и един изключителен човек! На много деца си носила радост, а колегите винаги са щастливи да видят усмивката ти на сцената и в живота. Бъди здрава и все така излъчваща слънце и радост.

И отново поклон пред Жоро Георгиев за “Крупните планове”, които ни карат да оценим своите големи артисти.”

С обич и уважение проф. Надя Сейкова

“Мила Наде, майска свежа Роза. Благодаря ти, че имаш благост и ухане човешко и за мен!”

С уважение Маргарита Дупаринова

Тук е мястото да кажа няколко думи специално за Дупаринова.

От ученическите си години се възхищавах от голямата актриса. Гледала съм я в много пиеси. Но когато я видях в ролята на Юрталаница в пиесата “Снаха” бях изумена от зрелостта на превъплъщението на младата тогава актриса в ролята на селската свекърва. Тази стройна, висока, красива, с големи изразителни очи млада жена беше неузнаваема. И не само външно. Вътрешно беше преобразена. Който я е гледал в тази роля никога не може да я забрави. Както и във всички останали пиеси с нейно участие.

С Дупаринова се срещам пред микрофона на Радио София, както и в записи на плочи за “Балкантон”. (Впрочем и сега се произдават приказките, записани преди 30 и 40 г., но никой не плаща и стотинка на изпълнителите актьори!) Единствен път имах възможност да участвам с нея в телевизионната постановка на пиесата “Оловните пръстени” от Тамара Габбе с режисьор Асен Траянов. Наблюдавах я как работи. Тя първа си научи текста и не проявяваше никакви капризи. Една млада актриса можеше много да научи от нея. Бях респектирана и попивах всичко. В постановката участваха Любомир Кабакчиев, Лео Конфорти, Георги Попов, Гинка Станчева, Иван Хаджирачев – все утвърдени артисти. В първите години на Българската телевизия всичко се излъчваше на живо. Все едно, че правиш представлението в театъра. Но беше много по-сложно, защото трябваше да се съобразяваш с много неща: с малкото пространство в студиото, с фиксираните разстояния в мизансцена, с камерите. Трябваше много да се внимава да не се допусне грешка, защото не можеш да я поправиш – излъчването вървеше в момента. По-късно работата се улесни, когато всичко се записваше на лента. Така записите остават за поколенията и за архива на телевизионния театър. Тогава обаче не беше така. Постановката се излъчваше един или най-много два пъти. При това репетициите се правеха нощем, след 10 ч. до 02 или 03 часа.

- Защо?

- Защото актьорите бяха от различни театри и в останалото време имаха ангажименти там.

Но да се върна към спомените за Дупаринова. Често се срещаме през лятото в гр. Несебър и сърдечно разговаряхме. С Джубрилов винаги засвидетелствахме почитта си към нея с телефонни обаждания или с поздравителни картички по различни поводи. Тя искрено ни се радваше и с много любов ни казваше: “Да сте живи и здрави! Подкрепяйте се, защото е много страшно да останеш сам.” Когато Жоро почина тя не беше в София. На панихидата на 40-ия ден се

видяхме в черквата и Дупаринова със сълзи на очи ми каза: “Дръж се, мила! Желая ти много сили, защото аз най-добре знам какво значи да изгубиш другаря си в живота. Рано се пресели в отвъдното Жоро. Както и Апостол... Обади ми се и ела някой ден да се видим.” Не след дълго и тя ни напусна. Вероятно вече е с Апостол и не се чувства самотна. А може и с Жоро да са се срещнали! Кой знае...

И още много скъпи за мен слова от колеги, приятели и непознати от тази вечер си спомняхме с Жоро, разглеждайки снимките и видеофилма. “Видя ли, че имаше смисъл да направиш този спектакъл-изповед! А ти се колебаеше” – повтаряше Жоро.

- И е имал право. Нали?

- Да. И имаше много цветя и поздравителни адреси. Но знаеш ли какво ме огорчи малко? Че нито от Съюза на артистите, нито от Министерството на културата имаше поне две думи. Както при другите артисти, представени “В крупен план”.

- Сигурно не са те считали достойна за тяхното внимание.

- Или по-точно аз не съм присъствала никога в културния живот на страната според тях. Но аз мога с чиста съвест да кажа, че със своето участие в работата на Народния театър за младежта и аз съм написала буквичка в книгата, **в която се пишеше историята на истинския детски театър в България.**

Затова пък получих кошница с цветя от президента Георги Първанов. Всички бяха шокирани.

- Сериозно?

- Да. Това беше знак, че е получил поканата, на която бях написала: “Зная, че приятелят би дошъл, но президентът има много по-важни задължения. Поканата е жест, че не забравяме приятелите!

С уважение Надя Топалова”

Това беше последното ми изживяване на сцената. До края на дните си ще бъда благодарна на колегата Георги Георгиев, че ми даде възможност да се почувствам отново жива, което стопля сърцето ми във вече тъжните ми дни.

- Защо казваш тъжни?

- Защото всичко ми показва, че съм отписана от регистрите на живота. Усещам как тялото тегли на една страна, душата – на друга. Нима това не е смъртта? Кому сме нужни вече ние?

- Престани с тези черни мисли, с този песимизъм. Аз те знам като весела, жизнена, винаги оптимистично настроена. Какво е станало с теб? Нима толкова много се страхуваш от възрастта?

- “Единственото от което трябва да се страхуваме е самият страх” – казва Франклин Рузвелт. Не-е-е. Не се страхувам. Харесва ми да съм на тази възраст. Харесвам бръчките около очите си, посребряването на косите. Те свидетелстват, че съм живяла пълноценно. Остаряването е един вид поетапно предаване на крепостта, без да сме в състояние да спрем предателството. Биология, нали? В душата си човек остава млад, но никой не го забелязва. Погледни тези два портрета. Единият е рисуван през шейсетте години на миналия век от художника Стефан Сталев, а другият през 2005 г. от художничката Елена Карганова. Виждаш голямата разлика, нали? И все пак и на двата портрета съм аз. Само дето времето е сложило своя отпечатък.

Ако има нещо, което ме измъчва, това е самотата.

- Ти не си сама. Имаш Боян, Еми, Жоро-младши и Надето.

- Да, така е. Човек е като семето – ако не го посеят в земята да поникне, ще го смелят и то ще изчезне. Благодарна съм на Бога, че имам Боян, защото цел на човешкия живот е детето – следата, която оставя след себе си. Но нали знаеш децата свиват свое гнездо, имат своите ежедневни грижи, свой живот. Ти сякаш не можеш или не искаш да разбереш, че човек се нуждае понякога да сподели с някого мислите, които са го развълнували. Не мога да си говоря с телевизора. Въпреки, че и това се случва, когато се ядосвам на глупостите, които се разнасят от ефира. Като лудичките.

Толкова ми липсва Жоро!...

И така с участието ми “В крупен план” цикълът на творческия ми път се затвори.

“Всичко остава на хората” – казва професор Дронов от едноименната пиеса на Альошин – и лошото и хубавото. И това, което остава е неговата забрава или неговото безсмъртие.

Смисълът на съществуването на човека е да се бори и да твори.

Това, което си успял да създадеш на земята – то е целият ти живот.”

Край. Завесата се спусна.

- Почакай!

- Какво искаш още?

- Едно блицинтервю. Моля те.

- Питай.

- Имаш ли комплекс, че си висока само 1.56 см?
- Не, защото не аз съм виновна, че другите са по-високи от мен.
Ха.ха-ха!
- Какво е талантът?
- Дар от Бога. Сбор от много човешки способности, които са съчетани хармонично помежду си.
- Театърът?
- Увеличително стъкло. Но вида, в който съществува днешния театър ми се струва ненужен.
- Истината?
- Грим върху лицето на живота – време за всеобщи лъжи.
- Миналото?
- Хм. Миналото... Говорим за него като за стар приятел, когото сме обичали и който е умрял.
- Приятелите?
- Моят девиз е: гледай приятелите си като на снимка – подбирай ги на подходяща светлина.
- Какво цениш най-много у тях?
- Искреността, верността, готовността във всеки момент при нужда да помогнат.
- Страхуваш ли се в момента от нещо?
- От войнстващата посредственост, от липсата на елементарни положителни емоции, от жестокостта и от снобизма. ("Сноб – първоначалното значение е кърпач, обушар. По-късно думата придобива значението "простак". Уилям Текери)
- Какво е според теб възрастта?
- Самовнушение.
- Животът?
- "Животът е кратко цъфтене и дълго увяхване" – казва поетът Лудвиг Уланд.
- Щастие?
- "Уморено страдание" – Чарли Чаплин.
- Славата?
- Преходно явление. Днес си на върха – възхваляват те – има те. Утре те сриват – изчезваш. Важно е да можеш да останеш във времето.
- Какво поддържа желанието на човек за живот?
- Любопитството и непрекъснатото задаване на въпроси.
- Защото, ако си въобразим, че знаем всичко, няма защо да живеем.
- Какво е според теб омразата?

- Омразата, както и любовта е силно чувство, но с отрицателен заряд. Да мразиш, означава да хвърляш емоциите си на бунището. Не си струва!

- Кой е най-големият дефицит в днешно време?
- Липсата на нравственост.
- Какво те удивлява най-много в живота?
- Краткостта му.
- Каква си всъщност ти?
- Спонтанна, нетърпяща фалша, лъжата, нагаждачеството, несправедливостта, отстояваща веруюто и идеалите си. Заради всичко това определяна като конфликтна личност. А иначе общителна, обичаща веселието, шегите. С две думи нормален човек.

- Съжаляваш ли за нещо?
- Да. Първо, че нямам още един живот, за да мога да дам цялата си любов, с която е изпълнено сърцето ми на детската публика. И второ, че много късно осъзнах, че бях употребена. Идеалите ми рухнаха! Но докато за първия случай не се чувствам виновна – животът за съжаление е само един – то за втория вината е само моя. Всеки сам избира пътя си. Хайде стига вече! Въпросите ти нямат край.

- Само още един, последен въпрос: защо написа всичко това?
- Започнах да пиша по настояване на Жоро. Той ме убеждаваше, че има какво да разкажа за себе си, за историята на един от любимите театри на столичани в близкото минало – Народния театър за младежта, за моето разбиране за изкуството за деца, да споделя тревогите си. Когато започнах да пиша Жоро беше до мен. След дълго прекъсване, след като той си отиде реших, че съм длъжна да продължа. В негова памет. И защото всичко, което напиша ще е свидетелство за времето, в което съм живяла. Това е моята гледна точка на част от случилото се по мое време – не можеш да обхванеш всичко. Едни ще се съгласят с мен, други – не. Всеки има право на свое мнение, ако е съвременник и най-вече участник в процесите.

Всичко, което се случи с мен е в мен. Спокойно мога да кажа, че бях щастлива. Бях заобиколена от много любов и от съпруг, и от деца и внуци, и от приятели, и от зрители. Животът ми мина на един дъх – красиво, интересно, вълнуващо, изпълнен с любима работа, с радост и мъка, осеян и с рози и с тръни...

Всеки човек има своя Еверест. Ученият се стреми към неизбродните тайни на науката, спортистите – към непокорените върхове на спортното майсторство, а творците на изкуството към недостижните дълбини на човешката душа. Аз цял живот се стремях

да проникна там. Дали успях? Съмнявам се. Както казва Брехт: “От всички сигурни неща най-сигурното е съмнението.” И аз така – цял живот във всичко се съмнявах. Само в едно бях сигурна – в любовта си.

Това е всичко. Тези мои и весели, и тъжни, и понякога гневни размисли в среднощната тишина са спътник в едно вълшебно пътешествие, което свърши.

Целият ми живот беше едно лудо препускаме от роля към роля, от осъществяване на едно желание към друго, от непрекъснато мечтане за неосъществими неща...

Уморих се.

Може би ще си почина в другия живот. Ако го има...

ПРИЛОЖЕНИЕ

В пиеси в детската театрална школа и работническия театър към профсъюзния дом на културата „Георги Димитров” - /1947-1953г./.

„Наказаният враг” - Анани Анев, реж. Л.Тодорова.
„Смели приятели” – френска пиеса, реж. Л.Тодорова.
„Димка Невидимка” – руска пиеса, реж. Л.Тодорова.
„Разплата” - Вера Дамянова, реж. Л.Тодорова.
„Верни сърца” - Владимир Голдфелд, реж. Парис
Николов.

Марийка – „Под игото” – Иван Вазов, режисьор Георги
Стаматов.

Слугата на градоначалника – „Ревизор” – Гогол, реж.
Георги Стаматов.

Луиза – „Коварство и любов” – Шилер, реж. Георги
Стаматов.

Цонка – „Казаларската царица” – Иван Вазов, реж.
Лена Ченчева.

Дуся – „Таня” – Арбузов, реж. Лена Ченчева.

В школата към Театъра на Народната Армия 1954 – 57 г.

Женя – „Момъкът от нашия град” – Константин
Симонов, реж. Кънчо Илиев.

Синът на Мария – „Ивайло” – Магда Петканова, реж.
Лена Ченчева.

Мона – „Безименна звезда” – Михай Себастиан, реж.
Кънчо Илиев /изпитна роля/.

Луиза – „Коварство и любов” – Шилер, реж. Стефан
Гъдуларов /изпитна роля/

В Държавния театър в град Станке Димитров 1957 – 58 г.

Тамара – „Борислав” – Иван Вазов, реж. Димитър
Христов.

Мона – „Безименна звезда” – Михай Себастиан, реж. Кънчо Илиев.

Мирандолина – „Гостилничарката” – Карло Голдони, реж. Димитър Христов.

Луиза – „Коварство и любов” – Шилер, реж. Стефан Гъдуларов.

В Държавния театър в Плевен 1957 – 58 г.

Анка – „Криворазбраната цивилизация” – Добри Войников, реж. Коста Цонев.

Веселка – „Седемнайсетгодишните” – Боян Болгар, реж. Борис Спиров.

Катерина – „Железният светилник” – Димитър Талев, реж. Б.Спиров.

В Народния театър за младежта от 1959 г.

Светльо – „Прощавай, майко” – Вера Дамянова, реж. Лиляна Тодорова.

Лизичка – „Барабанчица” – А.Салински, реж. Веселина Ганева.

Добринка – „Бабината питка” – Васил Мирчовски, реж. Лиляна Тодорова.

Емилия – „Младост” – Васил Андреев, реж. Стефан П. Димитров.

Нера – „Ангела” – Георгиус Севастикоглу, реж. Гертруда Луканова.

Нели – „Унижените и оскърбените” – Ф.М.Достоевски, реж. Вили Цанков.

Лена Каралкова – „Четирима под един покрив” – М.Крайндел и М.Смирнова, реж. Гертруда Луканова.

Момчето – „Вратите се затварят” – Георги Джагаров, реж. Веселина Ганева.

Розалина – „Кандидат за луната” – Асен Босев, реж. Лиляна Тодорова.

Селия – „Както ви се харесва” – Шекспир, реж. Вили Цанков.

Заю – „Трите вълшебни ключа” – Веселана Манафова и Димитър Шиваров, реж. Лиляна Тодорова.

Лена – „Зимна балада” – Мария Симова, реж. Цветана Стоянова.

Беки Татчер – „Том Сойер” – Марк Твен, реж. Лиляна Тодорова.

Лариса – „Куфар с етикети” – Дмитри Угрюмов, реж. Аврам Георгиев.

Мадленка – „Щедра вечер” – Вратислав Блажек, реж. Веселина Ганева.

Няколко роли в „Маякът свети” – С.Гребенников и Н.Добронравов, реж. Аврам Георгиев.

Буратино – „Ревю от страната на приказките” – Константин Хаджикостов, реж. Лиляна Тодорова.

Дорчето – „Вестникарчето” – Васил Мирчовски, реж. Лиляна Тодорова.

Жаклин – „Посещение в миналото” – Божидар Божилов, реж. Вили Цанков.

Лалка Дрънкалка – „Червените възли” – Анна Гулева и Иванка Милева, реж. Гертруда Луканова.

Розита – „Дон Жуан” – Самуил Альошин, реж. Вили Цанков

Малвина – „Златното ключе” – Ал. Толстой, реж. Лиляна Тодорова.

Роза – „Заговорът на Фиеско” – Шилер, реж. Лена Ченчева.

Стъопа – „Звезди посред бял ден” – Геннадий Мамлин, реж. Лиляна Тодорова.

Емилия – „Малка нощна музика” – Андрей Гуляшки, реж. Лена Ченчева.

Петлето – „Златоперко” – Леда Милева, реж. Лиляна Тодорова.

Жото – „Златоперко” – Леда Милева, реж. Лиляна Тодорова.

Тото – „Златоперко” – Леда Милева, реж. Лиляна Тодорова.

Маргарита – „Спътникът на Алтеа” – Веселана Манафова, реж. Лиляна Тодорова.

Гарик Еврумян – „Аптекарски шишенца” – Александър Хмелик, реж. Богдан Сърчаджиев.

Сестра Янкова – „Рози за доктор Шомов” – Драгомир Асенов, реж. Гертруда Луканова.

Войник – „Приключенията на храбрия шивач” – Егон Гюнтер, реж. Лиляна Тодорова.

Грандиевская – дъщеря – „Историята на едно покушение” – Лунгин и Нусинов, реж. Николай Люцканов.

Спас – „Коко прави фокуси” – Катя Воденичарова, реж. Лиляна Тодорова.

Принц Едуард – „Принцът и просякът” – Марк Твен, реж. Лиляна Тодорова.

Цветушка – „Да отворим прозореца” – Цветан Ангелов, реж. Гертруда Луканова.

Вестникарче – „Между два изстрела” – Надежда Драгова и Първан Стефанов, реж. Николай Люцканов.

Мишо Фантазията – „Сватбата на мама” – Катя Воденичарова, реж. Лиляна Тодорова.

Морякът Бурян – „Когато куклите не спят” – Леда Милева, реж. Лиляна Тодорова.

Куклата Роза – „Когато куклите не спят” – Леда Милева, реж. Лиляна Тодорова.

Павлина – „Изпити” – Драгомир Асенов, реж. Гертруда Луканова.

Жюлиет – „Крал Кречетал” – Пиер Гамара, реж. Павел Хомски (СССР).

Нина – „С коня ход напред” – Михаил Величков, реж. Гертруда Луканова.

Владко – „Страната „Прави каквото щеш” – Рада Москова, реж. Лиляна Тодорова.

Топката – „Страната „Прави каквото щеш” – Рада Москова, реж. Лиляна Тодорова.

Мед.сестра – „Първата заповед” – Самуил Альошин – реж. Георгий Лордкипанидзе (СССР).

Катя – „Варвари” – Максим Горки, реж. Николай Люцканов.

Момичето – „Изключителен шанс” – Кольо Георгиев, реж. Гертруда Луканова

Куклата Роза – „Пътешествие в джунглата” – Леда Милева, реж. Лиляна Тодорова.

Котето – „Приключение на тавана” – Рада Москова, реж. Гертруда Луканова.

Росица – „Професия за ангели” – Драгомир Асенов, реж. Гертруда Луканова.

Ева – „Делото Адам и Ева” – Руди Щраал, реж. София Каракашева.

Скокливка – „Вълкът и седемте козлета” – Димитър Димитров, Александър Владигеров, реж. Лиляна Тодорова.

Маги – „Загадъчният акробат” – Анна Гулева, реж. Лиляна Тодорова.

Минашу – „Котаракът с чизми” – Шарл Перо /драматизация Нина Стойчева/, реж. Лиляна Тодорова.

Надето – „Хвърчилото” – Рада Москова, реж. Гертруда Луканова.

Светла справедливата – „Синьо момче с розово бъдеще” – Катя Воденичарова, реж. Лиляна Тодорова.

Попска дъщеря – „Облог” – Иванка Милева, реж. Лиляна Тодорова.

Адалат – „Докосване” – Рустам Ибрахимбеков, реж. Борис Шчедрин (СССР).

Фантазуис – „Люлякова майчица” – Ханс Кристиан Андерсен, реж. Лиляна Тодорова.

Надето – „Път за Надето, моля!” /моноспектакъл/ – Катя Воденичарова, реж. Петър Александров.

Ученичка – „Цирк през междучасието” – Асен Босев, реж. Лиляна Тодорова.

Лили с късата поличка – „Страшни смешки, смешни страшки за герои със опашки” – Недялко Йорданов, реж. Лиляна Тодорова.

Сюзън – „Дневникът на един мъж” – Жан-Клод Кариер, реж. Гертруда Луканова.

Пеца – „Конфликтна личност” – Дончо Цончев, реж. Гертруда Луканова.

Лулу – „Веселите музиканти” – Димитър Димитров, Александър Владигеров, реж. Лиляна Тодорова.

Клариче – „Любовта към трите портокала” – Карло Гоци /Рада Московска/, реж. Лиляна Тодорова.

Червената шапчица – „Червената шапчица” – Шарл Перо /Панчо Панчев/, реж. Лиляна Тодорова.

Дореми – „Да се събудиш в Сиприлия” – Ели Пеуниду, реж. Лиляна Тодорова.

Минашу – „Котаракът с чизми” – Шарл Перо /Нина Стойчева/, реж. Лиляна Тодорова (възобновена постановка в 1984год.).

Петьо - педя човек – „Великото преселение на децата” – Катя Воденичарова, реж. Лиляна Тодорова.

Кокошката Стоянка – „Приключения опасни със герои сладкогласни” – Недялко Йорданов, реж. Лиляна Тодорова.

Бабата – „Приказка за калпаците” – Панчо Панчев, реж. Дамян Попхристов.

Кооперативен театър „Народна сцена” 2994 г.

Баба Трифоница – „Районна болница” – Христо Бойчев, реж. Димитър Стоянов.

Стрина Гена – „Щръклица” – Панчо Панчев, реж. Стефан Поляков.

Майката – „Певецът с белег в окото” /”Легенда за Йоан Кукузел”/ - Васил Мирчовски, реж. Васил Мирчовски.

Театър „Възраждане” – в проекта „В крупен план” – 2003 година

Други участия

В Радио София от 1945 г – в десетки радиопиеси за деца и възрастни, в детски и младежки предавания, в „Хумор, сатира и забава”.

В телевизионния театър - „Щастие”, „Оловните пръстени”, „Моят брат свири на кларинет”, „Специална задача”, „Облог”, „Вълк с ботуши”, „Бъди ми приятел” и много други. Озвучаване на игрални и мултифилми, водене на програми и пр.

В Българската Кинематография – филми „Кит” (режисьор Петър Милевин), „Най-добрият човек когото познавам”, киноновела „Едно сърце кръв” (режисьор Николай Минчев), синхронно озвучаване на чужди и български филми - „Рали”, „Къща без огради”, „Птици долитат”, „Сватбите на Йоан Асен”, „Между релсите” и много други).

Награди:

Многобройни награди на Национални прегледи на Българската драма и театър;

На „Дома за литература и изкуство за деца”;

На ЦК на ДКМС

Носител два пъти на медал „1300г. България”;

Орден „Кирил и Методий” – първа степен и др.;

Заслужил артист от 1976 г.;